

Weekendschool
Jongeren hebben
nog steeds last van
mentale problemen

IN HET NIEUWS 6-7

Formatie
Alle blokkades
staan nog fier
overeind

IN HET NIEUWS 4

Woningmarkt
Is het dieptepunt
van de bouw
nu bereikt?

ECONOMIE 19

Kerstbomen
Bij de groothandel
is de grootste drukte
al achter de rug

ECONOMIE 20-21

GELEKT EU-PLAN

‘Meer stikstofuitstoot toegestaan bij bouw infrastructuur stroom’

De EU wil met een uitzondering voorkomen dat stikstofregels de bouw van infrastructuur voor duurzame energie belemmeren.

Laura Bergshoef

AMSTERDAM

De bouw van infrastructuur voor elektriciteit, zoals het aanleggen van nieuwe kabels onder de grond, mag niet worden tegengehouden door stikstofregels. Dat staat in een gelekt voorstel van de Europese Commissie, dat NRC inzag. Het Financieele Dagblad berichtte er eerder op maandag over.

Als het voorstel doorgaat, kan dat grote gevolgen hebben voor Nederland. Honderden bouwprojecten voor de uitbreiding van het stroomnet lopen tegen verträgen aan wegens stikstofregels, zegt Olof van der Gaag, voorzitter van de Nederlandse Vereniging Duurzame Energie (NVDE).

De voorgestelde strategie van de Europese Commissie wordt vermoedelijk woensdag officieel gepresenteerd en gaat over meer dan alleen stikstof. In de stukken staan verschillende plannen voor het versnellen van de Europese energietransitie; om aan de alsnar toenemende vraag naar (duurzame) energie van Europeanen tegemoet te komen. Zo is er ook aandacht voor de digitalisatie van het

stroomnet. Daarvoor moet bijvoorbeeld meer informatie over de stroomnetten van de lidstaten worden verzameld, waarmee ze efficiënter kunnen worden ingericht.

Rond beschermde natuurgebieden mag in Nederland geen stikstof worden uitgestoten voor nieuwe projecten. Dat raakt netbeheerders die extra kabels en elektriciteitshuisjes bijbouwen om meer huishoudens en bedrijven aan te kunnen sluiten op het net. Bijvoorbeeld op plekken waar energie die met windmolens op zee is opgewekt aan land moet komen, en waarvoor kabels moeten worden aangelegd in duingebieden, leveren stikstofregels problemen op. Voor Nederland is daarom de passage over stikstof opvallend.

Netbeheerder Liander, die onder meer het stroomnet beheert in de provincie Gelderland, waar Natura 2000-gebied de Veluwe ligt, becijferde eerder dit jaar dat 317 bouwprojecten verträgen oplopen of zelfs niet door kunnen gaan door allerlei vergunningen die te maken hebben met stikstof.

Netbeheerders proberen rondom kwetsbare gebieden te bouwen met bijvoorbeeld elektrische hijskranen, graafmachines, om de stikstofuit-

stoot te beperken. Maar dat lukt lang niet altijd. Om die elektrische machines te kunnen opladen, moeten er wel laadpunten zijn gebouwd met elektriciteitskabels die daarnaartoe lopen om de machinerie op te kunnen laden. En sommige bouwprocessen kunnen überhaupt niet elektrisch.

Als het voorstel doorgaat, kan dat grote gevolgen hebben voor Nederland

En dat terwijl duurzame energieprojecten, zodra ze eenmaal gebouwd zijn, de stikstofuitstoot van Nederland juist naar beneden brengen, benadrukken ze in de energiesector. „Als je het wagenpark elektrificeert, bespaar je stikstofuitstoot”, zegt Van der Gaag. Bij het rijden op fossiele brandstoffen wordt stikstof uitgestoten. Maar om elektrisch te kunnen rijden, moet ook de capaciteit van het elektriciteitsnetwerk uitgebreid worden, en dus moet er worden gebouwd.

De energiesector is overigens verantwoordelijk voor een relatief klein deel van de totale stikstofuitstoot. De binnen- en buitenlandse energiesector is samen met industrie verantwoordelijk voor 8 procent van de stikstofbelasting op Natura-2000-gebieden in Nederland. Verreweg de meeste stikstofuitstoot komt uit de landbouw: binnen- en buitenlandse landbouw zijn verantwoordelijk voor respectievelijk 50 en 17 procent van de stikstofneerslag op die gebieden.

Afweging

Eind 2022 besloot de Raad van State dat de bouwvrijstelling niet voldoet aan het Europese natuurbeschermingsrecht. Vanaf dat moment werd het moeilijker om nieuwe projecten te realiseren waarbij stikstof wordt uitgestoten. Per nieuw project moet berekend worden hoeveel stikstof daarbij vrijkomt, wat in de praktijk verträgen betekent.

Maar nu, als de plannen doorgaan, wordt de uitstoot die tijdelijk vrijkomt tijdens de bouw van duurzame energieprojecten dus toegestaan door Brussel. „Het is goed nieuws dat de Europese Commissie nadenkt over deze afweging tussen kleine nadelen

op de korte termijn en grote voordelen op de lange termijn”, zegt Groen-Links-PvdA-Europarlementariër Mohammed Chahim. De voordelen van de aanleg van elektriciteitsinfrastructuur voor de vermindering van stikstofemissies „overtreffen ruimschots” de lasten van de „minimale emissies die voortvloeien uit de aanleg ervan”, valt te lezen in het voorstel.

Wat dit concreet gaat betekenen voor Nederland, moet de komende tijd nog blijken. Voor de officiële publicatie van de strategie kunnen nog wijzigingen worden aangebracht in het document. Daarna moet het Europees Parlement en de Europese Raad nog stemmen, voor er een definitie voorstel ligt. Dat kan zomaar nog maanden tot jaren duren.

Duidelijk is in ieder geval dat Nederland al langer pleit voor een voorstel zoals dat nu op tafel ligt in Brussel. „Momenteel worden verguningsprocedures voor hernieuwbare energieprojecten in Nederland vaak vertraagd of afgewezen, omdat kleine, tijdelijke stikstofemissies tijdens de bouwfase onder omstandigheden niet zijn toegestaan”, stond ook in een discussienota van de overheid van afgelopen augustus.

IN HET LAND
DEN HAAG

PETRA DE KONING

Wie wil de tafel van Omtzigt?

Jan Struijs van 50Plus heeft een afspraak met informateur Sybrand Buma, vorige week woensdag om 12.15 uur.

Die dag mogen de fractievoorzitters van de kleine partijen een voor een bij Buma langskomen. Maar Struijs heeft zijn gesprek, zegt hij tegen mij, telefonisch. Hij is er al om 12.00 uur klaar voor. Op tafel in zijn werkkamer liggen aantekeningen, dossiermappen, zijn telefoon.

Bij de meeste kleine partijen is het idee dan al dat ze in deze formatie nauwelijks nog zullen meedoen. Het is zo goed als zeker de laatste keer dat hun leiders via de roltrap bij de personeelsingang naar de deur van het 'formatiekwartier' lopen - langs verslaggevers, fotografen, cameramensen. Met een verhaal dat ze van tevoren hebben bedacht.

Onzichtbaar, en veel belangrijker voor de formatie, waren de afgelopen weken de telefoontjes van Buma met de leiders van D66, CDA, VVD, GroenLinks-PvdA, JA21. Die belden en appten ook met elkaar, er waren geheime koffieafspraken. Maar Buma en die partijleiders vonden ook de twee zetels van 50Plus belangrijk: Jan Struijs en Corrie van Brenk zouden in de Tweede Kamer een rechte coalitie aan een meerderheid kunnen helpen.

Jan Struijs draaide volop mee in de telefoontjes, appjes en afspraken, en het komt vast daarvoor dat 50Plus zich woensdagmiddag had vergist: tegen 12.30 uur wordt Struijs gebeld. Waar blijft hij? Samen met een medewerker die de weg in het Tweede Kamergebouw veel beter kent dan hij, probeert Struijs zo snel mogelijk bij Buma te zijn.

In de gang van 50Plus loopt woensdagochtend Joost Eerdmans van JA21 en ik denk: die komt voor achterkamertjesoverleg met Struijs. Maar dat is niet zo. Hij is op zoek naar de oude werkkamer van Pieter Omtzigt, die met NSC in de gang zat waar 50Plus tijdelijk vier kamers heeft. Na de kerstvakantie ver-

huist 50Plus naar de gang van Volt-leider Laurens Dassen, die op zijn beurt de werkkamers van JA21 krijgt. JA21 gaat naar de gang waar nu nog D66 zit, en D66 krijgt de hele vroegere NSC-gang. Van D66 heeft Joost Eerdmans gehoord dat Omtzigt een glazen vergadertafel heeft achtergelaten die Rob Jetten niet wil.

Eerdmans bekijkt de tafel en maakt foto's. Hij vindt 'm mooi.

Eerder die ochtend was ik op de SP-gang CDA-leider Henri Bontenbal tegengekomen, hij was samen met Jimmy Dijk. Ook toen dacht ik: zou het CDA op zoek zijn naar steun van de SP voor iets in de formatie? En ook dat klopte niet. Bontenbal kwam zijn boek *Het kan echt anders* signeren, de broer van Jimmy Dijk wilde het aan iemand cadeau doen.

CDA-leider Henri Bontenbal komt bij de SP om zijn eigen boek te signeren

De meeste werkkamers van de NSC'ers zijn nog leeg en woensdagmiddag, na zijn gesprek met Sybrand Buma, ziet Jan Struijs dat D66 de gang al in aan het innemen is. In de kamers bij de lift zijn medewerkers van D66 gaan zitten, ze hebben er een geel-groene D66-banner neergezet met de campagneslogan 'Het kan wél'. Daar moet, zegt Struijs, een banner van 50Plus naast komen te staan. En anders moet die van D66 weg.

De volgende dag zegt hij dat hij de D66'ers erop heeft aangesproken. „Ik zei: jullie zijn de oudjes aan het verdringen.” Ze moesten lachen, zegt hij.

„Ze zeiden ook: jij bent Jan Struijs, wij horen van iedereen dat we jou te vriend moeten houden.”

Petra de Koning doet elke dinsdag verslag over de Haagse politiek (p.dekoning@nrc.nl)

Migranten proberen vanaf de kust van Frankrijk met een bootje het Verenigd Koninkrijk te bereiken. FOTO JEAN-FRANCOIS BADIAS/AP

ASIEL

EU maakt asielbeleid strenger: uitzetten wordt makkelijker

Europese ministers van Migratie zijn het eens over een nieuwe aanpak. In dit plan moet Nederland 1.095 asielzoekers opvangen of afkopen.

Rik Rutten

BRUSSEL

Het moet veel makkelijker worden om asielzoekers af te wijzen en uit te zetten. Daarover is een meerderheid van Europese ministers van Migratie het maandag in Brussel eens geworden.

Terugkeer wordt door veel EU-landen gezien als de achilleshiel van hun migratiebeleid. Momenteel vertrekt circa 80 procent van de afgewezen asielzoekers in de EU niet, omdat ze zelf niet meewerken of omdat hun thuisland weigert hen terug te nemen. Eerder dit jaar presenteerde de Europese Commissie daarom strengere plannen. De landen scharen zich daar nu achter.

„We zien dat duizenden mensen verdrinken in de Middellandse Zee of langs de migratiaroutes mishandeld worden, terwijl mensensmokkelaars gouden bergen verdienen”, zei de Deense migratieminister Rasmus Stoklund. De Denen hadden de afgelopen maanden het roerende voorzitterschap van de EU en maakten van streng migratiebeleid een speerpunt.

Als de regels ingaan - het Europees Parlement moet zich nog over de plannen uitspreken - krijgen nationale regeringen van Brussel meer mogelijkheden om asielaanvragen direct en zonder inhoudelijke beoordeling af te wijzen als de aanvrager uit een veilig land komt of daardoorheen is gereisd.

Daarnaast kunnen regeringen deals gaan sluiten met landen buiten de EU. Die landen kunnen de asielprocedure overnemen of daar kunnen afgewezen asielzoekers uit de EU worden opgesloten in detentiecentra, als zij niet door hun eigen land worden teruggenomen.

Stoklund noemde de voorgenomen overeenkomst die Nederland uitwerkt met Oeganda „een interessant voorbeeld” van zo'n samenwerking.

1.095 asielzoekers

De ministers steunden ook een ander onderdeel van het nieuwe beleid, met een forse disclaimer. Om de populairste aankomstlanden te ontlasten - denk aan Italië en Griekenland - zullen de andere landen bij hoge opvangdruk een deel van de migranten overnemen. Veel regeringen constateren echter dat migranten op eigen houtje doorreizen vanuit het land van aankomst, tegen Europese afspraken in.

Deze realiteit is een bron van frustratie en onderling wantrouwen. De Commissie heeft de beloofde solidariteit daarom volgestopt met uitzonderingen om de steun overeind te houden. Zo krijgen veel beoogde opvanglanden gehoor met hun verzoek om een uitzondering, omdat zij al veel Oekraïners of andere vluchtelingen opnemen.

Ook hoeven landen minder migranten op te nemen als de aankomstlanden zich niet aan de regels houden. Het wordt bovendien mogelijk deze opvangplicht met 20.000 euro per asielzoeker af te kopen, of hulpgoederen of grenswachten te sturen. Het Nederlandse demissionaire kabinet heeft al gezegd dat te doen. *De Telegraaf* meldt dat Nederland komend jaar 1.095 asielzoekers moet opvangen of afkopen. Minister David van Weel (Migratie en Asiel) bevestigde dit cijfer na afloop van de bijeenkomst.

MENSENRECHTEN

Schrijven met Amnesty: 'Volle postzak maakt meer indruk dan volle mailbox'

Met een kaartje vragen vrijwilligers aandacht voor mensen en groepen waarvoor Amnesty International actie voert. Rond 10 december - de Internationale Dag van de Rechten van de Mens - krijgen enkele gevallen extra aandacht.

Nina Stefanovski

DEN HAAG

Ondanks de artrose kom ik brieven schrijven”, zegt Moki Last (70). Ze laat haar ietwat stijve vingers zien. „Mijn lief kon vandaag niet komen, dus ik schrijf dubbel zoveel kaarten.” Aan tafel in een oude biljartwinkel in Den Haag schrijft ze aan één stuk door achttien kaarten, onder meer aan een familie die is verdreven uit bezet Palestijns gebied.

Rond de Internationale Dag van de Rechten van de Mens, op 10 december, organiseert mensenrechtenorganisatie Amnesty International ieder jaar de schrijfactie *Write for Rights*. Brieven of kaarten sturen aan mensen of groepen die onterecht vastzitten of worden vervolgd of gemarteld, kan het hele jaar door - naar de honderden casussen waar Amnesty International actie voor voert.

Tijdens *Write for Rights* worden negen mensen of groepen extra belicht. Het zijn zaken waarvan Amnesty denkt dat massale aandacht nét dat extra zetje kan geven richting verbetering - bijvoorbeeld een minder vriezel cel voor een politieke gevangene. Tijdens de decemberactie werden vorig jaar ruim 430.000 handgeschreven en online brieven en kaarten vanuit Nederland verzonden. Wereldwijd bedroeg het totaal bijna vijf miljoen. Indien mogelijk worden de kaarten direct bij de vervolgte personen afgegeven. „Mits ze niet worden verbrand door gevangenisbewaarders”, zegt Last.

Noorwegen

Dit jaar komt de mensenrechtenorganisatie in actie voor twee gezinnen die werden verdreven uit de bezette Palestijnse gebieden en Madagaskar, de familie van een driejarig jongetje dat overleed op een onveilige kinderopvang in Zuid-Afrika, een vermoorde milieuactivist uit Honduras, een kritische journalist uit Myanmar, een kritische advocaat uit Tunesië en drie groepen klimaatsactivisten uit Ecuador, Cambodja en Noorwegen.

In Nederland schrijven deelneemers brieven vanuit huis of op een van 213 openbare locaties. In een ziekenhuis in Utrecht, bijvoorbeeld. Of een café in Roermond en een bibliotheek op Texel. Maar dus ook in Den Haag. In z'n huis, vroeger een biljartwinkel, laat Frits Dijkstra (57) afgelopen drie jaar onbekenden binnen om brieven te schrijven. Last zit in de woonkamer van Dijkstra. Ze denkt nog anderhalf uur nodig te hebben voor dertien kaarten.

Last pakt een kaart waarop een pot met zonnebloemen is geschilderd. „Ik ben meer van het persoonlijke contact en heb daarom voor de kaarten gekozen.” Ze hoop dat deze kaarten de geadresseerden bereiken, want ze wil ze graag een hart onder de riem steken. De uitgebreidere brieven komen aan bij overheden, bewakers of militairen.

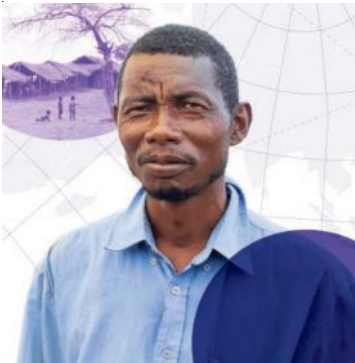
Volgens Amnesty helpen de brie-

De actiegroep **Mother Nature Cambodia** uit Cambodja is één van de ontvangers van de brieven tijdens de schrijfactie van Amnesty International. De actiegroep ageert tegen projecten van bedrijven en de overheid die schadelijk zijn voor natuur en milieu. FOTO MOTHER NATURE CAMBODIA

Sámi-activist **Ellinor Guttorm Utsi**. FOTO AMNESTY INTERNATIONAL

De ontheemde **Mr. Damisoa** uit Madagaskar. FOTO AMNESTY INT.

ven om mensen in gevangenis en niet te laten vergeten. „Als de autoriteiten ineens postzakken met brieven binnenkrijgen, worden ze wakker geschud”, zegt Elke Kuijper, Amnesty-woordvoerder. „Gevalen waarbij brieven averechts werken, gaan we uit de weg.”

De brieven laten de autoriteiten enigszins schrikken, zegt Amnesty. Ze worden namelijk niet alleen door de organisatie, maar door miljoenen mensen op hun foute handelen gewezen. En dat kan leiden tot aandacht in (sociale) media. Volgens Kuijper wil geen enkele overheid dat.

Dijkstra geeft een voorbeeld. Advocaat Sonia Dahmani is een paar dagen geleden voorwaardelijk vrijgelaten uit een vrouwengevangenis in Tunesië. „De gevangenis wil natuurlijk de druk van de ketel halen voordat de brieven binnenstromen.”

Sinds de schrijfactie in 2001 begon, hebben brieven voor 118 van de 227 uitgekozen gevallen hun situatie verbeterd of gezorgd voor hun vrijlating, stelt Amnesty International.

De tekst op sommige kaarten is een overgeschreven, door Amnesty bedacht bericht. „*Stay strong, we support you!*”, staat op de kaart voor het Palestijnse gezin. „Je moet voorzich-

tig zijn. Het zijn specifiek uitgekozen berichten, meestal in hun taal. Met de boodschap moeten we ze niet belasten, ze moeten alleen maar vrolijk worden”, zegt Last. Daarom schrijft ze voor de zekerheid geen eigen verzonnen teksten.

Vorig jaar werden ruim 430.000 epistels vanuit Nederland verzonden

Eén van de personen die in 2024 werd uitgelicht, de 34-jarige influencer Ana da Silva Miguel uit Angola, werd mede door een stortvloed aan brieven vrijgelaten. Ze zat meer dan een jaar in de gevangenis, omdat ze met een TikTok-filmpje de Angolese president bekritiseerde. „Ik wil iedereen bedanken die mijn vrijheid heeft geeïst”, zei Miguel na haar vrijlating tegen Amnesty.

'Ongemakkelijk'

Handgeschreven brieven hebben toch een nét andere lading dan online contact, merkt Kuijper. „Die laten sterker persoonlijke betrokkenheid

zien. En een volle postzak is vaak indrukwekkender dan een volle mailbox.” Volgens haar kunnen autoriteiten die fysieke post lastiger negeren.

Vorig jaar ging Last na het schrijven met een beklemd gevoel naar huis. „Ik besteed maar een uurtje aan mensen die in onmogelijke omstandigheden leven”, zegt ze. Dijkstra staat naast de brieven, die op de grond worden gesorteerd. Ook hij voelt enige schaamte. „Op zich is het een kleine moeite. En de ontvangers zijn heel dankbaar.” Om druk te zetten, stuurt hij ook brieven naar overheden, maar die zijn minder dankbaar.

Dijkstra heeft in 2016 een groep vrouwen uit Nicaragua, die hij in 2015 een brief stuurde, ontmoet in Nederland. Ze hadden geprotesteerd tegen hun gedwongen abortus en werden gevangengenomen en gemarteld. Volgens Amnesty International hebben Dijkstra's brief - en die van vele anderen - bijgedragen aan de vrijlating van de vrouwen.

„Dan sta je daar ineens, oog in oog. Het voelde abstract om te zeggen dat ik naar ze heb geschreven. Ik wist niet wat ik moest zeggen, het was ongemakkelijk. We hebben ze door iets simpels te doen gewoon gered”, zegt Dijkstra.

Fractievoorzitter **Jesse Klaver** (rechts) van GroenLinks-PvdA na afloop van een gesprek met informateur Sybrand Buma (CDA). FOTO JEROEN JUMEL/ET/ANP

FORMATIE

De formatie boekt amper vooruitgang. ‘Het wordt een ingewikkeld gesprek’

Buma presenteerde maandag zijn eindverslag en partijen hervatten de gesprekken, maar de blokkades staan fier overeind.

Steven Derix en Rosa Uijtewaal
DEN HAAG

VVD-leider Dilan Yesilgöz oogde maandagmiddag opgetogen, bijna triomfantelijk, na een gesprek met informateur Sybrand Buma (CDA). Om uit de politieke impasse te komen, gaat de VVD meepraten over een ‘basisregeerakkoord’. Dat kan leiden tot een minderheidscoalitie van D66, CDA en VVD met 66 zetels, maar het kan ook de opmaat vormen voor andere varianten, zoals een rechtse coalitie met JA21. Yesilgöz hield bij het verlaten van het formatiegebied die laatste mogelijkheid nadrukkelijk open. „Het is een mooie tussenstap. Een meerderheidskabinet kan ook de eindhalte zijn”, zei ze.

Afgelopen weken was het onder anderen Yesilgöz die de formatie op slot zette, doordat ze weigerde te praten met GroenLinks-PvdA. D66 op zijn beurt heeft weinig zin om met het rechts-populistische JA21 een coalitie te vormen. De oplossing van verkenners Wouter Koolmees (D66) om D66 en CDA te laten onderhandelen over een gezamenlijke tekst over een vijftal deelonderwerpen, bleek vorige week andere partijen niet over de streep te trekken. Afgelopen donderdag meldde Buma dat geen enkele combinatie - meerderheids- of min-

derheidskabinet - mogelijk was. „Alle posities [van de partijen] zijn nog zoals in het begin”, aldus de informateur.

Daarmee leek de formatie vrijdag terug bij af. Tegelijkertijd naderde de deadline van Buma’s eindverslag, dat hij deze week moet inleveren. In een laatste poging om de formatie niet te laten stilvallen, werd het afgelopen weekend koortsachtig overlegd. Met enig effect, zo bleek maandag.

Kwartiertje

Vanuit de dienstauto belde Buma ’s ochtends vroeg met de fractievoorzitters van VVD, CDA, D66 en apart met JA21. Daarna werd om 11.00 uur Jesse Klaver (GroenLinks-PvdA) ontboden in het formatiegebied. Het face to face-onderhoud met D66-leider Rob Jetten, CDA-fractievoorzitter Henri Bontenbal en Yesilgöz nam daarna hooguit een kwartiertje in beslag.

Waarover nu precies overeenstemming was bereikt, werd enkele uren later, tijdens de presentatie van Buma’s eindverslag, niet helemaal duidelijk. Zo staan de oude blokkades fier overeind. Daardoor staat weliswaar vast dat de formatie doorgaat met drie partijen, maar is nog ongewis welke coalitie de gesprekken tussen D66, CDA en VVD zullen opleveren. Zo stelde Buma dat hij een coalitie met GroenLinks-PvdA in theorie

nog mogelijk acht - ondanks de VVD-blokkade.

Intussen had Jesse Klaver z’n conclusies al getrokken: zijn partij zal er niet meer tussen komen. De VVD, zo herhaalde de leider van GroenLinks-PvdA nog maar eens, wordt daarmee „beloond” voor spelbederf. De mogelijkheid van een driepartijencoalitie zonder Kamermeerderheid noemde Klaver een „riskant experiment”, dat niet voor „stabiliteit” zal zorgen. „Kijk om je heen: de wereld staat in de fik. De Amerikanen lijken zich terug te trekken, aan de grenzen van het Koninkrijk (de Antillen) dreigt een oorlog.”

De VVD, zo herhaalde Klaver opnieuw, wordt ‘beloond’ voor spelbederf

JA21 ziet nog steeds een rol voor zich weggelegd. Vorige week liet partijleider Joost Eerdmans weten niets te zien in een ‘gedoogconstructie’, waarbij JA21 een minderheidscoalitie van D66, CDA en VVD aan meerderheden zou helpen.

Nu schrijft Buma in het eindverslag dat de partij daarover „wil naden-

ken”. Saillant genoeg is de inhoud niet het grootste probleem in deze formatie. Buma concludeert in het eindverslag dat vrijwel alle partijen in de Kamer „aanknopingspunten” zien in de tekst die D66 en CDA overeenkwamen.

Yesilgöz liet vanochtend al weten dat dat akkoord wat haar betreft niet „integraal” de prullenbak in hoeft, maar dat ze wel een aantal andere accenten wilde zetten. Daarbij noemde de VVD-leider (binnenlandse) veiligheid en overheidsfinanciën - lees: bezuinigen - als prioriteiten.

Zo hebben D66 en CDA zich nadrukkelijk gecommitteerd aan het verhogen van de defensie-uitgaven tot 3,5 procent van het bbp (dat vereist structureel 15 miljard extra). Maar de partijen hebben nog niet besloten in welke posten daartoe moet worden gesneden.

Veel belangrijker wordt de vraag wie het akkoord dat de drie partijen willen sluiten, wil steunen - hetzij in de vorm van deelakkoorden, hetzij in de vorm van regeringsdeelname. Een driepartijenkabinet van D66, CDA en VVD heeft met 66 zetels in de Tweede Kamer misschien nog enige doorzettingsmacht, maar is in de senaat met 21 van de 75 zetels nauwelijks een factor van belang.

Buma adviseert in het eindverslag met klem al in de volgende fase par-

tijen te zoeken die eventuele plannen willen steunen.

Yesilgöz sluit niet uit dat andere partijen dan alsnog aansluiten bij de coalitie. „Ik heb het liefst zo’n stevig mogelijk kabinet.”

‘Campagnestand’

Om dat mogelijk te maken, zullen óf de VVD óf D66 over hun schaduw moeten stappen. Tijdens de presentatie hield Buma de journalisten een oude wijsheid voor: formeren betekent geven en nemen. Volgens de informateur hebben de gesprekken van afgelopen weken geleid tot een betere verstandhouding en beginnen de fractieleiders enigszins uit de „campagnestand” te raken.

De informateur verwacht dat een meerderheid van de Tweede Kamer woensdag, tijdens het debat over zijn verslag, akkoord zal gaan met de volgende ‘fase’ in de formatie.

D66-leider Rob Jetten zei na afloop „heel blij” te zijn dat dit in elk geval is bereikt. „Alle partijleiders zijn tot vrijdag bezig geweest om een meerderheidscoalitie voor elkaar te boksen, maar het werd duidelijk dat dat er in deze fase gewoon niet in zit.”

„Het wordt een ingewikkeld gesprek”, zei Henri Bontenbal. „Maar uiteindelijk zijn we met zijn allen verantwoordelijk voor het bestuur van het land.”

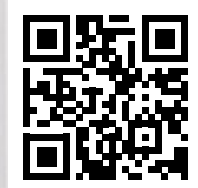

We know how your business works so you can put AI to work for your business

Om relevant en concurrerend te blijven heb je AI nodig die voor je werkt. Met PwC bouw je samen aan AI die verantwoord is en duurzame impact maakt, ver voorbij alleen een efficiëncyslag. AI waarmee je beschermt wat je hebt opgebouwd en nieuwe waarde creëert.

Realiseer samen met PwC impact met AI.

[pwc.nl /ai](https://pwc.nl/ai)

Realiseer impact met AI.
Scan de QR code.

REPORTAGE **WEEKENDSCHOOL**

Voor de les begint kun je aangeven hoe je je voelt

De mentale gezondheid van kinderen na de coronapandemie is nog niet hersteld, blijkt uit cijfers van het RIVM. Het is van belang om mentale problemen van kinderen al op jonge leeftijd serieus te nemen. Op de weekendschool gebeurt dat.

Door **Nathalie Wouters** Fotografie **Hedayatullah Amid**

GOUDA

Het is zondagochtend tien uur, de leerlingen van de Goudse Weekendschool komen over een uur. In de kantine in het monumentale pand dat doorde- weeks dienstdoet als middelbare school drinken zo'n twintig vrijwilligers koffie en thee uit thermoskannen. Patricia Lucas, coördinator van de vrijwilligers, deelt cupcakes uit omdat het de Nationale Dag van de Vrijwilliger is. Eerder die ochtend heeft ze iedereen via WhatsApp al een video gestuurd waarin de leerkrachten en de directeur van de weekendschool de vrijwilligers bedanken („zonder jullie zou ik gillend gek worden“). Lang blijven de vrijwilligers niet zitten want er moeten lesmaterialen klaargezet, Sinterklaasca- deaus ingepakt en dagplanningen door- gesproken worden.

Bij de Goudse Weekendschool kunnen kinderen die in groep zeven of acht van de basisschool zitten gratis twee jaar lang, 25 keer per jaar, op zondag naar school. In de vijftien jaar dat de Goudse Weekend- school bestaat, deden zo'n zeshonderd kinderen dat. Ze krijgen er geen theorie- les, maar maken kennis met allerlei beroe- pen in de praktijk. De afgelopen tijd be- zochten ze onder meer een ziekenhuis, de NS, een tv-zender en een transportbedrijf. „Iedereen is welkom,“ zegt directeur Nynke van den Brink (60) die er sinds het begin werkt. „Maar vooral kinderen die

” Ze zijn veel gemotiveerder dan op een normale school

Wilma Neeffes
vrijwilliger Goudse Weekendschool

wat extra's kunnen gebruiken. Bijvoor- beeld omdat hun ouders de taal niet spre- ken of weinig opleidingen hebben ge- volgd, of kinderen die faalangst hebben of hoogbegaafd zijn.”

In de meeste grote steden is een week- endschool te vinden. In Gouda zijn er dit schooljaar voor het eerst vier klassen, in plaats van drie. Met in totaal zo'n vijfen- zeventig kinderen.

Jongeren en kinderen hebben nog steeds meer mentale problemen dan vóór de coronapandemie, bleek uit een kwar- taalonderzoek dat het RIVM 2 december publiceerde. Dinsdag 9 december ver- schijnt de Monitor mentale gezondheid van het RIVM en het Trimbos Instituut, die er ook aandacht aan besteedt.

Stokjes met gevoelens

Ook bij de Goudse Weekendschool is er veel oog voor hoe het met de kinderen gaat. Bij binnenkomst krijgen alle kinde- ren in de klas van leerkracht Patricia Lu- cas (51) een ijsstokje met hun naam erop, die ze in één van de drie bakjes op een ta- feltje voorin het lokaal moeten stoppen. Een stokje in het groene bakje betekent: ik voel me goed, ik ben klaar voor de les. Rood: slecht. Oranje: kan beter. Als de les begint zitten de meeste stokjes in het oranje bakje. „Wil iemand daar misschien iets over vertellen?“ vraagt Lucas. Een jongetje zegt dat hij een dag eerder een Lego-set van Sinterklaas heeft gekregen en dat hij nu veel liever zou legoën. Een ander jongetje zegt dat hij zijn stokje in het rode bakje heeft gedaan omdat zijn

moeder vanmorgen moe was. „Dat is heel vervelend want dan wordt ze snel boos.“ Een meisje steekt haar vinger op om te zeggen dat ze liever niet wil vertellen waarom ze voor het oranje bakje heeft ge- kozen. „Je mag het ook zo even alleen te- gen mij zeggen hoor“, zegt de juf.

Carola Hoets (44) is een van de vier vaste leerkrachten. Ze werkt sinds vijf jaar bij de weekendschool en gaf daar- voor 21 jaar les op een basisschool. Het waardevolste dat de kinderen hier mee- krijgen is zelfvertrouwen, zegt ze. „Daar werken we bewust aan. We leren ze ont-

dekken waar ze goed in zijn.“ Elk lesblok bestaat uit vijf lessen in één thema (bij- voorbeeld gezondheid of transport). In de vijfde les presenteren de kinderen aan hun ouders wat ze geleerd hebben. „We krijgen vaak te horen van basisscholen dat kinderen opeens met plezier presen- teren. Ook ouders zijn vaak verrast als ze hun kind bezig zien.“

En ze worden dankzij de weekend- school socialer, zegt Hoets. „Een paar jaar geleden had ik een meisje in de klas dat vrienden wilde leren maken. Ze zat in groep acht en het was haar nog nooit ge- lukt. Vorige maand kwam ze naar ons vijftienjarige jubileumfeest met een hele groep vrienden van de weekendschool die ze nog steeds vaak ziet.“

Een pitch voorbereiden

Het huidige thema is ondernemen. De klas van juf Patricia is verdeeld in drie groepjes. Een week eerder hebben ze alle- maal een product en een bedrijfsnaam verzonnen. Nu hebben ze nog drie kwar- tier om een prototype te maken en een pitch van een minuut voor te bereiden, want vanmiddag gaan ze hun ideeën pre- senteren bij de Rabobank.

Het groepje van Sunash, Yaseen, Liam, Layana en Yasmin heeft van lege kwark- bakjes 'fruitbakjes' gemaakt, beplakt met glittersteentjes. Layana, vandaag 'direc- teur productie', heeft van papier een armbandje gemaakt dat ze onderin ver- stopt. „Als beloning voor kinderen die niet van fruit houden.“ Met vrijwilliger Wilma Neeffes (61) bespreken ze wat ze straks willen benadrukken in hun pitch: de gerecyclede bakjes zijn duurzaam en stimuleren gezond eten. Neeffes geeft ze het advies om hard te praten en hun kin omhoog te houden.

Wilma Neeffes is sinds dit schooljaar een van de in totaal veertig vrijwilligers

Jongens spelen met een bal voor de ingang van de **Goudse Weekendschool**.

bij de Goudse Weekendschool. Ze helpt in de klas en schrijft de online nieuwsbrief. „Het leukste aan dit werk is hoe nieuws- gierig de kinderen zijn. Ze zuigen alles op wat je vertelt. Ze zijn veel gemotiveerder dan op een normale school, want ze heb- ben er zelf voor gekozen om hier hun vrije zondag door te brengen.“

Een kwartier later dan gepland fietst een stoet van zo'n veertig kinderen naar de Rabobank. Hekmatullah vindt het geen probleem om zes dagen per week naar school te gaan, vertelt hij fietsend. „Bij de weekendschool mag je gratis leu- ke dingen doen.“ Het leukste vond hij het bezoek aan transportbedrijf Stubbe. „Ik mocht meerijden in een vrachtwagen.“

Studenten tijdens de les in de Goudse Weekendschool.

Bij de Rabobank worden alle pitches be- oordeeld door een driekoppig panel aan- gevoerd door Juultje van der Wijk, Direc- teur Rabobank Hollandse IJssel. Als eerste is een groepje van vier kinderen aan de beurt dat hun onderneming CreaGoud heeft genoemd. Silvan, een jongen in een groene gebreide trui, neemt het woord. Ze hebben sleutelhangers gemacrameed die ervoor moeten zorgen dat je je sleutelbos niet meer kwijtraakt. Met z'n vieren zin- gen ze hun zelfbedachte slogan: „Crea- Goud, als je van je sleutels houdt!“. Het pa- nel noemt de pitch „erg goed doordacht“. En goed voor het zelfvertrouwen. „Echt helemaal niet spannend“, zegt Sil- van na afloop.

ONDERZOEK RIVM EN TRIMBOS

Mentale gezondheid onder druk

In Nederland kampen vier op de tien mensen met mentale problemen. Onderzoekers pleiten voor een brede aanpak die ook kijkt naar omgevingsfactoren.

Süeda Isik

AMSTERDAM

De mentale gezondheid in Nederland staat onder druk, concluderen het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) en het Trimbos-in- stituut. Hoewel ongeveer 85 procent van de Nederlanders tevreden is met hun leven, hebben vier op de tien last van angst- of depressieve gevoelens. Een kwart van de volwassenen kampt met een psychische aandoening. Vrouwen en meisjes melden vaker mentale problemen dan mannen en jongens; jongvolwassenen springen eruit als de kwetsbaarste groep.

Deze dinsdag presenteren het RIVM en het Trimbos-instituut, het onafhankelijke kennisinstituut voor mentale gezondheid, alcohol, tabak en drugs, de *Monitor mentale gezond- heid*. Daaruit blijkt dat diverse aspec- ten van de nationale mentale gezond- heid al jaren verslechteren. Die trend begon vóór de coronapandemie: sinds 2014 is het aandeel mensen met angst- of depressiegevoelens toege- nomen. Ook werden meer psychische aandoeningen gediagnosticeerd. De achteruitgang is vooral zichtbaar bij adolescenten, jongvolwassenen en vrouwen. Tegelijkertijd blijft de alge- mene levenstevredenheid opvallend stabiel.

Jongvolwassenen en vrouwen melden het vaakst mentale problemen

Ook experts vonden die tegenstrij- digheid opvallend. Ze vroegen zich af of dit komt door een grotere openheid over mentale problemen. Een andere mogelijke verklaring is dat mensen negatieve gevoelens - zoals angsten - beter kunnen relativeren, waardoor die minder ontwrichten.

De *Monitor mentale gezondheid* is het actueelste en breedste overzicht van de mentale gezondheid in Neder- land, uitgevoerd in opdracht van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

Formatieplannen

De kennisinstituten roepen de forme- rende partijen op investeringen in mentale gezondheid op te nemen in hun kabinetsplannen. Voorafgaand aan de publicatie werd de pers te woord gestaan door Marith Volp (RIVM-directeur Volksgezondheid en Zorg), Peter van Dijken (Trimbos-be- stuurder) en Annemarie Luik (hoofd Trimbos-onderzoeksprogramma epi- demiologie en monitoring). „Ik wil graag boter bij de vis,“ zei Volp. Ze ver- wees naar de formatieplannen van

D66 en CDA die informateur Sybrand Buma (CDA) vorige week presen- teerde. In dat zeventien pagina's tel- lende document wordt mentale ge- zondheid niet expliciet genoemd. Al- leen bij één punt staat: „We investe- ren in preventie, welzijn, sport, bewe- gen en een gezonde leefstijl om naar de gezondste generatie ooit te gaan.“ Volgens Volp is dat onvoldoende, om- dat juist aandacht voor mentale ge- zondheid „bijdraagt aan het draaglijk houden van bijvoorbeeld de zorgkos- ten“.

Van de jongeren tot 23 jaar doet één op de tien een beroep op jeugdhulp. Bij huisartsen heeft ongeveer een kwart van hun patiënten vanaf zestien jaar contact gehad vanwege psychi- sche problemen. En van de volvasse- nen vanaf achttien is één op de twintig in behandeling bij de specialistische ggz. Per inwoner wordt bijna 500 euro per jaar uitgegeven aan medische zorg voor psychische stoornissen.

Mentale gezondheid beïnvloedt naast de zorg óók het werk: circa 42 procent van de mensen met een ar- beidsongeschiktheidsuitkering krijgt die vanwege psychische problemen. En volgens de instituten hebben deze problemen ook impact op de samen- leving, omdat mentale ongezondheid miljarden kan kosten door verzuim en arbeidsongeschiktheid.

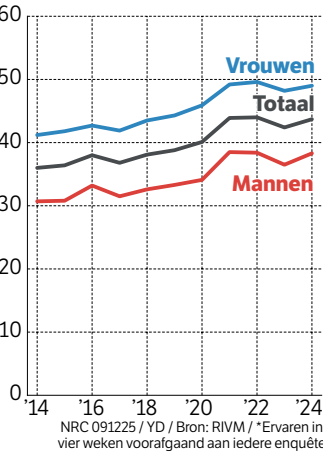
Leefstijlfactoren

Het RIVM en Trimbos keken verder naar welke factoren mentale gezond- heid beïnvloeden. Hoe mensen hun eigen gezondheid beoordelen en de sociale steun die ze hebben, komen beide naar voren als belangrijke 'be- schermende' factoren. Leefstijlfacto- ren als cannabisgebruik en roken hangen juist samen met een slechtere mentale gesteldheid.

Financiële onzekerheid speelt eveneens een belangrijke rol: mensen met problematische schulden kam- pen vaker met angsten en depressivi- teit. Gemeenten die bijtijds ingrijpen - bijvoorbeeld met snelle schuldhulp- verlening - ervaren dat psychische klachten eerder afnemen. Volgens Luik, van het Trimbos-instituut, is het belangrijk mentale gezondheid breed te benaderen. „Het gaat altijd om meerdere factoren, die elkaar ver- sterken of juist kunnen opvangen.“

Stijging sinds 2014

Percentage 12-plussers dat kampt met angst- of depressie- gevoelens*, naar geslacht

Advertentie

Tijdelijk afwezig?

Onderbreek de bezorging en steun een goed doel

Onderbreek kosteloos de bezorging van je krant tijdens je afwezigheid en steun hiermee drie goede doelen.

Dit jaar steun je **Stichting Long Covid**, **Stichting Het Vergeten Kind** en **Free Press Unlimited**.

Ga voor meer informatie naar service.nrc.nl/steun-goede-doelen

Zelf regelen? Een onderbreking in de bezorging van je krant is eenvoudig in te stellen. Ga naar service.nrc.nl/onderbreking of scan de QR-code.

CORRUPTIESCHANDAAL

‘Navo schorst Israëlish bedrijf Elbit’

Defensiebedrijf Elbit mag niet meer meedoen aan aanbestedingsprocedures, meldt onderzoeksplatform Follow the Money.

Nina Eshuis
AMSTERDAM

Het Israëlische defensiebedrijf Elbit Systems is geschorst door de inkoopafdeling van de NAVO vanwege mogelijke corruptie. De wapenproducent mag niet meer meedoen aan nieuwe aanbestedingsprocedures, meldt Follow the Money (FTM) maandag op basis van onderzoek samen met Belgische en Franse media.

De NAVO heeft het besluit genomen vanwege „ernstige beschuldigingen waaruit blijkt dat Elbit zich mogelijk schuldig heeft gemaakt aan strafbare praktijken, waaronder onregelmatigheden bij de toekenning van contracten”, staat in een intern document dat de journalisten hebben ingezien.

Verschillende lopende en aan Elbit toegekende NAVO-contracten zijn getroffen door de schorsing, schrijft FTM. Het zou onder meer gaan om een PULS mobiel raketartilleriesysteem, granaten en *flares* (infrarood-fakkels) voor zelfbeschermingssystemen van militaire vliegtuigen en helikopters, en om munitie voor de AT-MOS, een op een vrachtwagen ge-

Een stand van **Elbit Systems** op de wapenbeurs in Ahoy in 2024. FOTO RUCHAMA VAN DER TAS

monteerde houwitser.

Elbit is het grootste defensiebedrijf van Israël. In 2024 had het een omzet van ruim 6 miljard dollar. Op een lijst van de grootste defensiebedrijven in de wereld, opgesteld door het Zweedse onderzoeksinstituut Sipri, staat Elbit op plek 25.

Smeergeld

De schorsing van Elbit houdt verband met een groot corruptieschandaal dat

in mei aan het licht is gekomen bij het NAVO-agentschap dat verantwoordelijk is voor inkoop, NSPA (NATO Support and Procurement Agency). Het agentschap helpt of vertegenwoordigt coalities van NAVO-lidstaten bij grote gezamenlijke verwervingsprojecten.

Defensiebedrijven zouden smeergeld hebben betaald aan medewerkers van het agentschap om contracten binnen te halen. Ook een medewerker van het Nederlandse ministe-

rie van Defensie werd aangehouden in een internationaal justitieonderzoek naar de corruptie.

Elbit Systems zou nauw contact hebben onderhouden met een van de verdachten in het corruptieschandaal, de Italiaanse staatsburger Eliau E. Tegen hem heeft een Belgische onderzoeksrechter in september een internationaal arrestatiebevel verspreid via Interpol, schrijft FTM. Elbit Systems wil geen commentaar geven,

heeft het bedrijf aan het onderzoeksplatform laten weten.

De Israëlische wapenproducent heeft sinds 2015 voor tientallen miljoenen euro's aan militair materieel verkocht aan de NAVO, schrijft Follow the Money op basis van contracten die door het NSPA openbaar zijn gemaakt. In de afgelopen tien jaar kocht de NAVO onder meer voor 50 miljoen euro aan munitie van Elbit, en gaf het 16,5 miljoen euro uit aan antiraket-systemen. Dit bedrag ligt mogelijk nog veel hoger, omdat niet alle contracten openbaar worden gemaakt, volgens Follow the Money.

Counter-dronesystemen

Ook Nederland plaatste de afgelopen twee jaar omvangrijke orders bij Elbit. Het gaat onder meer om het raketartilleriesysteem PULS (ter waarde van circa 300 miljoen euro) en *counter-dronesysteem* ReDrone (55 miljoen euro). Ook kocht het ministerie van Defensie voor zo'n 150 miljoen euro aan zelfbeschermingsapparatuur voor militaire helikopters en transportvliegtuigen van het bedrijf.

Hoewel het deels om dezelfde systemen gaat als bij het NSPA, liepen deze contracten, voor zover bekend, niet via het inkoopagentschap van de NAVO, schrijft FTM. Een woordvoerder van het ministerie zegt tegen het onderzoeksplatform dat de schorsing „geen directe impact” heeft op de lopende projecten en programma's van de Nederlandse defensie.

Voorzitter van de Europese Raad **António Costa** (l.) en de Amerikaanse president **Donald Trump** in Sharm El-Sheikh, in oktober dit jaar. FOTO YOAN VALAT/EPA

VEILIGHEIDSSTRATEGIE

Van de VS moet Europa veranderen, die confrontatie is nieuw terrein

De nieuwe Amerikaanse veiligheidsstrategie is hard over Europa. Brussel ziet ongewenste inmenging in de Europese politiek.

Rik Rutten

BRUSSEL

António Costa is niet een man die snel uit zijn slof schiet. En de Portugees, sinds vorig jaar EU-president, kiest zelden de vlucht naar voren. Hij kent zijn rol: hij spreekt namens 27 EU-landen, niet namens zichzelf. Het gevolg: als Costa iets spannends zegt, hebben die woorden gewicht.

Deze rustige, ingetogen António Costa had het maandag ineens gehad. Met het inhakken van de Amerikaanse regering op de Europese Unie én met het meel in de mond waarmee veel Europese politici die aanvallen tot nu toe beantwoordden. Op een conferentie in Parijs sprak hij zich uit.

„Inmenging in de Europese politiek kunnen we niet accepteren”, zei Costa bars. „Bondgenoten dreigen niet om zich te mengen in elkaars democratische bestel of elkaars binnenlandse politieke keuzes.”

Costa verwoorde de frustratie van veel Europese politici. Al een jaar doen de meeste leiders hun best de ergste spanningen met de VS onder Donald Trump te sussen. Ze sloten met lange tanden een handelsakkoord, juichten de nieuwe NAVO-norm toe. En wat kregen ze terug?

Geen rust, maar méér bemoeienis. Zo lazende de meeste Europeanen de

nieuwe Nationale Veiligheidsstrategie die het Witte Huis vorige week lanceerde. In dat visiedocument schrijft de regering-Trump dat de Europeanen zich schuldig maken aan van alles en nog wat. Censuur en onderdrukking. Verkeerd migratiebeleid. Dalende geboortecijfers. Vijandig economisch beleid.

Waar Europeanen in de eerste weken van Trump 2 nog vreesden dat de VS Europa in de steek zou laten, blijkt nu iets heel anders aan de hand. De Amerikanen willen tot in de vezels van Europa doordringen. Om die reden moeten de VS het „verzet” aanjagen binnen Europa, zo staat het in de strategie, via partijen die opereren op de nationalistische en uiterst conservatieve flank.

Nieuw terrein

De meeste Europese regeringsleiders en ook Brussel bevinden zich door de confrontatie met de VS op totaal nieuw terrein. Ze zien hoe de Amerikaanse regering alles op alles zet om de landen uit elkaar te spelen. Harde realpolitik: de VS staan sterker als ze alleen met Bulgarije of Duitsland praten, dan wanneer ze in één keer 27 landen moeten overtuigen.

Daarbij is het huidige Washington ook nog eens sterk verweven met het grote Amerikaanse bedrijfsleven. Al-lebei voeren ze al maanden actie te-

gen uiteenlopende Europese wetten, van digitale wetgeving tot groen klimaatbeleid tot regels die bedrijven beboeten die wegstijgen bij mensenrechtenschendingen in hun bedrijfsketen. De EU houdt zich maar met moeite staande.

Ook dit was afgelopen weekend opnieuw goed te zien. Vrijdag kreeg techbedrijf X een boete opgelegd door de Europese Commissie van 120 miljoen euro. De Commissie legde uit waarom: het advertentiearchief van X

Musk deelde berichten op X waarin de EU werd vergeleken met Derde Rijk

is slecht doorzoekbaar en het blauwe vinkje - dat sinds de overname door Elon Musk niet langer staat voor een vorm van identiteitsverificatie, maar tegen betaling kan worden verkregen - misleidend. Dat mag niet, van de digitale regels van de EU.

Musk reageerde lallend. Hij beschouwde de officiële reden als een slecht smoesje en kreeg al snel bijval uit de bovenste regionen van de Amerikaanse regering.

Marco Rubio, minister van Buiten-

landse Zaken, sprak van „een aanval op alle Amerikaanse techplatforms” en vervolgde: „De dagen dat Amerikanen zich online laten censureren zijn voorbij.” Het hele weekend deelde Musk op X berichten die de EU vergeleken met het Derde Rijk.

Dat Elon Musk zich opwindt over een boete voor zijn bedrijf is weinig verrassend. Maar opmerkelijk genoeg wordt alleen Europa in de veiligheidsstrategie zo hard weggezet als een bron van censuur. Ook Rusland heeft Amerikaanse techbedrijven zoals Google heftig beboet, en het land sluit aan de lopende band oppositiepolitici op. Toch streven de VS naar „strategische stabiliteit” met Moskou.

Of neem een land als Brazilië, dat techbedrijf X vorig jaar vanwege het faciliteren van desinformatie boetes oplegde en zelfs op zwart zette totdat het bedrijf betaalde en de Braziliaanse wet gehoorzaamde: in de hele strategie wordt het land niet eenmaal genoemd.

Elitepessimisten

Europa is nu eenmaal anders, in de ogen van de VS. Al een paar jaar treften Amerikaanse en Europese conservatieven elkaar op conferenties aan beide kanten van de oceaan. Samen prijzen ze er antiliberaal leiders als Viktor Orbán en hekelen ze de Europese Unie. Er wordt gedweept met

analyses zoals die van Oswald Spengler, auteur van *Ondergang van het Avondland*.

Anders dan doemdenker Spengler zijn de meeste Amerikanen en Europeanen die op deze hedendaagse beschavingspessimisten die de ondergang onvermijdelijk achten. Ze zijn elitepessimisten. Met het huidige establishment wordt het nooit wat, zeggen ze. Maar zet andere leiders aan de knoppen, en zie, dan zal Europa weer gloriëren.

Deze blik heeft het Witte Huis bereikt. China en Rusland vormen hun eigen invloedssferen. Je kunt ze bevesten of je kunt er zaken mee doen, maar het beleid wordt in Beijing en in Moskou bepaald, vinden de Amerikanen. Zo niet Europa. Dat moet zijn zoals wij willen dat het is.

Dit verklaart waarom radicaalrechtse partijen uit heel Europa de nieuwste geluiden uit Washington wel enthousiast omarmen. Zij staan te popelen om in eigen land een ommezwaai à la Trump te ontketen en denken de steun van het Witte Huis goed te kunnen gebruiken.

Zaken doen, onderhandelen en handelsakkoorden sluiten: daar weet de Europese Unie veel van. Maar het voeren van een ideologische en geopolitieke strijd: daar moeten de meeste leiders nog aan wennen.

Advertentie

nrcwebwinkel

DUCC
Koperen pannen

- › Luxe en tijdloze uitstraling, voor jarenlang plezier
- › Drie lagen voor optimale warmteverdeling
- › Geschikt voor alle warmtebronnen

Een blikvanger in elke keuken: de koperen pannen van het Nederlandse DUCQ. De pannen zijn opgebouwd uit 3 lagen: koper aan de buitenzijde, roestvrijstaal aan de binnenzijde en een aluminium tussenlaag. Dit resulteert in een pan met een uitstekende warmteverdeling die gewaardeerd wordt door iedereen met een passie voor koken. Geschikt voor alle warmtebronnen.

Adviesprijs v.a. 129,-
94,95

Bestel nu nrcwebwinkel.nl/ducq

De Australische **Emma Mason** verloor een dochter aan zelfdoding na pesterijen via sociale media. In september sprak ze in New York de vergadering van de Verenigde Naties toe. FOTO LUKAS COCH/ANP/EPA

Emma Mason
moeder van Tilly

Zelfs Emma Masons eigen dochters hebben moeite met het socialemediaverbod. „Mijn veertienjarige dochter zei dat ze zich er niet aan gaat houden. Oh jawel, zei ik. Het is de wet.” Haar dochters zijn nu rond dezelfde leeftijd als Tilly was toen ze overleed. „Ze hebben allebei hun lievelingszus verloren.”

Advertentie

A high-contrast, black and white photograph showing the silhouette of a person from the chest up, looking down at a smartphone held in their hands. The person is positioned on the right side of the frame, facing left. The background is a bright, cloudy sky, creating a strong backlight effect that silhouettes the person. The clouds are scattered and vary in density, adding texture to the background. The overall mood is contemplative or focused on the device.

nrcwebwinkel

Ontdek de mooiste aanbiedingen

FLINQ

Tafellamp Lume

Adviesprijs
99,99
29,99

- › Beschikbaar in verschillende kleuren
- › 3 lichtstanden, touch-knop met dimfunctie en geheugenstand
- › Oplaadbaar via USB-C, volledig draadloos te gebruiken

APPLE

Refurbished MacBook Pro

16 inch met Touch Bar

Adviesprijs
2.500,-
799,-

- › 16 inch laptop met indrukwekkend Retina-display en krachtige prestaties
- › Ideale keuze voor professioneel én dagelijks gebruik
- › Zo goed als nieuw

Bekijk alle aanbiedingen online › nrcwebwinkel.nl/cadeaus

Wie binnen 500 meter van een geitenhouderij woont, heeft 73 procent meer kans op longontsteking, blijkt uit een rapport van de Gezondheidsraad. FOTO ROB ENGELAAR/ANP

REPORTAGE **GEITENHOUDERIJEN**

Grote kans op longschade? De geitenboer gelooft er niets van

De Gezondheidsraad schrijft dat omwonenden van geitenboerderijen een grotere kans lopen op een longontsteking.

Arjen Schreuder

HERPEN

Hij stapt zijn auto uit en vertelt op het erf dat hij zojuist „iets op de radio” heeft gehoord. Dat omwonenden van geitenhouderijen zoals de zijne een „aanzienlijk verhoogd risico” op longontsteking lopen; op een kilometer afstand gaat het om een verhoogd risico van 17 procent en voor wie binnen vijfhonderd meter afstand woont, is dat risico zelfs gemiddeld 73 procent hoger dan zonder geitenstal. Aldus een advies van de Gezondheidsraad.

„Tja, het verband met longontstekingen is nooit echt aangetoond”, zegt geitenhouder Arjan van de Ven uit Herpen. In dit drieduizend zielen tellende dorp brak in 2007 Q-koorts uit, een infectieziekte die van geiten en schapen op mensen wordt overgedragen en veel leed veroorzaakte. Maar longontstekingen? Van de Ven: „Er loopt hier ook een drukke snelweg langs, er is ook industrie, dat speelt allemaal mee, ik denk dat het een opeenstapeling is van al die invloeden.” Hij wijst om zich heen. „En de meeste mensen worden hier allemaal heel oud, hoor.”

De opvattingen van de geitenhouder staan in schril contrast met die

van twee huisartsen in Herpen. Zij steunen de maatregelen die de Gezondheidsraad voorstelt, in elk geval om minimaal een afstand van één kilometer aan te houden tussen geitenstal en woonhuizen. Huisarts Rob Besselink is er „een beetje moedeeloos” van geworden dat na de Q-koorts epidemie en talloze onderzoeken nog steeds wordt getwijfeld aan de negatieve invloed van geitenhouderijen op de gezondheid van omwonenden. „Het staat vast dat wij hier meer antibiotica voorschrijven voor de bestrijding van longontstekingen dan elders in het land.” Er zijn vele factoren die mensen ziek kunnen maken, van PFAS tot pesticiden. Maar „de echte oorzaak” voor veel infectieziekten is de intensieve veehouderij. „Veel dieren op elkaar en dan ook nog veel mensen.”

Ook gepensioneerd huisarts Alfons Olde Loohuis uit Herpen twijfelt niet aan het verband tussen geiten en zieke mensen en is „boos” op politici die „de boel vertragen”. Olde Loohuis: „Het klimaat is niet goed. Je kunt nog wel honderd onderzoeken doen naar welke bacterie precies welke infectie veroorzaakt, maar het gaat in de geitenhouderij om een verzameling bacteriën die de infectiedruk vergroten, en samen bovendien voortdurend stress op het immuunsysteem veroorzaken.”

Hij wil maatregelen zoals het beperken van emissies uit de veelal open geitenstallen, plus het aanhouden van een minimale afstand tot kwetsbare bestemmingen. In het algemeen pleit Olde Loohuis voor een andere opzet van de intensieve veehouderij. „We leven hier in Nederland op een postzegel, met heel veel mensen en heel veel dieren. Daar zijn grenzen aan. Ik pleit niet voor een verbod op geitenhouderij, die is behoorlijk winstgevend. Maar de wal keert het schip.”

„

De meeste mensen worden hier heel oud hoor

Arjan van de Ven geitenhouder

In het dorpshuis is de stemming lachend als de geitenhouderij ter sprake komt onder de ongeveer twintig oudere bezoekers van een koffiëchtend. Een gastvrouw vertelt dat ze onlangs longontsteking heeft gehad en ook veel mensen kent die hetzelfde is overkomen. Een zeventiger is eerder heftig maar kort ziek geweest door Q-koorts. Weer een ander heeft een dochter op een geitenhouderij waar nooit iemand ziek is. Een enkeling

vindt de geitenboerderijen „een beetje eng” maar even verderop in Oss stonden vroeger ook veel stinkende fabrieken. In een rechtstreeks verband tussen longontsteking en de geiten geloven ze zeker niet allemaal. En als dat verband wel bestaat, dan nog hoeven de geitenhouders echt niet allemaal op te hoepelen, vinden ze.

Uitputting en pijn

Peter van Sambeek uit Herpen denkt er bepaald anders over. „Het is belachelijk dat er geen harde maatregelen worden genomen. Te gek voor woorden.” Van Sambeek (68) werd op 5 januari 2008 ernstig ziek door Q-koorts en is er nooit van genezen. „Mijn leven is stuk gemaakt.” Hij moest zijn parketwinkel opgeven door voortdurende gevoelens van uitputting en pijn. „Ik kan in tien minuten helemaal leeglopen.” De voormalige parketteur slaapt nog altijd twaalf uur per dag, en moet regelmatig twee keer per dag rusten. „Wat ik voel, is te vergelijken met wat je voelt als je over de finish van de Vierdaagse loopt.”

Ook de stekende pijn is afschuwelijk, vertelt hij, met name in zijn voeten en onderbenen. „Alsof er glas in zit.” Vanaf zijn zestigste, na het aflopen van zijn verzekering voor zware beroepen, bleef hij van inkomsten verstoken. Hij raakte depressief als

gevolg van de pijnstillers en overwoog zelfs serieus uit het leven te stappen. Inmiddels krijgt hij AOW.

Wat vindt hij dat er met de geitenhouderij moet gebeuren? „Ik gun iedereen zijn boterham. Maar geitenhouders moeten weg bij de bebouwing. En stoppen met uitbreiden.” Hij is nog steeds „woedend” dat de geitenhouders gecompenseerd zijn voor de geleden schade door de Q-koorts, en dat hij zelf niets kreeg. „De boeren zijn beschermd. Ik moest het maar uitzoeken.”

De Nederlandse geitenhouderij presenteerde onlangs zelf plannen voor het reduceren van bacteriële emissies. Dat heeft „op korte termijn de hoogste urgentie”, aldus het plan getiteld ‘Samen bouwen aan vitaal nabuurschap’. „De aanname dat geitenhouderijen als mogelijke oorzaak wordt genoemd van een verhoogde incidentie van longontstekingen, heeft invloed op het vertrouwen in onze sector.”

Demissionair minister Jan Anthonie Bruijn (Volksgezondheid, VVD) stelt, mede namens de demissionaire Femke Wiersma (Landbouw, BBB), in een brief aan de Tweede Kamer dat volgens het advies van de Gezondheidsraad „het terugdringen van de blootstelling van omwonenden de meest aangewezen manier” is om gezondheidsrisico’s te beperken.

NECROLOGIE **FRANS WEISZ (1938-2025)** FILMREGISSEUR

Frans Weisz: licht melancholische inslag en genadeloze zelfkritiek

Frans Weisz laat een enorm oeuvre na, variërend van arthouse tot reclamespots. Zijn leven stond in het teken van WO II.

André Waardenburg

AMSTERDAM

Frans Weisz was een zeer productief regisseur: „Niet filmen is voor mij niet leven”. In ruim een halve eeuw maakte hij publieksfilms, boekverfilmingen, toneeladaptaties, auteursfilms, documentaires, televisieseries en zo’n tweehonderd reclamespots. Zijn oeuvre had een licht melancholieke inslag. Weisz werd geprezen om zijn visuele finesse en fijnzinnige acteursregie: zijn acteurs wonnen vaak een Gouden Kalf voor rollen in zijn films. Weisz is op zondag 7 december op 87-jarige leeftijd overleden, zo heeft zijn familie gisteren laten weten.

Het leven van de in 1938 in Amsterdam geboren Frans Andor Benjamin Weisz stond in het teken van de Tweede Wereldoorlog. Zijn vader Géza L. Weisz, een uit Berlijn gevluchte acteur, werd tijdens zijn onderduiktijd in Amsterdam verraden en in Auschwitz vermoord, zijn eveneens gedeporteerde moeder Sara overleefde het kamp. Zelf zat de jonge Frans tijdens de Tweede Wereldoorlog ondergedoken. Omdat zijn moeder manisch-depressief was, groeide hij na de oorlog op in pleeggezinnen en het Joods Jongenshuis. Deze oorlogservaringen werkten met name door toen hij het door Judith Herzberg geschreven *Charlotte* (1981) verfilmde. Weisz verfilmde ook Herzbergs toneeltrilogie over onverwerkt oorlogsleed: *Leedvermaak* (1989), *Qui Vive* (2001) en *Happy End* (2009).

In zijn vaders voetspoor wilde Weisz liefst acteur worden. In 1957 studeerde hij een jaar aan de Arnhemse toneelschool. Omdat hij zichzelf niet goed genoeg vond - twijfel speelde hem zijn hele leven parten - ging hij in 1958 naar de net opgerichte Nederlandse Filmacademie en later naar het Centro Sperimentale di Cinematografia in Rome. Hij hield in zijn werk altijd een Fellini-achtige fascinatie voor de theaterwereld, zoals onder meer goed te zien is in de Harry Mulisch-verfilming *Hoogste tijd* (1995).

Nouvelle vague

Terug in Nederland maakte hij *Een zondag op het eiland van de Grande Jatte* (1965), een in opdracht van de CPNB gemaakte korte film zonder dialoog, waarin verschillende Nederlandse schrijvers figureerden, onder wie Remco Campert, Cees Nooteboom en Gerard Reve. De met de Staatsprijs bekroonde film opende in 1965 het Boekenbal en verwijst onder meer naar de Franse schilder Georges Seurat en de toen in zwang zijnde Franse filmstroming nouvelle vague. Ook Weisz’ speelfilmdebuut *Het gangstermeisje* (1966, naar een scenario van Remco Campert) werd sterk beïnvloed door de nouvelle vague en door de films van Federico Fellini. In een brief aan Campert schreef Weisz dat hij *Het gangstermeisje* zag „als liefdesverklaring aan het medium film”.

De film was in 1966 slechts een be-

Boven: **Frans Weisz** in 1995. Onder: Tijdens de opnames van **de film 'Finn'**, in 2013. FOTO'S VINCENT MENTZEL, MERLIN DALEMAN

scheiden succes. Een teleurgestelde Weisz zwoer nooit meer een arthousefilm te maken en richtte zich op publieksfilms als *De inbreker* (1972, met Rijk de Gooyer), *Naakt*

over de schutting (1973, opnieuw met De Gooyer) en *Roosje Sien* (1975, met Willeke Alberti als revue-artiest). Weisz filmde het door Alberti gevoeld gezongen lied ‘Telkens weer’ in

één schitterende take, waarbij de camera langzaam op haar gezicht inzoomt. Tussendoor maakte hij *Expo '70*, een meerschermenfilm die in 1970 in het

Nederlands Paviljoen op de wereldtentoonstelling van Osaka werd vertoond. Deze imposante ‘totaalervaring’ was op vijftien verschillende filmschermen in diverse formaten op meerdere verdiepingen van het gebouw te zien.

Toen eind 1975 de Heere Heeresma-verfilming *Heb medelij, Jet!* flopte, verzette hij opnieuw de bakens. Voortaan maakte Weisz persoonlijke films, waarvan *Charlotte* (1981), over de in Auschwitz omgebrachte Joodse kunstenaar Charlotte Salomon de eerste was. Weisz’ meesterwerk werd in *NRC* geprezen om zijn „uitzonderlijke zeggingskracht”, de beelden om hun „ongekende schoonheid en dramatische kracht”.

In een tijd dat er werd neergekeken op televisie, pioneerde Weisz met series

Weisz pionierde met het maken van zowel reclamespotjes (voor zuivel en tabakmerk Drum) als televisieseries - in die dagen keken filmregisseurs nog neer op het medium televisie. Zo regisseerde hij in 1991 *Bij nader inzien*, naar J.J. Voskuil. De zesdelige serie gaat over het wel en wee van zes Amsterdamse studenten tussen 1946 en 1953, veertig jaar later kijken de vroegere vrienden terug op deze periode. Weisz kreeg er een Gouden Kalf voor Beste Regie voor, twee jaar eerder won hij dezelfde prijs voor *Leedvermaak*. *Havink*, de sensatieve verfilming van Marja Brouwers’ gelijknamige roman, ontving in 1987 de Prijs van de Nederlandse Filmkritiek.

De cirkel rond

Na een aantal zwakkere films besloot Weisz in 2018 zijn carrière met *Het leven is vurrukkulluk*, met zijn zoon Géza Weisz in een van de hoofdrollen. Hiermee was de cirkel rond, al in 1963 wilde Weisz het gelijknamige boek van Remco Campert, met wie hij later zijn speelfilmdebuut *Het gangstermeisje* maakte, verfilmen. Na het voltooiën ervan kreeg Weisz de eerste verschijnselen van alzheimer, waarschijnlijk veroorzaakt of verergerd door een ongeluk vlak voor zijn huis waarbij hij hoofdletsel opliep.

Zijn dagboeken wekken de indruk dat hij gebukt ging onder een minderwaardigheidsgevoel („Fellini word ik toch nooit”), met een genadeloze zelfkritiek die soms grensde aan zelfhaat: „Weer niet gelukt een rauwe film te maken”.

Al illustreerde dat falen ook zijn elfde gebod, „men zal in Nederland geen film willen maken”. Want altijd ontbrak het aan geld en de tijd om er iets werkelijk memorabels van te maken. Dat het Weisz vaak toch lukte gedenkwaardige films te maken, mag dan ook niet vergeten worden. Voor zijn verdiensten voor de Nederlandse film werd hij in 2018 geridderd tot Officier in de Orde van Oranje-Nassau.

HULPVERLENING INDONESIË

Alles is onder controle op Sumatra, zegt de regering, maar anderen zijn bezorgd

Na een verwoestende cycloon op Sumatra dreigt volgens de gouverneur van Atjeh hulp te laat te komen. Hierdoor sterven mensen van de honger, zegt hij. De nationale regering vindt de hulp voldoende.

Saskia Konniger
JAKARTA

Het was een emotionele noodkreet die de gouverneur van Atjeh dit weekend deed: „Mensen gaan dood door honger.” Twaalf dagen na de cycloon op Sumatra hebben sommige gebieden nog geen hulp ontvangen, zei hij erbij. In Atjeh, het noordelijkste deel van Sumatra, zijn 18 van de 23 districten verwoest. „Hele dorpen zijn weggevaagd. Hulp dreigt nu voor velen te laat te komen.”

Op 25 november trok cycloon Senyar een verwoestend spoor in Atjeh en het noorden en westen van Sumatra, een bosachtig berggebied van 1.000 kilometer lang. Autoriteiten telden zondag 915 doden, 274 vermisten en 746.000 ontheemden.

Er leven zo'n drie miljoen mensen in het rampgebied. Volgens de nationale rampenbestrijdingsorganisatie zijn 405 bruggen, 199 ziekenhuizen, 679 scholen en zo'n honderdduizend huizen vernietigd.

Lokale hulporganisaties maken zich grote zorgen over de gebieden waar nog niemand is geweest. Met sommige delen die alleen te voet of via de lucht te bereiken zijn, is af en toe contact met behulp van het satellietnetwerk Starlink en provisorische generatoren. Olifanten worden ingezet om de puinhopen op te ruimen.

Al sinds vorige week vragen hulporganisaties president Prabowo de noodtoestand uit te roepen. Maar hij heeft een andere boodschap. „We hebben alles onder controle. De hulp is voldoende”, zei hij te

Ik zag zoveel bruine plekken. Dorpen zijn volledig verdwenen onder de modder

Reza Saifullah
persfotograaf

gen verslaggevers. Hij roemde de hulpstroepen van het leger.

Op sociale media tonen loyale politici beelden van militairen die voedselpakketten stapelen. De minister van Buitenlandse Zaken zei vrijdag tegen *The Jakarta Post* dat verschillende landen hulp hebben aangeboden, maar dat die op dit moment niet wordt aangenomen. „De regering is capabel genoeg om dit zelf in goede banen te leiden.”

Eén dorp per dag

De Indonesische persfotograaf Reza Saifullah (28) reisde zeven dagen door de districten Pidie Jaya en Bireuen. Verder landinwaarts kwam hij niet. „Oost-Atjeh heeft 32 bruggen. De helft is weggespoeld. Wegen zijn onbegaanbaar”, vertelt hij telefonisch vanuit zijn woonplaats Banda Atjeh. Sai-

fullah vloog zondag mee met een legerhelikopter die voedselpakketten uitdeelde. „Ik zag zoveel bruine plekken. Dorpen zijn volledig verdwenen onder de modder.”

Hij stelt dat veel gebieden nog steeds verstoken zijn van hulp. „Indonesië heeft niet veel helikopters. En één helikopter kan per dag maar één dorp bereiken.” Volgens de laatste berichten zijn er dertien marineschepen ingezet voor de bevoorrading van kuststeden, vijf helikopters en één bevoorradingsvliegtuig. Maar volgens lokale hulporganisaties is dat niet genoeg om de hulpgoederen op de juiste plek te krijgen.

Nu de infrastructuur is vernietigd, is het gebied nog kwetsbaarder. Het bergen van lichamen gaat moeizaam. Op veel plekken liggen dode dieren langs de weg. Ook is het aanhoudende slechte weer in bepaalde delen een hindernis.

Het eiland Sumatra

Dode dieren liggen in het water in de regio Atjeh-Tamiang. FOTO YT HARIO NO / AFP

De situatie op 4 december in door modder bedekt gebied in de regio **Pidie Jaya** in Atjeh, foto vanuit helikopter. FOTO REZA SAIFULLAH/AP

Helikopter met hulpgoederen in **centraal Atjeh** op 6 december. FOTO REZA SAIFULLAH/AP

nrcwebwinkel

ARS MUNDI

Geef iets bijzonders cadeau

Van tijdloze sculpturen en replica's voor aan de muur tot prachtige woon- en modeaccessoires

CLAUDE MONET SCHILDERIJ - DE EKSTER
37 x 44 cm | gelimiteerde oplage, 199 exemplaren | genummerd | gesigneerd | reproductie, giclée print op canvas

ANJA STRUCK SCHILDERIJ - IK ADEM VREUGDE IN MIJN HART
58 x 58 cm | gelimiteerde oplage, 199 exemplaren | genummerd | gesigneerd | reproductie, giclée print op canvas

VINCENT VAN GOGH - MUZIEK JUWELENDOOSJE
"Spring" van A. Vivaldi begint te spelen als het deksel geopend wordt

WASSILY KANDINSKY WANDKLOK - KLEURENSTUDIE VIERKANTEN
30 x 30 x 2 cm (h/b/d)

PETRA WASZAK KETTING - SKY
handgemaakt | verguld messing | apatiet | gekleurd | geëmailleerd | lengte 42-47 cm | hanger Ø 4 cm

SCULPTUUR - KRANTENLEZER
gietswerk van metaal | gebronsd | 14,5 x 5 x 3 cm (h/b/d)

KETTING - NEELA
verguld 925 sterling zilver | lapis lazuli | vergulde elementen | lengte 51 cm

KETTING - GINKGO
verguld 925 sterling zilver | lengte 45 cm | hanger 4 x 4,5 cm

Bestel nu nrcwebwinkel.nl/arsmundi

Samen tegen eenzaamheid. Samen tegen lepra.

Lepra maakte Vina eenzaam en onzeker.
Help voorkomen dat mensen zoals Vina in een isolement raken.
Uw gift geeft zorg, steun en hoop.

Help Vina

Doneer nu

Twee mensen op straat in de Tenderloin. FOTO JEFF CHIU/AP

Emilie van Outeren
SAN FRANCISCO

De eerste kennismaking met de beruchte Tenderloin-wijk zijn de billen van een vrouw. Ze zit op handen en knieën tussen de geparkeerde auto's in een brede steeg. Ze heeft een zwarte jas aan en een rugzak op. Haar broek bedekt alleen haar onderbenen. Achter haar haalt een man zijn geslachtsdeel uit zijn broek.

Even verderop zit iemand gehurkt midden op straat. Zijn ontblote bovenlijf hangt geknakt voorover, zijn armen bungelen slap langs zijn zij. Aan de schaduwkant van de straat staat een klein groepje mensen gebogen over de rollator van een van hen, hun hoofden en hun handen bij elkaar gestoken. Aan de zonnige kant liggen, voor betraliede ramen en gesloten rolluiken vol graffiti, meerdere personen op de stoep.

Auto's, robottaxi's en een enkeling op een elektrisch stepje rijden deze zaterdagochtend voorbij alsof deze taferelen de normaalste zaak van de wereld zijn. En eigenlijk zijn ze dat ook in de Tenderloin, een driehoekig district midden in San Francisco. Een wijk die van oudsher bekend staat als plek waar heel veel zaken getolereerd worden: vrijheden voor lhbt'ers bijvoorbeeld, maar ook prostitutie, dakloosheid, criminaliteit en overmatig drugsgebruik.

„San Francisco was altijd een plek waar je naartoe kwam als je *fucking* nergens anders meer terecht kon. Als je elders werd uitgekotst om je levensstijl, kon je hier je gang gaan”, zegt Tyrell Scott (39), die hier sinds een paar jaar op straat leeft. Hij is sinds hij als zestienjarige in Montana door de voorruit van een auto vloog, af en aan verslaafd aan steeds zwaardere opiaten. Op dit moment voornamelijk het verwoestende, synthetische fentanyl, dat vijftig keer zo sterk is als heroïne, „plus speed”. Zijn leven past in een rugzak.

REPORTAGE **PROBLEMBUURT**

Tenderloin wil niet langer het afvoerputje van San Francisco zijn

Veel hulp voor armen, verslaafden en daklozen in San Francisco komt samen in de kleine wijk Tenderloin. Het Democratische stadsbestuur probeert de overlast alsnog te bestrijden.

Op de vraag wat zij gebruikt, antwoordt zijn vriendin Keely Kirby (31): „Wat heb je in de aanbieding?” Haar vaste dealer is uitgezet naar Honduras, vertelt ze. De uitgroei in haar rood geverfde haar toont dat ze tot een jaar geleden nog beter voor zichzelf zorgde. Na een periode van „foute vriendjes en *couchsurfing*” elders in Californië, kwam ze begin dit jaar naar de Tenderloin. „Omdat het hier makkelijker is om dakloos te zijn.”

Dumpplek voor verslaafden

De meeste hulp voor armen, verslaafden en daklozen in San Francisco is in deze kleine wijk geconcentreerd - al lijkt het nooit voldoende. Wie een straf heeft uitgezeten of wordt ontslagen uit een ziekenhuis, wordt vaak hier op de stoep van een hulpinstantie gedumpt. Er zijn crisiscentra en opvangplekken voor wie van straat af wil, maar ook veel ondersteuning om buiten te blijven: van gratis medische zorg op straat tot een progressieve kerk die 364 dagen per jaar drie maaltijden per dag verstrekt. Sjofele hotels bieden kamers voor 40 dollar per nacht. „Zo heb ik af en toe een nacht onderdak, een douche en een televisie”, zegt Kirby. „De drugs zijn hier ook goedkoper dan elders”, valt Scott bij. Zijn lach verraaft dat hij een voortand mist.

In San Francisco in het algemeen, en de Tenderloin in het bijzonder, gold lange tijd dat de vrijheid om op straat te leven en drugs te gebruiken wel wat inschikkelijkheid van andere inwoners mocht vergen. Empathie, compassie en een faciliterend beleid van *harm reduction* gingen boven ordehandhaving en vervolging.

Sinds de fentanyl-epidemie bijna tien jaar geleden de westkust van de VS bereikte, navigeren de inwoners daarvan niet alleen meer tussen de uitwerpselen en naalden van drugsgebruikers, maar steeds vaker langs hun dode lichamen. Bijna de helft van de honderden dodelijke overdoses ieder jaar in deze stad, vindt

plaats in de Tenderloin en een naburige wijk. Vaak gebeurt dat op straat, in een kwart van de gevallen in gesubsidieerde huisvesting. Ondertussen gaan de beelden van opiatenverslaafden, dankzij amateurjournalisten en anti-drugsactivisten, via sociale media de wereld over.

Na de coronapandemie, waarin kantoren, winkels en restaurants in de binnenstad van San Francisco werden verlaten en tegelijkertijd daklozententjes werden toegestaan, klinkt alom een roep om de overlast harder aan te pakken. Niet alleen van rechts. President Donald Trump heeft gedreigd met federaal ingrijpen, zoals eerder in Washington om daklozen op te jagen. De Democratische gouverneur Gavin Newsom wil drugsoverlast niet alleen bestrijden met meer huisvesting, maar ook met gedwongen opnames.

Een jaar geleden werd in het progressieve San Francisco een miljardair tot burgemeester gekozen, die beloofde juist deze problemen aan te pakken. De gematigde Democraat Daniel Lurie stelde zich kandidaat, „omdat ik als vader niet aan mijn kinderen kan uitleggen wat we zien op straat”, zei hij. „De wijdverbreide drugshandel, het openbare drugsgebruik en het voortdurend zien van mensen in crisis hebben ons ons gevoel van fatsoen en veiligheid ontnomen.”

Meer dealers opgepakt

Dat is activiste Lily Ho (43) helemaal met hem eens. Zij is lid van het lokale partijbestuur en oprichter van de organisatie Drug Free Sidewalks, die zich inspent voor harder beleid tegen niet alleen de drugshandel, maar ook de gebruikers. Niet alleen om de lokale leefomgeving te verbeteren. „Als we als Democraten nog landelijke verkiezingen willen winnen, moeten we laten zien dat we de steden die we leiden goed besturen”, zegt zij.

Sinds Lurie in januari aantrad is het hulpverleners verboden om verslaafden naalden, pipjes en folie te verstrekken. Een praktijk die hielp besmettingen te voorkomen en mensen in leven te houden. De tenten zijn uit het straatbeeld geveegd en slapen in auto's mag niet meer. Zeker sinds Trumps dreigement in te grijpen, worden meer dealers gearresteerd. Maar stoepen liggen nog steeds vol mensen in verschillende stadia van beneveling en aftakeling.

Op deze zaterdagochtend hebben Ho en andere activisten van buiten de Tenderloin twee witte partijtenten opgezet om een doorgaande weg in de wijk. Er worden hotdogs uitgedeeld, grotendeels aan daklozen. Voor zover mogelijk, over de keiharde muziek die uit de boxen schalt, wordt met buurtbewoners gepraat over hardere aanpak van de overlast. Ho: „Ons extreem progressieve beleid heeft vooral de meest gemarginaliseerde gemeenschappen in de stad geraakt. Niemand

„Ik kan als vader niet aan mijn kinderen uitleggen wat we zien op straat

Daniel Lurie
burgemeester San Francisco

Straatbeeld in de Tenderloin, een driehoekig district in San Francisco waar veel daklozen en drugsverslaafden leven. FOTO TEUN VOETEN/SIPA USA/REUTERS

wordt er beter van wangedrag en zelfdestructie door de vingers zien.”

De bewoners van het 'Neem de straat terug'-evenement oordelen mild over hun verslaafde, zwerfende buurtgenoten. Bijna alle aanwezigen hebben zelf een geschiedenis van verslaving, dakloosheid of zelfs gevangenschap. De Tenderloin was vaak de enige plek in de stad waar ze daarna min of meer betaalbare woonruimte konden vinden.

Wel willen ze dat het stadsbestuur ingrijpt om de straten schoner en veiliger te maken. „We zijn er klaar mee om het afvoerputje van de stad te zijn, waar iedereen die uit de gevangenis komt, hulp nodig heeft of verslaafd is maar gedumpt wordt”, zegt Naomi Cohen (43), zelf afgekickt van crystal meth. „Maar, laten we eerlijk zijn, als de wijk helemaal wordt opgeknapt, inclusief de huizen, kunnen velen van ons het niet meer betalen om hier te wonen.”

Gentrificatie is aan de Tenderloin voorbij gegaan en in veel oude panden worden kamers met gedeelde badkamers verhuurd.

Niet slecht, maar ziek

Mark Dennehy (49) loopt langs met zijn kinderen van 8 en 2, onderweg naar de speeltuin die overdag bewaakt wordt en 's nachts wordt afgesloten. Hij is zes jaar clean, na jaren aan de drank en heroïne, en helpt nu andere verslaafden dat ook voor elkaar te krijgen. Hij is bijzonder sceptisch dat dwang daarbij helpt. „Het klopt dat we een onmenselijke tolerantie voor menselijk leed hebben opgebouwd. Maar mensen zullen pas stoppen als ze daar echt voor gemotiveerd zijn, niet onder dwang.”

Zelf voelt Dennehy zich meer thuis „in dit rauwe stukje stad dan in aangeharkt suburbia”, maar hij is wel van plan te verhuizen voordat zijn dochter naar de middelbare school gaat. „Ik leg haar uit dat de mensen die op straat leven niet slecht zijn, maar ziek. Maar het is misschien niet de beste plek om een tiener te zijn.”

Vertrouwen dat het nieuwe stadsbestuur of het federale bewind daar verandering in brengt, heeft hij niet.

Bij een kop koffie vertellen Tyrell Scott en Keely Kirby wat de nieuwe hardere aanpak betekent voor hun leven. „De meeste mensen zien verslaving als een individueel moreel falen, niet als een zorgprobleem”, zegt Kirby. „Terwijl bijna iedereen verslaving is begonnen met middelen die ze kregen voorgeschreven en een gebrek aan psychische zorg.”

Het stel voelt zich opgejaagd, kwetsbaar en slaapt nu vaker in een park buiten de Tenderloin. Ze hebben geen toekomstplannen, zien geen uitwegen, zeggen ze. Dan moeten ze gaan, op zoek naar hun volgende shot „om de aap te temmen”, zoals Scott het noemt. Zo lang ze geen alternatieven zien, is blijven gebruiken „een stuk eenvoudiger dan de *fucking* realiteit van je situatie onder ogen komen”.

nrcwebwinkel

Onthoud dit altijd

Het langverwachte vervolg op de bestseller *De jongen, de mol, de vos en het paard*

- » Dit boek biedt troost en houvast voor wanneer het stormt in het leven
- » Geschreven en geïllustreerd door Charlie Mackesy, vertaald door Arthur Japin
- » Wereldwijd weet Mackesy met zijn werk miljoenen mensen te raken en te inspireren
- » Met liefdevolle quotes en prachtige illustraties

Onthoud dit altijd is het langverwachte vervolg op de bestseller *De jongen, de mol, de vos en het paard*. In dit boek dwalen de vier onwaarschijnlijke vrienden opnieuw door de wildernis. Ze hebben geen idee waar ze heen gaan of waar ze naar op zoek zijn. Wat ze wel weten, is dat het leven moeilijk kan zijn, maar dat ze van elkaar houden. En dat taartjes vaak het antwoord zijn.

Onthoud dit altijd is een mooi en betekenisvol cadeau voor familie, vrienden, collega's of gewoon voor jezelf.

'Sla een blad zij op en je krijgt goede moed.' – Arthur Japin.

Bestel nu » nrcwebwinkel.nl/mackesy

Weekdeals

GELDIG T/M 14 DECEMBER 2025

Bekijk
alles

TRAVELIN'

Warme jassen en leren laarzen

- › Warme dames pufferjas met donsachtige vulling
- › Waterbestendige en winddichte heren pufferjas
- › Leren dameslaarzen met warme wollen voering
- › Bekijk meer kleding en schoenen van Travelin' online

ADVIESPRIJS
279,95

119,95

ADVIESPRIJS
279,95

119,99

ADVIESPRIJS
259,95

109,95

BEKIJK ALLES VAN TRAVELIN' ONLINE

Tot
64%
korting

SANGEAN

Muzieksysteem

39%
korting

ADVIESPRIJS
649,00

399,00

MET DAB+, FM EN INTERNETRADIO

- › Afspelen via Bluetooth, Spotify, CD en USB
- › Met een dimbaar TFT LCD-kleurendisplay
- › Wekkerfunctie en hoofdtelefoonaansluiting

PYREX

Bewaarschalen

25%
korting

ADVIESPRIJS
19,95

14,95

GEMAAKT VAN BOROSILICAAT GLAS

- › Geschikt voor temperaturen tussen -40 °C tot 350 °C
- › Kan direct vanuit de vriezer in een oven worden gezet
- › Bekijk meer producten van Pyrex online

NEDIS

Verrekijker

33%
korting

ADVIESPRIJS
59,95

39,95

MET 10X VERGROTING EN HEDER GLAS

- › Licht aluminium ontwerp met rubberen grip
- › Comfortabel kijken, ook voor bril dragers
- › Geleverd met reistas, reinigingsdoek en riem

TEN CATE

Dekbedovertrek

Tot
56%
korting

ADVIESPRIJS VANAF
39,95

19,95

GEMAAKT VAN 100% PERKALINE KATOEN

- › Heerlijk zacht, ademend en goed vochtregulerend
- › Instopstrook over de gehele breedte
- › Bekijk meer bedtextiel van Ten Cate online

BREND

Puzzelplaten

50%
korting

ADVIESPRIJS VANAF
99,95

49,95

VOOR PUZZELS TOT 1000 OF 1500 STUKJES

- › 6 lades voor het veilig sorteren van puzzelstukjes
- › Opstaande rand voorkomt dat puzzelstukjes vallen
- › Eenvoudig op te bergen

WRANGLER

Herenjeans

50%
korting

ADVIESPRIJS
99,95

49,95

GEMAAKT VAN KATOEN EN ELASTAAN

- › Met medium stretch voor een comfortabele fit
- › Contrasterende stiksels en herkenbare details
- › Bekijk meer kleding van Wrangler online

WONINGMARKT

Aantal nieuwbouwwoningen op laagste punt in jaren

Het aantal gebouwde nieuwbouwwoningen was in acht jaar niet zo laag. De verwachting is dat het laagste punt van de bouw dip nu is bereikt.

Sjoerd Klumpenaar

AMSTERDAM

Dit jaar blijft het aantal nieuwgebouwde woningen naar verwachting steken op 77.600. Het kabinetsdoel van 100.000 nieuwbouwwoningen is daarmee in jaren niet zo ver uit zicht geweest.

Dit blijkt uit de jaarlijkse publicatie Staat van de Volkshuisvesting, die demissionair minister Mona Keijzer (Volkshuisvesting, BBB) maandag naar de Tweede Kamer heeft gestuurd. De cijfers voor 2025 zijn nog niet definitief; het gaat om een prognose op basis van de gebouwde nieuwe woningen tot en met het derde kwartaal.

Onder Keijzers voorganger Hugo de Jonge (CDA) werd vanaf 2022 begonnen met het verhogen van het bouwtempo. Tot en met 2030 moest er een miljoen woningen zijn bijgekomen. Het benodigde streefgetal van 100.000 nieuwbouwwoningen werd daarbij een soort mantra waar jaarlijks naartoe werd gewerkt; al werd het nooit gehaald door lange verguningsprocedures, de stikstofproblematiek en de hoge bouwkosten.

In 2024 kwam het nieuwbouwtempo ook niet in de buurt van de 100.000. Vorig jaar kwamen er in Nederland 82.400 nieuwe woningen bij. In dat jaar werden er 69.000 nieuwbouwwoningen gebouwd op plekken waar daarvoor nog geen woningen stonden. Zo'n 16 procent van de nieuwe woningen kwam uit 'transformatie'; het tot woning ombouwen van bestaande panden - bijvoorbeeld boven winkels of in leegstaand kantoorvastgoed. Op het ministerie geldt 'beter benutten' van de bestaande voorraad als het laaghangende fruit van de woningbouw. Transformatie gaat vaak sneller dan nieuwbouw. Er staan bovendien nog altijd 188.000 woningen leeg, waarvan 30.000 langer dan een jaar.

Keijzer kijkt vooruit

Het tegenvallende aantal nieuwe woningen van dit jaar was volgens het ministerie al voorzien. Ook in 2023 en 2024 viel de nieuwbouwproductie tegen. Er vond de afgelopen jaren een scherpe daling plaats van het aantal verleende bouwvergunningen. Dit kwam door een stijging van de bouwkosten en de rente, wat bouwen duurder maakt en waardoor sommige bouwprojecten financieel niet meer haalbaar bleken of vertraging opliepen.

Volgens demissionair minister Keijzer is het van het grootste belang dat het bouwtempo omhoog gaat. „Deze Staat van de Volkshuisvesting benadrukt dat er werk aan de winkel blijft”, schrijft ze in de toelichting bij het rapport. „We bouwen helaas nog niet het aantal woningen dat nodig is en de woningnood blijft groot.”

Toch rekent Keijzer erop dat het

Nieuwbouwproject aan de rand van Berkel en Rodenrijs. FOTO ROBIN VAN LONKHUIJSEN/ANP

doel van 100.000 de komende jaren wel wordt benaderd. Het aantal woningen waarvan in 2025 met de bouw werd gestart, lag bijvoorbeeld 10 procent hoger dan in 2024. Door betere economische vooruitzichten de komende twee jaar is de verwachting dat dit jaar het laagste punt in de woningbouwproductie is bereikt. De versnelling wordt in 2026 en 2027 verwacht, zo valt te lezen in het rapport.

Door het tegenvallende aantal nieuwe woningen dit jaar blijft het woningtekort hoog. Dat groeide de afgelopen jaren naar 4,8 procent van de totale woningvoorraad en daalde licht. Met het oog op migratie en omdat Nederland steeds meer eenpersoonshuishoudens kent, is er volgens onderzoeksinstelling ABF Research een tekort van zo'n 400.000 woningen.

Om het tekort in te lopen, moet er

volgens Keijzer vooral veel nieuw gebouwd worden. Ze spoort provincies aan om voldoende nieuwe bouwlocaties beschikbaar te maken en bouwplannen op te stellen. Het landelijke kabinetsdoel voor die plancapaciteit (130 procent van het gewenste aantal van 100.000 woningen) wordt op 3 procentpunt na niet gehaald. De helft van de provincies heeft nog niet voldoende plancapaciteit, soms ook doordat de vraag naar woningen groeit. Er moet volgens Keijzer meer gepland worden dan er gebouwd kan worden, omdat er nog altijd veel bouwprojecten vertraging oplopen of niet doorgaan.

Minder doorstroming

Naast cijfers over nieuwbouw en bouwplannen geeft de Staat van de Volkshuisvesting ook een inkijkje op een aantal andere woonthema's. Zo wordt onder meer gekeken naar verhuiscapaciteit tussen 2021 en 2024. Het aantal alleenstaanden van 34 jaar of jonger dat verhuisde bleek het sterkst gegroeid (22 procent). Stellen met kinderen (-13 procent) en stellen van 65 jaar of ouder (-11 procent) verhuisden juist het minst.

De doorstroming op de woningmarkt is een belangrijke statistiek; veel Nederlanders wonen in een huis dat niet goed past bij hun levenssituatie. Als 65-plussers verhuizen, zet dat een verhuisketen in beweging waardoor ook jongeren kunnen doorstromen.

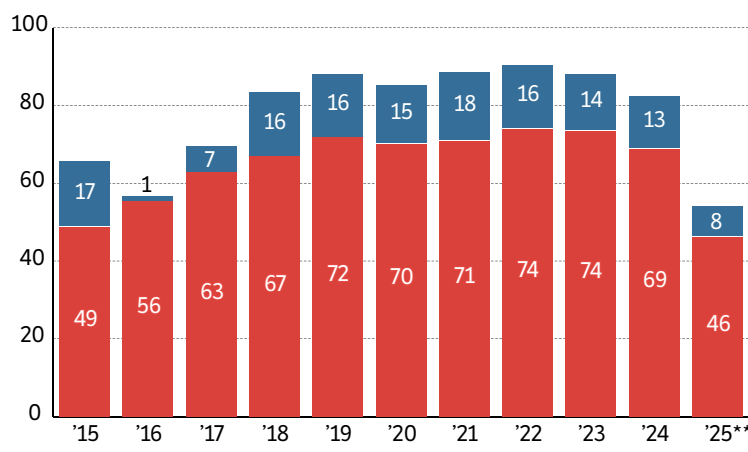
Ook valt op dat het aantal huurders dateen (te) groot deel van het inkomen kwijt is aan wonen ten opzichte van de vorige rapportage is afgenomen. De cijfers hierover, die gaan over 2023, laten een daling zien van 8 procent naar 5,6 procent. Volgens het ministerie komt dit onder meer door een huurverlaging in 2023 en het stijgen van de cao-lonen en het minimumloon.

Door het tegenvallende aantal nieuwe woningen blijft woningtekort hoog

Het streefgetal van 100.000 nieuwe woningen is nog ver

Aantal nieuwe woningen, x 1.000 woningen

■ Nieuwbouw ■ Woningen uit transformatie, optoppen en splitsen*

*Het aantal bestaande woningen dat hierbij werd gesloopt of van woning naar andere functie veranderde, is hier al vanaf gehaald. **2025: t/m september

NRC 091225 / BL / Bron: CBS, bewerking ministerie van VRO 2025

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/weekdeals

DE WEG VAN DE KERSTBOOM

Naast het laad- en losterrein van zijn **groothandel in kerstbomen**, aan de rand van Breda, heeft Kees Poppelaars een kwekerij met kerstbomen.

DE TUSSENHANDEL

Deze groothandelaar verkoopt liever kerstbomen dan cola

Miljoenen kerstbomen worden ieder jaar geoogst, getransporteerd, verkocht en afgedankt. *NRC* volgt dit seizoen de weg van de kerstboom. Bij de groothandel in Breda is het een paar weken echt druk.

Door **Addie Schulte** Fotografie **Merlin Daleman**

BREDA

De telefoon gaat terwijl Kees Poppelaars over de *Autobahn* rijdt na een bezoek aan zijn Deense kerstbomenkweker. Hij neemt *handsfree* op. „Poppelaars!“ „Dag, kan ik bij u een grote kerstboom kopen?“, vraagt een vrouw. „Zeker. Hoe groot? Een meter of tien?“, wil Poppelaars weten. „Nou, drie meter of zo“, is het antwoord. „Kom maar langs“, zegt Poppelaars. „Dan kun je er een uitkiezen.“

Naast het laad- en losterrein van zijn groothandel in kerstbomen, aan de rand

van Breda, heeft Poppelaars een relatief bescheiden kwekerij met kerstbomen. De grotere bomen oogst hij hier zelf. „Als je ze laat groeien, worden ze vanzelf mooi“, zegt hij tijdens een korte rondleiding per tractor op zijn terrein. Er staan grote en kleinere bomen, op sommige stukken groeit er hoog gras tussen. „Dit is toch echt een bos. Hier zie je vaak reeën.“

De handel in deze grotere, zelfgekweekte bomen is voor Poppelaars bijzaak. Jaarlijks oogst hij er misschien een paar honderd op het perceel van vier hectare. De echte zaken zijn de bomen die hij vooral uit Denemarken importeert. Begin december is de grote drukte bij de groothandel al achter de rug. „Er

staat bijna niks meer“, zegt hij terwijl hij over het opslagterrein loopt. Op de paar overgebleven pallets liggen hooguit vier-, vijftienduizend bomen, rekent hij snel uit. Een deel gaat naar het Winterparadijs in de RAI in Amsterdam, de andere bomen raakt hij ook nog wel kwijt.

De afgelopen weken kwamen tussen de 140 en 150 vrachtwagens vol bomen aan. Hoeveel bomen dat precies waren, wil hij niet kwijt. Maar in een vrachtwagen passen er al snel een kleine duizend. „Ik word van iedere vracht gelukkig.“

Poppelaars is een echte groothandelaar. Hij heeft ook een tuincentrum, maar daar „moet je mij niet neerzetten“. „Dan krijg ik ruzie met de klanten.

Liever een kleine groothandel dan een grote kleinhandel“, is zijn motto. Partijen inkopen en doorverkopen, dat ligt hem meer. Het assortiment is de laatste jaren uitgebreid, omdat de regels soepeler zijn geworden, legt hij uit. Vandaar dat in tuincentra en bouwmarkten allerlei spullen te koop zijn die vroeger voorbehouden waren aan de supermarkt: wasmiddel, toiletpapier, frisdrank, chocolaatjes. Toch is er voor hem een verschil met de kerstbomenhandel en deze goederen. „Ik kan ook wel een blikje cola verkopen, maar dat zegt me verder niets.“

Met de kerstbomen begon hij omdat zijn oma, die hier ook in de buurt woonde, een veld met bomen had staan. „Van

die oude *Picea abies* [fijnspar].“ Die werden veel als kerstboom gebruikt voordat de Nordmannspar die verdrong. Zijn broer mocht ze verkopen. „Zo is dat met tachtig boompjes begonnen.“ Kees Poppelaars zat destijds bij de VN-missie in Libanon, bij Dutchbatt. Toen hij terugkwam, begon hij een tuincentrum en ging hij op zoek naar kerstbomen. Eerst in de buurt, later in de Ardennen, waar ze de bomen nog zelf moesten omzagen.

Begin jaren negentig ging hij voor het eerst naar Denemarken, met zijn broer. „We spraken wel Engels, maar geen Deens. We zijn naar Aarhus gereden, waar we een Gouden Gids hebben gekocht. Aan een serveerster vroegen we: ‘Wat is een kerstboom in het Deens?’ Dat bleek *juletree* te zijn. ‘En wat is een kwekerij?’ Dat was *planteskole*. In de Gouden Gids hebben we gezocht naar *planteskole* die ook *juletreen* kweekten – dus kerstbomenkwekerijen. Die hebben we op de landkaart aangestipt. Zo kwamen we in een gebied waar we tot op de dag van vandaag nog zakendoen.“

Plastic rozen

Ieder jaar worden volgens de Nederlandse vereniging van Kerstbomenkwekers 3 tot 3,5 miljoen kerstbomen verkocht. Echt harde cijfers zijn er niet van, zegt voorzitter Gerard Krol. Hij gaat er van uit dat 35 tot 40 procent van de 8 miljoen huishoudens een kerstboom heeft staan. „We zien bij de jeugd een keuze voor de echte boom“, zegt Krol. De helft van de in Nederland ver-

”

Je kunt toch nooit een plastic boom verdedigen als je van het milieu bent?

Gerard Krol Voorzitter Nederlandse vereniging van Kerstboomkwekers

kochte bomen komt uit Nederland, de rest vooral uit Denemarken en Duitsland. Nederlandse kwekers leveren met name kleinere bomen en bomen in pot, de grotere Nordmannspar komt voor 90 procent uit Duitsland en Denemarken. Volgens een onderzoekje van de Rabobank uit 2022 worden in Nederland relatief weinig kerstbomen verkocht: nog geen 150 per 1.000 inwoners. In Duitsland zijn het er 375 per 1.000 inwoners. Daar plaatst een huishouden vaak meer kerstbomen. In Duitsland hebben de 30 miljoen verkochte kerstbomen een verkoopwaarde van 750 miljoen euro, aldus de Rabobank.

De Rabobank meldde ook dat de plastic kerstboom „op zijn retour“ lijkt. Dat is goed nieuws voor de kerstbomenkwekers, want als er iets is waar zij een hekel aan hebben, is het de kunstkerstboom. „Je geeft je geliefde toch ook geen plastic rozen“, zegt voorzitter Krol van de kerstbomenkwekersvereniging.

De kwekers zijn ervan overtuigd dat de plastic kerstboom een stuk vervuiler is. Kees Poppelaars ook. „Een plastic bekertje kan je recycleren. Een kunstkerstboom niet“, zegt hij in de keet op zijn laad- en losterrein, waar zijn dochter Winny de logistiek regelt. Een kunstkerstboom met diverse soorten plastic en metaal valt alleen maar te verbranden, zegt hij.

Wat hem bijzonder stoort, is dat kenniscentrum Milieu Centraal de kunstkerstboom even hoog waardeert als de echte boom. „Je kunt toch nooit een plastic boom verdedigen als je van het milieu bent?“

Op haar website schrijft Milieu Centraal: „Het is niet bekend wat beter is voor het milieu: een echte kerstboom of een kunstkerstboom.“ Dat komt omdat de effecten van kweek, productie en gebruik lastig te vergelijken zijn. „Er zijn bij beide typen milieuproblemen“, zegt Sanne Janssen van Milieu Centraal. Bij de kweek speelt het gebruik van grond, water, bestrijdingsmiddelen en kunstmest mee. Bij de productie van plastic kerstbomen worden fossiele grondstoffen en metaal gebruikt.

Voor de echte boom zijn duurzame opties huren, adopteren of terugplanten van een boom met kruit. Op die manier wordt de boom niet eenmalig gebruikt, maar gaat hij na de kerstdagen terug de grond in. Voor kunstkerstbomen is het meest duurzaam er zo lang mogelijk mee doen, en zo mogelijk een tweedehands exemplaar kopen. „We kunnen niet zeggen dat een kunstkerstboom slechter is, bijvoorbeeld als je er geen twintig of dertig jaar mee doet. We kunnen daar niet een precies aantal jaren op plakken.“ Omdat vergelijken dus lastig is, kan Milieu Centraal niet zeggen wat de beste optie voor het milieu is.

In ieder geval is het goed de boom dicht bij huis te kopen. En dan is er het nog het gebruik in huis. Hang er geen ouderwetse gloeilampen in, maar ledlampjes, tipt Milieu Centraal. Laat ook die niet dag en nacht branden. Een weggegooid echte boom kan worden ge-

De helft van de in Nederland verkochte kerstbomen komt uit Nederland

Nederlanders kopen zo'n **150 kerstbomen** per 1.000 inwoners, zo becijferde de Rabobank in 2022.

composteerd of versnipperd. De afgedankte houten of plastic variant kan ook in een afvalenergiecentrale worden gebruikt om elektriciteit op te wekken. Verbranding van de (kunst-)kerstboom daar levert volgens Milieu Centraal amper milieubelasting op.

Containers

Kees Poppelaars mag dan fel zijn over de kunstkerstboom, hij is en blijft zakenman. Containers vol kunstbomen heeft hij uit China gehaald. Hij is daar, jaren geleden, in de fabrieken geweest, voor een inkoopgroep van tuincentra. „Je bent ondernemer en je moet geld verdienen.

Je moet ook de bakker betalen.“ Zelf verkoopt hij amper meer kunstkerstbomen. „Maar er zal altijd vraag naar blijven.“

Dan gaat hij weer aan het werk. Er is deze woensdagochtend begin december nog één vrachtwagen in te laden. Poppelaars stapt in de shovel met een vork voorop, en laadt drie pallets in. Met een van de tanden van de vork geeft hij een duwtje tegen een ingeladen pallet zodat die precies goed staat. In een paar minuten is het klusje geklaard. Winny overhandigt de vrachtbrief aan de chauffeur en dan kan een van de laatste ladingen kerstbomen van dit seizoen vertrekken.

Kees Poppelaars is ervan overtuigd dat de plastic kerstboom een stuk vervuilerder is. Hij verkoopt ze wel.

Over deze serie

NRC volgt dit jaar de weg van de kerstboom, van de kweker tot de afvalcentrale of composthoop. Dit is **deel 2** van deze vierdelige serie.

De verwachting is dat mensen tijdens de komende jaarwisseling extra uitbundig zijn, omdat ze voor de laatste keer vuurwerk mogen afsteken. In Rotterdam is de traditie ontstaan dat de wethouder van Stadsbeheer even meehelpt met het opruimen van de vuurwerkpuinhooop om de medewerkers een hart onder de riem te steken. Die zal ditmaal wellicht wat langer bezig zijn.

Max Verstappen staat op het podium nadat hij de Grand Prix van Abu Dhabi heeft gewonnen, met naast hem Oscar Piastri en wereldkampioen Lando Norris. FOTO JAKUB PORZYCKI/REUTERS

Max Verstappen in zijn Red Bull tijdens de grand prix van Barcelona. FOTO SIU WU/EPA

Oscar Piastri stap uit na zijn crash in de Grand Prix van Bakoe. FOTO RUDY CAREZZEVOLI/GETTY IMAGES

FORMULE 1

GRAND PRIX VAN SPANJE,
BARCELONA, 1 JUNI
Het dieptepunt

Max Verstappen is een makkelijk doelwit, en dat weet hij. De hele race heeft hij, rijdend op de derde positie, de McLarens nog aardig kunnen bijhouden. Maar nu het veld een paar ronden voor de finish bij elkaar is gebracht door de safety car, dreigt zijn podiumplek hem te ontglippen. Onder zijn Red Bull zitten harde banden, terwijl alle auto's om hem heen op de veel snellere zachte banden rijden.

Als de safety car de pits in wordt geroepen en de coureurs richting start/finish racen, spint Verstappen bijna van de baan, waardoor hij flink snelheid verliest. Charles Leclerc stuurt zijn Ferrari onmiddellijk naast die van Verstappen en stormt zó rakelings langs hem dat hun auto's elkaar met 300 kilometer per uur toucheren.

En als Verstappen aankomt bij de eerste bocht, duikt ook nog eens George Russell met zijn Mercedes in het gat dat Verstappen aan de binnenkant van de baan heeft opengelaten. De Nederlander snijdt naar binnen toe, treft daar Russells auto aan en wijkt, om een botsing te voorkomen, uit naar de uitlooptrook. Als hij zijn donkerblauwe wagen terug de baan op

Verstappens achtbaanjaar: van crisis tot bijna kampioen

Max Verstappen volbracht in 2025 bijna de grootste comeback in de F1-historie. Twee punten kwam hij aan het einde tekort. Een reconstructie van een seizoen waarin zijn onverwoestbare constantheid Verstappens grootste wapen was.

Door Vincent Sondermeijer

stuurt, zit hij nog vóór Russell. Op de pitmuur vrezende ze voor een straf: van de baan schieten en daarvan profiteren mag niet.

„Max, kan je Russell er voorbij laten?“, vraagt Verstappens race engineer Gianpiero Lambiase.

„What the fuck!“, roept Verstappen terug. „Hij ramde me eraf!“

De verkeerde banden, de botsing met Leclerc, het in zijn optiek onterechte verzoek om zijn positie af te staan aan Russell – Verstappen zal later zeggen dat het hem alles bij elkaar een rode waas voor de ogen bezorgt.

Dus wanneer hij Russell laat passeren, kan hij de neiging niet onderdrukken om plotseling gas bij te geven, terwijl Russell en hij juist een langzame bocht in rijden. Hij knalt tegen de Mercedes. Een paar bochten verderop geeft Verstappen zijn plek alsnog op.

Voor zijn roekeloze actie krijgt Verstappen tien strafseconden. Gevolg: Verstappen zakt terug van de vijfde naar de tiende finishplek. Het kost hem 9 punten. Zijn achterstand op kampioenschapsleider Oscar Piastri verdubbelt haast, naar 49 punten.

Al te druk maakt Verstappen zich op dat moment vermoedelijk niet over dat puntverlies. Drie dagen voor de clash met Russell zit hij in het gastenverblijf van Red Bull aan een tafeltje met daarop tientallen tele-

foons en opnameapparaten, neergelegd door de journalisten die hem hem tien minuten met vragen mogen bestoken.

„Geniet je van het gevecht met McLaren?“, vraagt iemand.

„Voor mij voelt het eerlijk gezegd niet

als een gevecht“, antwoordt Verstappen. „Ik doe m'n best, probeer het leuk te hebben. Maar het is niet alsof ik me dit seizoen nog lang zal heugen.“

2025 is voor Verstappen begonnen zoals 2024 eindigde. Met een auto die hem af

en toe in staat stelt mee te strijden om de podiumplekken, maar die qua rijgedrag te wispelturig is om het serieus op te nemen tegen de McLarens. Norris wint de openingswedstrijd in Australië, en later ook de stratenrace in Monaco, terwijl Piastri na zeges in China, Bahrein, Saoedi-Arabië, Miami en Spanje overtuigend het kampioenschap leidt.

Verstappen wint in de beginfase van het seizoen nog wel twee races. En niet door dat zijn RB21 de beste auto is. Op het krappe, bochtige Suzuka is inhalen zo lastig dat de McLarens de van pole position gestarte Verstappen gewoonweg niet kunnen passeren. En in Imola, waar Verstappen met een gewaagde inhaalactie vlak na de start de leiding pakt, heeft hij een betere pitstopstrategie en profiteert hij van een virtual safety car op een voor hem fortuinlijk moment. Verder wordt hij in Melbourne en Djedda nog tweede.

Het zijn in die periode spaarzame optekers. Op andere circuits komt Verstappen er niet aan te pas. Tijdens een kleurloze rit richting de zesde plek in Bahrein, ruim een halve minuut achter Piastri, voelt zijn RB21 volgens Verstappen „heel slecht“.

De Red Bull-leiding belegt een crisisoverleg, meldt racetijdschrift Autosport nog dezelfde avond. Maar de voornaamste problemen zijn op dat moment al duidelijk. Eigenlijk waren ze dat al na het

Na Zandvoort annuleren zijn ouders hun plan om naar de slotrace in Abu Dhabi te komen

GRAND PRIX VAN ITALIË, MONZA,
7 SEPTEMBER
De ommekeer

De duizenden in het rood geklede tifosi die zich na de finish onder het erepodium in Monza verzamelen, hadden daar het liefst een Ferrari-coureur zien staan. Maar vandaag verdient maar één coureur het om daar op de hoogste trede met de champagne te spuiten, en dat is Max Verstappen.

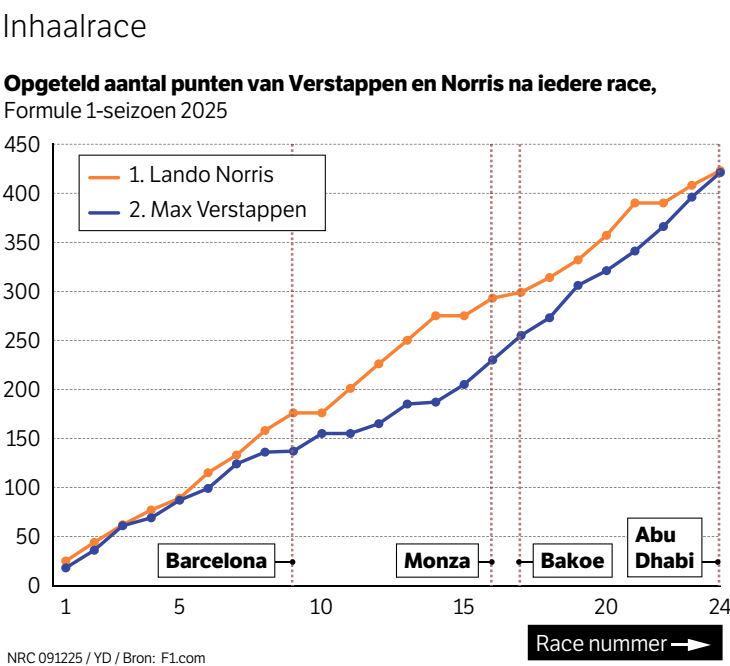
Hij begint vanaf pole, verliest heel even de koppositie aan Norris, maar pakt die snel weer terug en rijdt daarna onbedreigd naar de overwinning. Zijn eerste zege in vier maanden.

Dat terwijl de voorgaande races nog weinig hoopgevend waren. Kansloos negende in Hongarije, vierde in België, na een spin vijfde op een niet Silverstone. In Oostenrijk torpedeert de Italiaanse tiener Andrea Kimi Antonelli (Mercedes) hem al na twee bochten uit de race. „We moeten het kampioenschap nu wel afschrijven“, verzucht Marko naderhand.

Een week vóór Monza maakt Verstappen voor eigen publiek ook geen schijn van kans tegen de McLarens. Al wordt hij in Zandvoort tenminste nog tweede, doordat Norris' wagen met een paar ronden te gaan rokend stilvalt. Verstappens achterstand op Piastri, nog altijd wk-leider, bedraagt nu 104 punten.

Na Zandvoort, zo vertelt hij later, zet Verstappen de titel uit zijn hoofd. Zijn ouders annuleren plannen om naar de slotrace in Abu Dhabi te komen. Er zal dan immers toch niets meer op het spel staan.

Red Bull is intussen hard blijven doorwerken aan nieuwe, verbeterde onderdelen. Op Monza is er een cruciale upgrade: een nieuwe vloer, het onderdeel dat uit de luchtstroom onder de auto een enorme hoeveelheid neerwaartse druk opwekt en

» **Vervolg** van pagina 25

dus van groot belang is voor de wegligging. Verstappen belt vanaf het Italiaanse circuit met zijn vader Jos, die later aan tijdschrift *Formule 1* vertelt over dat gesprek. „Hij zei: ‘papa, ik denk dat we het lek boven hebben.’ Het enthousiasme dat ik toen bespeurde... Ik hoorde het direct aan hem.”

Het zijn niet alleen verbeterde onderdelen waarvan Verstappen profiteert. Red Bull snapt de RB21 ook beter. Zoals bij elke F1-wagen vormen de vleugels, rijwindgeleiders, vloer en carrosserie samen één fijngevoelig aerodynamisch systeem. De Red Bull-technici begrijpen steeds beter hoe en waarom dat systeem soms verstoord raakt.

Een tengere man met lange grijze krullen en een sikje speelt daarbij een niet onbelangrijke rol. Het is Laurent Mekies, de nieuwe teambaas. Hij volgt in juli de ontslagen Christian Horner op, de Brit die al sinds Red Bulls debuutseizoen in 2005 aan het roer stond en vorig jaar in opspraak raakte wegens vermeend grensoverschrijdend gedrag.

Horner en Mekies zijn totaal verschillende types. Oud-coureur Horner is een charismatisch haantje. Mekies is daarentegen een rustige denker, een werktuigbouwkunde met 25 jaar ervaring aan de technische kant van de Formule 1. Het is niet zo dat Mekies zelf mee sleutelt of onderdelen ontwerpt – hij begeleidt de technici op een manier waarvoor Horner simpelweg de kennis miste.

Red Bull vaart ook minder op data uit de racesimulator in Milton Keynes en gegevens uit de windtunnel van het team, die vaak niet blijken te stroken met de fysieke werkelijkheid. Bij het afstellen van de RB21 gaan het instinct en de ervaring van Verstappen en de technici een grotere rol spelen. Na Monza zal Verstappen elke race op het podium finishen.

GRAND PRIX VAN AZERBEIDZJAN, BAKOE, 21 SEPTEMBER
De neergang

Zittend op een klapstoel, met zijn voeten op de betonnen muur langs het circuit, zit Oscar Piastri naar het scherm van een mobiele telefoon te kijken. Daarop ziet hij Max Verstappen koers zetten richting de overwinning in de race waaraan hij daarnet zelf nog meedeed. Maar Piastri ging te hard een bocht in en is daardoor al in de eerste ronde gecrasht.

Piastri's fout in Bakoe zal het begin van zijn ineenstorting blijken. Van de 104 punten die Piastri na Zandvoort voor lag op Verstappen, is drie maanden later niet één meer over.

McLaren mag in 2025 dan de beste auto hebben, de uitvoering laat zowel bij het team als zijn coureurs te wensen over. Bij Piastri nog wel het meest. Na Bakoe raakt hij verzeild in een wekenlange vormcrisis. Norris en Verstappen zijn hem telkens te snel af. Zes races op rij mist hij het podium.

Bovendien maakt de Australiër de ene fout na de andere. In Texas zet hij met een drieste stuurmanoeuvre in de eerste bocht van de sprintrace een kettingbotsing in gang, die behalve hemzelf ook Norris uitgeschakelt. In Brazilië crasht hij opnieuw uit de sprint, dit keer helemaal in zijn eentje. Een dag later krijgt hij tijdens de grand prix een tijdstraf omdat hij Antonelli een tik heeft verkocht bij een verkeerd ingeschatte inhaalpoging.

Norris crasht tijdens de kwalificatie in Djedda en schakelt in Canada zichzelf uit door tijdens een duel klunzig tegen Piastri's achterkant aan te rijden. In de eerste helft van het jaar is hij meestal de tragere van de twee McLaren-rijders. Maar daarna maakt hij veel minder fouten en krijgt hij gaandeweg de overhand ten opzichte van zijn teamgenoot, die hij in

Max Verstappen voorafgaand aan de Grand Prix van Nederland op het circuit van **Zandvoort**. FOTO SANDER KONING/ANP

Lando Norris loopt weg bij zijn gecrashte auto in de Grand Prix van Montréal, op 15 juni. FOTOSHAWN THEW/EPA

Wereldkampioen **Lando Norris** (links) viert zijn titel op het podium in Abu Dhabi met teamgenoot **Oscar Piastri**. In het midden **Max Verstappen**. FOTO GIUSEPPE CACACE/AFP

Mexico de leiding in het wk ontfutselt. Dat Norris niet al bij de voorlaatste race in Qatar kampioen wordt, kan hij hoofdzakelijk zijn team verwijten. Eerst blundert McLaren in Las Vegas. De meeste teams hebben er last van *porpoising*, een aerodynamisch fenomeen waardoor de auto op hoge snelheid gaat stuiteren. McLaren houdt daar als enige niet goed rekening mee in de afstelling, zodat beide coureurs na afloop gediskwalificeerd worden vanwege een overmatig afgesleten bodem. Een week later gaat McLaren in Qatar pijnlijk de mist in met zijn pitstopstrategie. Verstappen profiteert en finisht als eerste – nadat hij eerder al won in Las Vegas, Austin en Bakoe.

De twee missers kosten Norris minstens 21 punten. En omdat Verstappen sinds de zomer veruit de beste score heeft van iedereen, ligt hij met nog één race te gaan slechts twaalf punten achter.

GRAND PRIX VAN ABU DHABI, YAS MARINA, 7 DECEMBER
De ontknopning

In een met champagne doordrenkte race-overall staat Lando Norris in de paddock. De glimlach is niet van zijn gezicht te beelden. Zijn ouders en vriendin zullen eerder op de avond vanuit de pitbox met ingehouden adem hebben toegekeken toen Norris gedecideerd een reeks langzamere auto's inhaalde, waar hij na een pitstop achter was beland. Verstappens teamgenoot Tsunoda had hem bijna van de baan geduwd. Het liep goed af.

Norris finisht in Abu Dhabi beheerst als derde. En hoewel Verstappen opnieuw wint, is het Norris die dankzij zijn podiumplek kampioen wordt. Verstappen behaalt de meeste overwinningen (acht) en de meeste pole positions (ook acht). Maar onderaan de streep heeft hij twee punten minder dan zijn Britse concurrent.

Verloor Verstappen de titel in Barcelona? Zo simpel ligt het niet. De andere titelkandidaten schoten de bal nooit zo spectaculair in eigen doel als Verstappen die dag deed met zijn onnodige, impulsieve actie, die hem negen punten kostte. Maar alternatieve scenario's zijn er in elk F1-seizoen volop. Vraag maar aan Norris, die dit jaar nog veel meer punten misliep, door zaken die niet binnen zijn invloed vielen.

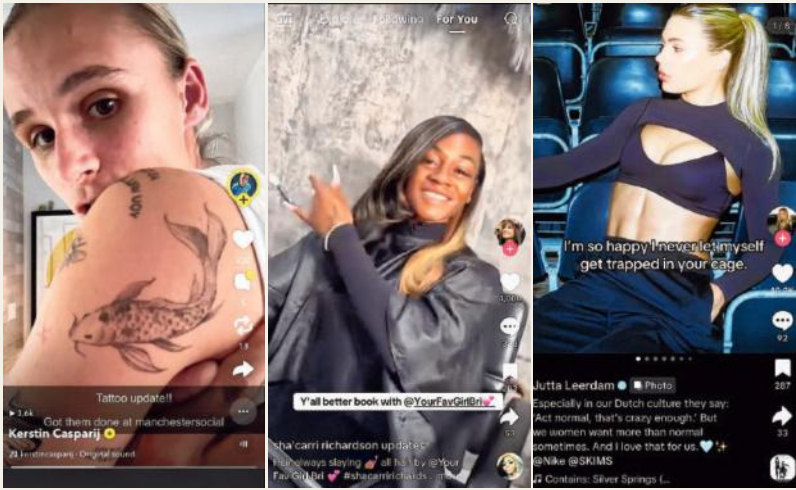
Een uur na de race legt een journalist van *The Guardian* het incident nog eens aan Verstappen voor. Een paar weken eerder heeft de coureur in een zeldzaam moment van openlijke zelfkritiek toegegeven dat zijn beuk aan Russell „niet oké” was, en dat hij er „spijt” van heeft.

Maar nu is Verstappen, die met afgestroopte overall in de persconferentieruimte zit, er klaar mee. „Je vergeet al het andere dat er dit seizoen is gebeurd en pikt alleen Barcelona eruit.” Het zaaltje valt stil. „Nou kan je stom naar me zitten te lachen”, sneert Verstappen terwijl hij de journalist aankijkt. „Het kampioenschap gaat over 24 races. Ik heb ook veel vroegde kerstcadeaus gekregen in de tweede helft. Daar kan je ook vragen over stellen.”

‘Barcelona’ valt ook op omdat het zo contrasteert met de rest van Verstappens seizoen. Het was een dieptepunt, maar gelijk ook vrijwel zijn enige fout. Zijn onverwoestbare constantheid was in 2025 Verstappens grootste wapen. Het is wat de grootste F1-coureurs verenigt: telkens als ze het circuit op gaan, onder welke omstandigheden dan ook, winnen ze elke fractie van een seconde waartoe hun auto ze in staat stelt. Ook – of misschien wel juist – als die auto moeilijk is.

Norris is een waardige kampioen. Na zo'n lang seizoen bovenaan eindigen, lukt alleen als je heel goed bent. Dat je in de beste auto reed, doet daar niets aan af – en dat iemand anders wellicht de betere coureur was, evenmin.

DE GELIJKMAKER

Kijk mijn mooie tatoeages, zegt de voetbalster op Snapchat

Je bekendheid vergroten met reclame-uitingen op sociale media en daar een aardig zakcentje mee verdienen: steeds meer sportvrouwen doen het.

Danielle Pinedo (danielle.pinedo@nrc.nl) is sportredacteur bij NRC. In *De Gelijkmaker* doet ze wekelijks verslag van haar persoonlijke zoektocht naar de positie van vrouwen in de topsport.

‘Ik denk dat ik jullie een tattoo-update moet geven, want ik heb er onlangs weer een paar laten zetten.” Kerstin Casparij, rechtsback van Manchester City, trekt op Snapchat haar mouw omhoog, om in accentloos Engels uitleg te geven bij de creaties op haar linkerarm. De „ongelooflijke kapper” vindt ze „gewoon cool”. De kunstenaar die de watergolf aanbracht heeft „een fab job” gedaan.

Casparij heeft de tattoos laten zetten bij The Manchester Social, zegt ze aan het eind van het filmpje, bijna terloops. Een in 2019 opgerichte studio die zich specialiseert in hoogwaardige tatoeagekunst, met beroemde klanten als oud-voetballer David Beckham. Ze hebben ook een filiaal in Londen, vertelt Casparij. Binnenkort laat ze haar rug tatoeëren. Dus wie interesse heeft: houd dit kanaal in de gaten.

Schaatsster Jutta Leerdam, sinds kort een van de gezichten van de gezamenlijke lijn van Nike en SKIMS, deelde foto's en filmpjes van zichzelf in meerdere outfits op TikTok. In de begeleidende tekst maakt ze duidelijk dat ze een zelfbewuste vrouw is die soms genoeg heeft van de Nederlandse doe-maar-gewoon-dan-doe-jegek-genoege-mentaliteit.

Op hetzelfde medium deelde de Amerikaanse atlete Sha'Carri Richardson, die vorig jaar in Parijs nog olympisch zilver op de 100 meter won, een update vanuit de kappersstoel, met een trendy handtas op haar schoot. We zien hoe ze door de berichten op haar mobiele telefoon scrollt, terwijl iemand haar haar glad strijkt. Hashtag: #blackpower. „Maak snel een afspraak”, staat erbij, met de naam van haar favoriete coiffeur.

Sportvrouwen die reclameboodschappen op

een (quasi) natuurlijke manier met fans delen: het is een nieuwe trend, zegt communicatieadviseur Marieke Verhaar van Ovide Agency. Het mes snijdt aan twee kanten, legt ze uit. Casparij, Leerdam en Richardson ontwikkelen een band met fans wereldwijd. Ze kunnen laten zien dat ze niet alleen topsporters zijn, maar ook iconen en rolmodellen voor meisjes. En bedrijven kunnen zich op hun beurt als innovatief en inclusief positioneren. Het is onderdeel van een nieuwe communicatiestrategie, „op plekken waar jongere doelgroepen, zoals GenZ en Gen Alpha, zitten”, zegt Verhaar.

Omdat veel vrouwensporten tot voor kort niet met regelmaat op tv te volgen waren, zegt ze, hebben fans al langer geleden digitale kanalen omarmd, zoals sociale media en apps. „Ze zijn erg vaardig in het vinden, delen en bespreken van content. En: niet gevoelig voor traditionele reclameboodschappen. Voor deze fans draait het vooral om authenticiteit, menselijke verhalen en het gevoel deel uit te maken van een community.”

Bedrijven kunnen zich met behulp van de sportvrouwen als inclusief positioneren

Via persoonlijke inkijkjes in het leven van bekende sportvrouwen kun je consumenten goed bereiken als bedrijf, blijkt uit een recente enquête van onder meer Ipsos onder 13.506 mensen van 14 tot 44 in zeven landen. 62 procent van de respondenten zegt fan van vrouwensport te zijn. Het merendeel heeft het gevoel deel uit te maken van een gemeenschap, door vrouwensport via sociale platformen te volgen. Meer dan de helft schaft sneller iets aan van een merk dat vrouwensport sponsort. Meer dan driekwart vindt het aantrekkelijk om de uitingen van sportvrouwen op sociale media.

Dat er sprake is van een groeimarkt, blijkt ook uit onderzoek van de Amerikaanse online bank Ally, naar het bestedingspatroon van drieduizend sportfans van verschillende generaties. „Vrouwensport wint terrein – en fans uit alle demografische groepen, van mannen tot Generatie Z, zijn de drijvende kracht achter dit momentum”, staat in *The cost of fandom*. Circa een derde van de Gen Z-fans die meededen aan het on-

derzoek vindt het belangrijk om te laten zien dat ze vrouwensport steunen. Veertig procent zegt dat die steun voor hun gevoel gelijkheid en empowerment van vrouwen bevordert. De term ‘reclame’ komt niet in het rapport voor, maar je kunt op je vingers natellen dat bedrijven die hun producten aan de man brengen via authentiek ogende reclameboodschappen van bekende sportvrouwen, meeliften op die groeiemarkt.

Volgens sportmarketingexpert Bob van Oosterhout wordt „de grens tussen topsporter en *private personality*” steeds vager. De meest aansprekende topsporters zijn vaak ook influencers. „Dat geldt voor zowel sportmannen als sportvrouwen, al heeft die trend bij sportvrouwen de laatste jaren een sterke vlucht genomen, omdat ze van ver komen. Sportvrouwen worden nu véél meer gewaardeerd dan, zeg, tien jaar geleden. Ze trekken niet alleen de aandacht met hun sportieve prestaties, maar ook met hun *looks* en persoonlijkheid. Dat levert commerciële mogelijkheden op.”

Je bekendheid vergroten met reclame-uitingen en daar een aardig zakcentje mee verdienen: het is volgens Van Oosterhout een interessante manier voor sportvrouwen om aan de weg te timmeren. Maar een goede match is wel belangrijk, waarschuwt hij. „Dat Jutta Leerdam zich met beauty en fashion bezighoudt, vindt niemand raar. Iedereen weet: als zij een fotoshoot doet zet ze de rits van haar schaatspak nét wat verder open. Maar als Marianne Vos opeens make-up zou gaan aanprijken, terwijl ze zich altijd voor de volle honderd procent op het wielrennen heeft gestort, zou dat vreemd overkomen. Fans – consumenten – voelen haarfijn aan of iets authentiek is. Ze prikken erdoor heen als een topsporter geforceerd via sociale media producten aanprijst.”

Van Oosterhout heeft vaker meegemaakt dat een verkeerde match op een klein drama uitliep, omdat sporters niets hadden met het thema of product waarvoor ze zich hard maakten. Zoals de coureur die tijdens een interview zijn zorgen uitsprak over zwerfafval, om na afloop een blikje in de berm te gooien, in de veronderstelling dat de camera's niet meer draaiden. „Imago's kunnen door een *mismatch* een flinke deuk oplopen” zegt Van Oosterhout. Voor beide partijen. „Ik zeg tegen cliënten altijd dat ze goed moeten nadenken over hun samenwerking met bedrijven. Kijk of het bij je past. Laat geld niet de doorslag geven.”

Geboren

Geboren
Xavi René
zoon van
Marieke Bosman en Curtis Fikenscher
Zoetermeer, 5 december 2025

Overleden

Met veel verdriet hebben wij op 1 december 2025 afscheid moeten nemen van onze geliefde en liefhebbende man, vader, schoonvader, opa, broer en oom

dr. JEROEN GILTAIJ

* Zandvoort, † Rotterdam,
14 september 1947 1 december 2025

Hoofdconservator oude schilder- en beeldhouwkunst
Museum Boijmans van Beuningen

Lydia Giltaij -Lansink
Jacob Giltaij en Suzanna Giltaij - van der Zeeuw
Cato Giltaij
Antonia Giltaij
Goert Giltaij en Micaela van Rijckevorsel
Sterre en Florian Giltaij

De uitvaart heeft in besloten kring plaatsgevonden.

Correspondentieadres: Familie Giltaij
Rivierstraat 286, 3016 CH Rotterdam

Met droevenis hebben wij kennisgenomen van het overlijden van onze oud-voorzitter

mr. Carlo de Swart

Wij wensen zijn kinderen, kleinkinderen en andere nabestaanden veel sterkte toe.

Bestuur, directie en medewerkers
Verbond van Verzekeraars

Colofon familieberichten

Opgave van een familiebericht
Een familiebericht kunt u opgeven via nrcadverteren.nl/familieberichten of een e-mail naar familieberichten@nrc.nl

Afdeling familieberichten
Bereikbaar op telefoonnummer: 020-7553052 (ma t/m vr 08.30 uur - 1700 uur) of via e-mail: familieberichten@nrc.nl

Sluitingstijden
Dinsdag t/m zaterdag tot uiterlijk 14.00 uur op de dag vóór plaatsing. Voor plaatsing op maandag uiterlijk vrijdag 16.00 uur.

Blijde berichten
nrcadverteren.nl/familieberichten

PALEONTOLOGIE

Nanotyranno was geen baby-T-rex maar een nieuw soort mini-dino

Onderzoek aan het tongbeen laat zien dat Nanotyrannus écht een aparte soort is. De T-rex was drie keer zo groot.

Gemma Venhuizen
AMSTERDAM

Een tiener-T. rex of toch een volwassen mini-dino? Zestig jaar lang waren paleontologen het oneens over de interpretatie van een losse dinosaurus-schedel. Die werd aanvankelijk toegeschreven aan een nieuwe soort, *Nanotyrannus lancensis*. Maar op basis van aanvullende vondsten ontstond discussie, want volgens sommige wetenschappers zou het om de schedel van een jongvolwassen *Tyrannosaurus rex* gaan. In *Science* komen Amerikaanse paleontologen nu met het doorslaggevende antwoord. Op basis van een

nieuwe onderzoeksmethode, tongbeenanalyse, concluderen ze: *Nanotyrannus* was écht een aparte soort.

Om te onderzoeken of een overleden dier al dan niet de volwassenheid heeft bereikt, worden vaak de botten van ledematen bestudeerd – daar is in

De paleontologen onderzochten het tongbeen van struisvogels

dat opzicht meer aan af te leiden dan aan schedels. Na de vondst van die eerste losse *Nanotyrannus lancensis*-schedel werden er nog wel andere exemplaren van de soort ontdekt, inclusief completere skeletten, waar door zulk botonderzoek mogelijk was. Alleen: dat leverden conflicterende resultaten op. Sommige fossielen onderbouwden de tienertheorie, andere de *Nanotyrannus*-hypothese.

De Amerikaanse paleontologen be-sloten het daarom over een andere boeg te gooien: ze richtten zich op het tongbeen, een in de hals gelegen botje waar (ook bij mensen) de tong aan vastzit. Wellicht zou ook dat bot een indicator kunnen vormen voor vol-groeiheid, opperden de onderzoe-kers. Om die theorie te testen deden ze eerst een tongbeenanalyse bij struisvogels van verschillende leeftij-den.

Krokodillen

Zo ontdekten ze dat dat botje er bij jonge vogels volkomen anders uit-ziet dan bij hun volwassen soortge-noten. In onvolgroeid struisvogel-tongbeen is er sprake van primair bot, waarin de collageenvezels nog alle kanten op liggen in een soort vlechtwerkje. Zulk bot is minder sterk dan secundair lamellair bot, met parallelle vezels, zoals dat aan-wezig is bij volwassen struisvogels. Ook bij krokodillen blijkt het tong-been te veranderen gedurende het leven. Net als struisvogels worden zij gerekend tot de Archosauria, waar-toe ook *Tyrannosaurus* en *Nanoty-rannus* behoorden.

Vervolgens namen de onderzoe-kers de tongbenen van uitgestorven Archosauria onder de loep, inclusief twee *Tyrannosaurus rex*-exemplaren – één van een jong, onvolwassen dier en één van een groter dier dat ook nog in de groei was. In beide geval-len was er primair botweefsel aanwe-zig.

Dwerggroei

Tot slot onderzochten ze het tong-been van de oorspronkelijke *Nanoty-rannus lancensis*-schedel, het zoge-heten holotype. De microscopische structuur van het desbetreffende tongbeen wees uit dat het sterk ver-anderd was gedurende het leven van de dino; er was nauwelijks nog pri-mair botweefsel aanwezig. Op basis daarvan stelden de paleontologen vast dat het individu op z'n minst bijna volgroeid was. Geen T. rex dus, want die zou in zo'n volwassen sta-dium drie keer zo groot geweest zijn.

Of de discussie daarmee helemaal is afgesloten? Vermoedelijk niet, want er doen ook theorieën de ronde dat Nanotyrannus een T. rex met dwerggroei was. Maar de paleontolo-gen zeggen daar geen aanwijzingen voor te hebben gevonden. Ook ma-ken ze korte metten met de hypo-these van een ‘sneaker male’, een mannetje dat zich als vrouwtje voor-doet om zo onopgemerkt een partner te benaderen.

Als er al een grootteverschil was tussen mannelijke en vrouwelijke Tyrannosaurus-individen dan was vermoedelijk de vrouw groter dan de man, schrijven ze. En sowieso neemt zulk seksueel dimorfisme bij vogels, reptielen en zoogdieren nooit zulke extreme vormen aan dat de ene sekse drie keer zo groot is als de an-dere.

Een **Nanotyrannus** (links) en een jonge **Tyrannosaurus** ruziën om eten. Een volwassen Tyrannosaurus kijkt toe. BEELD ANDREY ATUCHIN

Ontdek de mooiste aanbiedingen

GRAYPANTS

Wick tafellamp

CADEAU-TIP

Adviesprijs v.a. 139,-
99,-

- › Draagbare en draadloze sfeermaker
- › Verkrijgbaar in 2 formaten, dimbaar in 4 standen
- › Geniet van 150 uur verlichting op een opgeladen accu

HAY

Trapje

Adviesprijs 359,-
279,-

- › Helpende hand in huis
- › Multifunctioneel en design in één
- › Van opstapkruk tot bijzettafel

Puzzelbord met draaisysteem

CADEAU-TIP

Adviesprijs v.a. 139,95
119,-

- › Voor puzzels tot 1000 stukjes | 77 x 57 centimeter
- › Met 360° draaibare ringstandaard en kantelfunctie
- › Voor optimaal puzzelplezier

Bekijk alle aanbiedingen online > nrcwebwinkel.nl/cadeaus

Commentaar

EMBRYOWET

Er moet ruimte zijn voor onderzoek naar vroege embryo's

Vijf dagen maken in het leven van een embryo een wereld van verschil. In die tijd groeit een bevruchte eicel uit tot een klompje van honderd cellen dat klaar is voor instelling in de baarmoederwand. Nederlandse wetenschappers willen kunnen onderzoeken wat er die eerste dagen gebeurt. Met die kennis kunnen ze in de toekomst vruchtbaarheidsbehandelingen verbeteren en aangeboren afwijkingen voorkomen of genezen.

Maar embryo's kweken voor onderzoek is in Nederland verboden. Wetenschappers die de vroegste menselijke embryo's willen onderzoeken zien zich beperkt tot restembryo's die na IVF-behandelingen 'over' zijn. Deze embryo's zijn de cruciale eerste stappen van hun ontwikkeling al voorbij. Het vroegste menselijk leven is voor Nederlandse wetenschappers een zwarte doos waar ze niet in mogen kijken.

In de Tweede Kamer gaat het dinsdag over het opheffen van het tijdelijke verbod op het kweken van embryo's voor onderzoeksdoelinden. Tijdelijk, want toen de Embryowet in 2002 werd ingevoerd werd er al rekening mee gehouden dat medische behoeften en publieke opinie zouden verschuiven. Sindsdien is de wet drie keer geëvalueerd, waarbij drie keer de conclusie was dat het verbod kon worden opgeheven.

Er is nog een belangrijk argument om het verbod te heroverwegen. Kennis over de vroege embryonale ontwikkeling wordt nu geïmporteerd uit landen waar kweken wel is toegestaan zoals het Verenigd Koninkrijk, waar vruchtbaarheidszorg sterk is geprivatiseerd en er vooral aandacht is voor innovaties

waar geld mee te verdienen is. Door de kweek van embryo's in Nederland toe te staan, kan fundamenteel onderzoek beter aansluiten op de klinische praktijk, met aandacht voor veiligheid en effectiviteit.

Het is niet alsof er met het opheffen van een kweekverbod ineens sprake is van een juridische leegte

Het is dus de hoogste tijd dat de ruimte wordt gevonden om zorgvuldig onderzoek te doen aan vroege embryo's. Maar de politieke verhoudingen lagen de afgelopen decennia muurvast. Simpel gezegd willen liberale en progressieve partijen het kweekverbod opheffen, terwijl populistische en christelijke partijen het willen handhaven.

Dit keer is dat misschien anders. En de beweging komt uit het CDA. Het wetenschappelijk bureau van het CDA concludeerde in 2022 dat de kweek van embryo's onder voorwaarden moet worden toegestaan, als het doel is om toekomstig menselijk lijden te voorkomen. Het is te prijzen dat het CDA overtuigingen durft los te laten.

Tegelijkertijd moet de wetenschap niet onnodig worden belast. Kamerlid Harmen Krul (CDA) stelt in een amendement om de maximumstraffen op overtredingen te verhogen: van een jaar cel tot twee jaar cel. Dat is bedoeld als 'slot op de deur'. Maar een strafverzwaring wekt ten onrechte de indruk dat die nodig zou zijn. Het college van procureurs-generaal stelde in 2023 vast dat er nog nooit een strafrechtelijke vervolging heeft plaatsgevonden en verwachtte dat er bij vernieuwing van de wet vervolging slechts 'zeer incidenteel' nodig zou zijn.

Het is niet alsof er met het opheffen van een kweekverbod ineens sprake is van een juridische leegte. Er bestaat in Nederland al een zorgvuldig toetsingskader. Experimenten worden vooraf goedgekeurd door Centrale Commissie Mensgeboden Onderzoek, waarbij zowel medische noodzaak als ethische overwegingen worden afgewogen. Nederlandse wetenschappers hebben de afgelopen decennia laten zien dat ze in een systeem werken dat ethische toetsing doorstaat en misbruik voorkomt.

Grijp de kans en haal abortus nu uit het strafrecht

De invloed van de internationale anti-abortuslobby groeit in rap tempo en dat baart *Suzanne Felix, Lotte Houwink ten Cate* en *Peter Leusink* zorgen.

Oph het Malieveld waren midden november naar schatting duizenden demonstranten bijeen om te pleiten voor een verbod op abortus. Daartegenover streed op hetzelfde moment een grote groep demonstranten vóór het recht op abortus. Het feit dat twee groeperingen nog al tijd lijnrecht tegenover elkaar staan, laat zien dat het compromis dat in 1984 werd gesloten – het onderbrengen van de Wet afbreking Zwangerschap (Wafz) binnen het Strafrecht, in plaats van legalisering – niet de oplossing en duidelijkheid heeft gebracht die het had moeten brengen.

Abortuszorg moet aan veel meer voorwaarden voldoen dan andere vormen van zorg en haar financiering is afhankelijk van overheidsfinanciering. Volgens de huidige wet is abortus namelijk formeel strafbaar, tenzij aan de door de politiek vastgestelde voorwaarden wordt voldaan. Die politieke voorwaarden maken abortuszorg een speelbal van morele omwentelingen en als politiek instrument veel meer te beïnvloeden dan als het binnen het gezondheidsrecht zou vallen. Dit is een toekomst die met de dag reëler wordt.

De invloed van de internationale anti-abortuslobby groeit in rap tempo: jaarlijks stromen er miljoenen vanuit Europa, Rusland en de VS naar de 'anti-abortuslobby' in Nederland. Onlangs nam de Tweede Kamer een motie aan die stelt dat Nederland zich „actief gaat verzetten tegen pogingen abortus als mensenrecht op te nemen in Europese verdragen”. Het is overigens logischer om te spreken over de 'anti-keuzelobby'. Tegenstanders van het recht op abortus zijn er immers op uit om de keuzevrijheid van anderen te beperken. Het recht dat eenieder heeft om zelf niet voor een abortus te kiezen staat niet ter discussie.

Inmiddels wordt het anti-keuzestandpunt in Nederland niet alleen in conservatief-christelijke hoek maar ook door populistisch-rechts breed gedragen. Om de ongewenste invloed van de anti-keuzebeweging een halt

toe te roepen – kijk naar Italië, Hongarije, Polen en de VS – is het noodzakelijk om abortuszorg definitief onder te brengen in het gezondheidsrecht.

De huidige wetgeving doet bovendien geen recht aan de wensen van een zeer ruime meerderheid van de Nederlanders. Uit recent Ipsos-onderzoek in opdracht van de Vrije Keuze Coalitie, blijkt dat driekwart van de Nederlanders (75 procent) abortus als medische zorg beschouwt. Een ruime meerderheid (86 procent) ziet het als een persoonlijke keuze. Ook bleek uit dit onderzoek dat als er een voorstel zou komen om abortus niet meer in het Wetboek van Strafrecht te regelen maar binnen het gezondheidsrecht, slechts 14 procent van de Nederlanders dit zou afwijzen. De politieke partijen waarvan een overgrote meerderheid van de eigen achterban het voorstel om abortus uit het strafrecht te halen steunt, hebben samen zelfs een Kamermeerderheid.

Daarnaast zijn er ethische en juridische argumenten die wijziging van de

handelt het ongeboren leven niet altijd als een volwaardig mens. Ook de door de anti-keuzebeweging gecreëerde tegenstelling tussen vrouw en ongeboren leven is oneigenlijk. Het ongeboren leven is immers niets anders dan haar zwangerschap. Haar lichaam is de voeding van dit leven dat pas autonomie krijgt bij de geboorte.

Kortom, de ethische normen van de anti-keuzebeweging zijn ingebed in een discours dat nodig benoemd en ontmanteld moet worden. Het consequent gebruiken van woorden als „pro-life”, „pro-life”, „plegen”, en „ongeboren leven”, maskeren de feitelijke doelen van deze organisatie: ze willen vrouwen dwingen tot het uitdragen van een zwangerschap ook als dit niet wordt gewenst, en claimen het recht op moreel gezag door het onder het strafrecht te plaatsen. Wij pleiten voor feitelijk taalgebruik en het onmaskeren van intenties in het publieke debat rondom de keuzevrijheid voor abortus.

Vanuit juridisch oogpunt geldt daarnaast in de Nederlandse rechtsorde dat het strafrecht alleen ingezet moet worden wanneer andere rechtsgebieden onvoldoende bescherming bieden. Aangezien abortus inmiddels een reguliere medische handeling is, uitgevoerd door zorgprofessionals binnen een streng gereguleerd zorgkader kunnen medisch tuchtrecht, bestuursrecht en civiel recht eventueel onzorgvuldig handelen voldoende waarborgen. Strafrechtelijke sanctiëring is niet nodig.

We nodigen progressieve en liberale politici uit om komende kabinetsperiode de noodzakelijke herziening van de achterhaalde abortuswet tot een vrije kwestie te maken, gebaseerd op nieuwe ethische en juridische argumenten en in overeenstemming met de wensen van een zeer ruime meerderheid van Nederlanders.

Koester de politieke meerderheid die zich nu voor deze herziening aftekent, voordat het te laat is en Nederlanders hun keuzevrijheid verliezen.

Suzanne Felix, Lotte Houwink ten Cate en **Peter Leusink** vormen het bestuur van de Vrije Keuze Coalitie.

Demonstratie in Den Haag voor het recht op abortus, afgelopen november. FOTO PETER HILZ/ ANP

COLUMN
SJOERD DE JONG

Romantische geldingsdrift

Het werd niet de heiligverklaring van Sint Joost, maar de sfeer in de Amsterdamse Oude Lutherse Kerk was gewijd. Geen wonder, de slagshaduw van de zelfgekozen dood en zijn „donkere kanten” hing over de presentatie van *Zwaag*, Maria Vlaars imposante biografie van Joost Zwagerman (1963-2015).

Van sommige kennissen en lezers is kritiek gekomen op de biografie, die juist die donkere kanten teveel zou uitlichten: seks, drugs en (minder) rock-'n-roll. Werd hier niet een geliefde schrijver gereduceerd tot de gruijzigste bladzijden uit zijn levensloop?

In zijn *Contre Sainte-Beuve* waarschuwde Proust ervoor: kunst verklaren uit het leven. Terecht, maar dat is niet wat er gebeurt in *Zwaag*. Het laat de man ongenaakbaar zien in zijn vele tegenstrijdigheden – charmant en gekmakend, schuchter en manisch, egocentrisch en meelevend – maar zonder zijn werk te lezen als een diagnose daarvan.

Bovendien zijn ook over Proust, toch een maatje groter, magnifieke biografieën verschenen die het werk niet 'verklaren' maar wel reliëf geven aan de totstandkoming ervan. Overigens met vermelding van erotische bijzonderheden waarbij die van de grootstedelijke Alkmaarder afsteken als studenten-uitspattingen.

Heel Proustiaans is intussen die verbolgen reactie van kennissen. Proust kon als geen ander de ontzetting beschrijven die toeslaat als je iemand, een bekende, vriend of geliefde, ineens met andere ogen ziet. Maar ook de vrouwoude, altijd enthousiaste *sales man* – van taal, kunst én zichzelf – ontbreekt in het boek niet. Herkenbaar voor de laatste generatie opwaarts mobiele middenklasse-kinderen die opgroeiden in een offline wereld: de literaire geldingsdrang, *le plaisir de se voir imprimer*, een bijna existentiële drift om jezelf in druk te zien.

Vertwijfeld-korzelig vraagt Vlaar zich af: wat was het toch met deze mannen?

Die lust Joost Zwagerman ook de polemiek in, een genre waar hij door zijn lichtgeraaktheid niet echt talent voor had: de wraak werd zelden koud opgediend, liever zo heet dat hij er ook zelf zijn handen aan brandde. Het dieptepunt, zijn moddergevecht met Anil Ramdas in 2011, krijgt bij Vlaar eindelijk de juiste behandeling. Niet als afrekening met een gevallen ster (Ramdas) door een fonkelende Bekende Nederlander, maar als treurige botsing van twee vallende sterren. Waarbij ik (als vriend van Ramdas en trouwe Zwagerman-watcher) aantekende dat Joost zijn drift wat minder cultiverde dan Anil.

Die andere beruchte vete, de *brouhaha* tussen aspirant-volksschrijver Zwagerman en aspirant-cultuurpaus Michaël Zeeman van de *Volkskrant*, heeft daarbij vergeleken meer weg van een komedie, of slapstick. Twee mannen die in het holst van de nacht achter hun toetsenbord elkaar Wikipedia-lemma maltraiteren. Laurel en Hardy op de apenrots.

Niet toevallig was ook dit weer een confrontatie van twee sociale stijgers op het slagveld van *middle brow* en *high brow*. De kruiddampen walmen nog na bij Vlaar én in de recente Zeeman-biografie door Willem Otterspeer. Ironisch, Zeeman, aan wie „alles groot” was, kreeg een beknopt vriendenboek (334 pagina's), Zwagerman, aan wie hij alles klein vond, een bijna-eos (768 pagina's) dat, in poptermen gesproken, eerder zou passen bij Bob Dylan dan bij Donovan.

Op driekwart van *Zwaag* vraagt Vlaar zich vertwijfeld-korzelig af: wat was het toch met deze mannen? Zoveel geldingsdrang, zoveel rumoer, en zo vaak vroeg dood. Was het een idee van mannelijkheid, de stoere norm die was gezet door de Drie Groten van de Nederlandse letteren (namen bij de redactie bekend)? Vrouwen mochten op de versterkers zitten en bewonderen, liever niet zelf de gitaar pakken.

Misschien, maar toch ook met het gevoel 'opwaarts mobiel' te zijn in een ontzuilde, vrijere samenleving. Zie een van de jeugdfoto's in *Zwaag*: de 10-jarige in 1973, breed lachend in zo'n ongemakkelijk stretch-truitje, schrijvend aan zijn bureau. De gulzigheid van een middenklasse die opeens kon striptekenen, dichten, popmuziek maken én, het hoogst bereikbare: schrijven worden. Zwagerman geldt als 'postmodern' – ook bij Vlaar – maar zijn creatieve drift had uiteindelijk niets van ironische speelsheid, het was een en al Romantiek.

Sjoerd de Jong is redacteur van NRC.

RUBEN L. OPPENHEIMER

BRIEVEN

WOLVEN

Ook de schapen

Volgens Eva Meijer moeten we meer met wolven communiceren – die overigens in de opinie over één kam geschoren worden met duiven (*We moeten de wolf met diplomatie benaderen*, 4/12). Als 's ochtends je nachtmerrie werkelijkheid blijkt te zijn geworden en je vindt je hobby-schapen creperend, dood of in shock in de wei, is dat inderdaad een vorm van communicatie met de wolf (dan wel zonder diplomatie).

Je kunt echter ook met schapen communiceren. De stand van hun oren, ogen is namelijk alleszeggend. Maar het vreselijke leed van de arme schapen wordt louter afgedaan als horend bij de 'vee-industrie'. Wij hebben maar vijf schapen waar we met passie voor zorgen en die we dagelijks knuffelen. Onze schapen zijn onze gezelschapsdieren waar we een hechte relatie mee hebben, wat voor andere bijvoorbeeld hun hond is. Zij hebben toch ook recht op leven en een plek om te wonen?

Het maken van de afrastering met 5000 volt – een oplossing die vaak geopperd wordt tegen de wolf – heeft heel veel tijd en geld gekost. We moeten het dagelijks controleren en bijhouden, wat nog geen 100 procent garantie op veiligheid geeft. De kinderen kunnen niet meer kamperen in het weiland, wat mijn mooiste jeugdherinnering was. We mogen het bos niet meer in. Je voelt je niet meer veilig om je

eigen huis. Dus neem bij 'meersoortige diplomatie' ook de schapen en de (hobby)schapenhouders in overweging.

Cindy Molder Leusden

BEZUINIGINGEN NPO

Kijken naar de VRT

Volgens de opinie *Zomergasten weg? Alleen vanwege pestbezuinigingen* is het de schuld van rechts dat het programma *Zomergasten* moet verdwijnen (8/12). Wat klopt is dat de NPO moet bezuinigen, maar waarop wordt bezuinigd wordt gaat de politiek niet over. Dat bepaalt de NPO zelf. Zo is het ook de keuze van de NPO zelf om niet te bezuinigen op de salarissen van de topbestuurders of flink te snijden in de overheadkosten. Zij kiezen er voor programma's te schrappen. Verder noemt de auteur de bezuinigingen pestgedrag. Is het pesten? Of moet de NPO dat doen wat heel

Laat een kleine groep niet bepalen waar ons land voor staat

IN HET MIDDEN

1	2	3	4		5		6	7		8		9
		10				11						
12					13			14				
			15			16						
17		18					19		20		21	
						22						
23					24		25			26		
				27					28			
29							30					

Meer puzzels van Studio Steenhuis op steenhuispuzzels.nl

Vul in en ontdek wie of wat er midden in het nieuws staat

Horizontaal: **1.** Won zes gouden medailles bij het EK kortebaanzwemmen **6.** Eierstokken **10.** Deelstaat van V18 **11.** Scoorde afgelopen weekend vier keer voor Feyenoord **12.** Dansmaat **14.** Personage uit *Seinfeld* **15.** Alias Mars **22.** Arabische leider **23.** (Ex-)familielid **25.** Zij ___ van het zelfvertrouwen **27.** Is blind spannender **28.** 'We ___ the World' **29.** Speelt in *Amsterdamned II* **30.** Vertrek

Verticaal: **2.** Vetplant **3.** Jetten of Trip **4.** Hoofdstad met korting **5.** Kijken zonder iets te zien **6.** Lofdicht **7.** Twee vogels vormen samen een hinderlaag **8.** Bouwval **9.** Panne op zee **13.** De omerta is hier een voorbeeld van **16.** *Murder, ___ Wrote*, serie met Angela Lansbury **17.** Staan bij leeuwen op het menu **18.** 'Brand in nachtclub ___ kost zeker 25 mensen het leven' **19.** Dorothea ___, Potter-personage **20.** Voelt niet fijn om je oren **21.** 'Magnum, ___ en Cornetto naar de beurs' **24.** Gek model **26.** Past voor slag of klem

Oplossing puzzel 8 december. **Horizontaal:** 1. SIGMA'S 8. MODERATOR 10. OCTAAF 13. NAR 14. ERST 15. MELISSA 20. SPELERS 21. KOTA 22. INE 23. STAMOS 25. VENEZUELA 26. AGENDA **Verticaal:** 1. SNOEKS 2. GOTSPE 3. AMA 4. SOF 5. GENEE 6. MARISKA 7. BORSATO 9. RALF 11. CROPPER 12. ATELIER 15. MIS 16. STOMEN 17. ALASKA 18. RENZ 19. DREUN 23. SLA 24. TAG **In het midden:** KOPERDIEFSTAL

© Studio Steenhuis steenhuispuzzels.nl

LE MARAIS

Zo'n 30 jaar geleden heb ik een aantal jaren in hartje Parijs gewoond en gewerkt. Elk jaar ga ik weer een paar dagen naar Parijs om mijn vrienden van vroeger daar te zien. Zo ook vorige week. We zaten heerlijk te eten bij Bofinger en te praten over het uitgaansleven in die tijd, met name die ene bar in Le Marais. Maar hoe we ook onze best deden, we konden maar niet op de naam komen.

De volgende ochtend herinnerde ik me opeens weer de naam van de bar: *Amnesia*.

Maarten Beekman

Lezers zijn de auteurs van deze rubriek. Een Ikje is een persoonlijke ervaring of anekdote in maximaal 120 woorden. Insturen via ik@nrc.nl

BOEK UIT DE KAST

Uit straatboekenkastjes in heel Nederland haalt *Arjen Fortuin* steeds een boek, bespreekt het, en geeft het door. Deze week bij een oude brouwerij in Breda.

De superieure afleiding van Bob den Uyl

U kent natuurlijk het verhaal van dat Turfship. Brabants eigen Paard van Troje, dat in maart 1590 erin slaagde om 75 soldaten het Kasteel van Breda binnen te smokkelen. Je vraagt je af waarom die Spanjaarden zo weerloos waren. Dat kwam, aldus de overlevering, door de vaten „prima Breda's bier” van de plaatselijke brouwerij die ook in het schip lagen.

Meer dan vier eeuwen later is het terrein van brouwerij De Drie Hoefijzers een postindustriële woonwijk geworden. Het plantsoen in het midden biedt plaats aan een mooi boekenkastje, met onder meer een fraai herdenkingsboek over het WK 1978 én, uit het jaar van dat wereldkampioenschap, de vierde druk van *Een zwerfend bestaan* van Bob den Uyl.

Als Den Uyl in 1590 had bestaan, had dit boek uitstekend dienst kunnen doen als afleidingsmanoeuvre, want als je eenmaal begint in *Een zwerfend bestaan*, dan zit je er ook aan vast, zo dwingend voert Den Uyl (1930-1992) je mee. „Waarvoor gaan mensen naar een voetbalwedstrijd”, vraagt hij zich in de eerste zin af, wat blijkt te gaan om Ajax-Feyenoord, een wedstrijd waar de schrijver zich per ‘supportersbus’ naartoe zal laten vervoeren. „De opgepakte inzittenden vullen de tijd tot het vertrek met het zingen van strijdlieden, begeleid door dreunend voetgestamp en gezwaai met vlaggen.” (Toen ging men nog zonder vuurwerk naar het stadion.)

Hoe dit verder gaat, komt de lezer pas veel later te weten, want geen schrijver kan zo superieur afgeleid raken als Bob den Uyl. Want ineens zitten we met hem in een hotlift in Hannover en twee pagina's verderop is hij gestrand in Pampilhosa, een Portugees plaatsje met slechts „de hoogste palmboom die ik ooit heb gezien” als afleiding van de verveling. Verlossing loopt via een bloedhete, tjokvolle trein, onderweg van Lissabon naar Madrid, waar Den Uyl staat te zweten tussen de manden met pluimvee: „Vlak daarop ontdekt een aantal

vrouwen rechts van mij dat drie douanebeambten rustig in een aan acht mensen plaats biedende coupé whisky zitten te drinken. Dit nemen zij niet, er ontstaat een heftige ruzie, er wordt gewezen op de revolutie [de Anjerrevolutie van 1974] waardoor immers alle mensen gelijk zijn geworden, terwijl de beambten met vereende krachten proberen de deur van hun coupé weer op slot te krijgen.”

Perfekte zinnen, inderdaad – en een ironie die al evenzeer aan Carmiggelt doet denken. Intussen zijn we nog lang niet bij Ajax-Feyenoord. Want de verteller heeft eerst nog een prachtige verhaal over Oost-Berlijn in petto, toen er rondom Alexanderplatz welgeteld drie restaurants waren, rond etenstijd met immense rijen ervoor – en anders gesloten. Schitterend is het beeld van een Duits dansfeest, alwaar een paar zo in de olie is, dat het omvalt en niet weer opkrabbelt, maar besluit „het geanimeerde gesprek in alle rust languit liggend voort te zetten onder het betasten van verschillende daarvoor in aanmerking komende lichaamsdelen, waarbij de andere paren zonder belangstelling te tonen beleefd om hen heen dansten.

Slechte gedachten heeft Den Uyl ook: wanneer hij door zijn geliefde tegen zijn zin is meegevoerd naar een vol Sint Pietersplein om de paus te zien, schrijft hij dat de kerkvorst zich in een uitstekende positie bevindt om huis te houden met een machinegeweer. Intussen vraagt u zich af of de schrijver die voetbalwedstrijd uit de eerste zin nog heeft bereikt: welzeker, al op pagina 101. Gelukkig zijn we dan pas halverwege *Een zwerfend bestaan*.

Wilt u het besproken exemplaar van **Een zwerfend bestaan** hebben? Mail boekuitdekast@nrc.nl; het boek wordt onder inzenders verloot, de winnaar krijgt bericht.

FOKKE & SUKKE
HEBBEN EEN LIJNTJE NAAR DE
ONDERHANDELINGEN

YEŞİLGÖZ GAAT
ER HARD IN

ALS BONTENBAL
EN JETTEN NIET
INBINDEN WORDT 'T
EEN MINDERHEIDS-
KABINET VVD

RGVT

nrc > puzzels

NRC brengt je elke dag de leukste en meest (ont)spannende puzzels

Speel ze allemaal op nrc.nl/puzzels

SUDOKU

	5			9			4	
					4	5	6	1
							8	
		8	2			9		7
4						2		
		2	7					
					5			
	3			7		1		
		4						

Meer puzzels en boeken van Peter Ritmeester op pzzl.com

Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het diagram dat elk cijfer precies één keer voorkomt in elke rij, kolom, de negen vetomrande 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken.

© Peter Ritmeester PZZL.com

Rechts: de oplossing van gisteren.

3	5	8	7	9	1	6	2	4
1	2	6	4	5	3	7	8	9
4	7	9	8	6	2	1	5	3
7	3	1	5	8	4	9	6	2
8	6	2	9	1	7	3	4	5
5	9	4	2	3	6	8	7	1
9	1	7	6	4	5	2	3	8
6	8	5	3	2	9	4	1	7
2	4	3	1	7	8	5	9	6

February 21, 1925

THE NEW YORKER

Price 15 cents

**Een documentaire
over een 100 jaar
oud 'wonder'**

PAGINA C4-5

De allereerste editie van
'The New Yorker' verscheen
op 21 februari 1925.
Illustratie van Rea Irvin

Cultuur

CULTUUR & MEDIA

Spotje in de 'Ster Kerstreclame Première'.
BEELD MCDONALD'S

Wat willen ze nou met die kerstcommercials?

“We gloeien nog na”, zeiden de mannen van *Even Tot Hier*. „Het was zó gezellig. Zó samen!” Hun veelbekeken zaterdagavondshow werd ingeluid door de *Ster Kerstreclame Première*. De Ster, de advertentieafdeling van de publieke omroep, heeft twee extra lange reclameblokken in het leven geroepen om twintig kerstreclames onder de aandacht te brengen, wellicht in de hoop dat de kerstreclame net zo'n traditie wordt als in het Verenigd Koninkrijk.

Bij de publieke omroep zou het juist minder over geld en kijkcijfers moeten gaan, zou je denken. Bovendien, de doorsnee tv-kijker ziet reclames als noodzakelijk kwaad. Weinigen zullen er echt voor gaan zitten. Maar vooruit, in de kersttijd, hoogseizoen voor de detailhandel, zetten reclamemakers hun beste beentje voor. Het liefst met een zeer kort verhaal dat warme gevoelens van nostalgie en medemenselijkheid loswoelt.

Dat lukt het beste met medelijden. Zo kan moeder alzheimer hebben. Ze laat haar dierbare 'memories' achter op briefjes die haar dochter in een 'Herinneringen Kerstbal' stopt. Twee stuks voor vijftien euro negentig. De chagrijnige oude man die altijd alleen thuiszit en daarom de pakketjes van de straat aanneemt, krijgt van de buren als dank een staatslot. Prompt verdwijnt het regenwolkje dat de hele tijd boven zijn hoofd hing.

Het maken van een mooi verhaal heeft wel als nadeel dat je het merk er niet zo goed kan inrammen. Sommige reclames moest ik terugspoelen om te ontdekken wat er nu eigenlijk precies werd aangeprezen. Moeder wordt verlied op de Kerstman. Als hij in burger langskomt, heeft de zoon niet door dat het dezelfde man is. Geinig, een mini-romkom. Maar welk bedrijf wil mij iets verkopen?

Sommige reclames moest ik twee keer terugspoelen omdat ik ze überhaupt niet begreep. Zoals die van Gall & Gall. Oma informeert bij haar schoondochter naar een satisfyer die in de kerstboom hangt („O wat leuk, wat is dat voor grappig ding?”), de zoon komt binnen met rode wijn. Ja.... en toen? Of die van Dreamland. Vader en moeder zijn kapot van verdriet, terwijl de kinderen dolblij zijn. Waarom? En wat is DreamLand?

Kerstreclames draaien om het traditionele, witte gezin waarin vader werkt en moeder kookt en voor de kinderen zorgt. Zelfs de meest traditionele tv-kijker weet ook wel dat er vijf miljoen mensen van kleur en drie miljoen singles in Nederland wonen. En dat driekwart van de vrouwen werkt. Maar reclamemakers mikken nu eenmaal op de hersenkwabjes waarin onze diepste conservatiefste gevoelens liggen opgeborgen - zeker met Kerst.

Er zijn wel mensen van kleur te zien, maar alleen in de zwijgende bijrollen. De personages met wie wij geacht worden mee te leven, zijn wit. Alleen in de Makro-reclame krijgt een zwarte man meer schermtijd, in de traditionele rol van entertainer. „Het is de meest hysterische tijd van het jaar”, zingt hij. McDonald's kwam toevallig op hetzelfde idee, dezelfde melodie, nog een tandje scherper formulerend: „It's the most terrible time of the year”.

Beide reclames wijzen op de schaduwkant van december, zoals de hoog oplopende kerststress. Opgescheept zitten met je familie, de ellenlange boodschappenlijst afwerken, uren in de keuken. Helaas kan commercie slechts tot op zekere hoogte verlichting brengen. De doorgedraaide kantoorman die de kerstborrel moet verzorgen én het kerst diner, vindt verlossing bij de Makro. McDonald's adviseert om gewoon de hele maand in zijn snelvoerresterant onder te duiken.

De beste smartlap dit seizoen is die over het meisje dat de Kerst alleen in het ziekenhuis moet doorbrengen. Ze zou het zo graag nog één keer willen zien sneeuwen. Twee Hema-knuffels, Takkie en Siepie, laten daarom kussendonsjes voor haar raam dwarrelen. Waarbij Takkie overigens opstijgt naar de maan, tot verdriet van Siepie, als voorzichtige verwijzing naar de naderende dood. Iedere kerststal heeft zijn kruisje. Gelukkig komt Takkie de volgende ochtend gewoon weer binnen met de verpleegkundige, net op tijd voor het kerstontbijt.

Wilfred Takken

OPERA

Bellini's Romeo en Julia bloeit muzikaal en dramatisch

Met Bellini's Romeo en Julia-versie 'I Capuleti e i Montecchi' zet De Nationale Opera spetterend actueel en diepzinnig drama neer.

Joost Galema

AMSTERDAM.

Alle haat is economie: zolang er rekeningen openstaan, mag het geweld niet stoppen. Wraak is de valuta van de vete. En dat principe geldt zeker voor de families van de legendarische Romeo en Julia in Vincenzo Bellini's opera *I Capuleti e i Montecchi*. De hoofdfiguren kunnen niet voorbij hun eigen pijn kijken. Niemand van hen vraagt aan anderen hoe zij zich voelen. Hun eigen emotionele gelijk gaat boven alles. Waar herkennen we dat van?

Hier geen onschuldige tienerliefde die vernalen wordt tussen de onverzoonlijke raderen van het verleden. Ook aan de handen van Romeo kleeft bloed. Dichter Felice Romani schiep voor Bellini een donkere wereld van mannen die slechts de taal van het geweld spreken en verstaan. Julia is hierin het enige vrouwelijke karakter, maar kan het tij niet keren. Ze wordt ongewild zelfs inzet en aanjager van het escalerende machtsspel.

In een kaal en wentelend decor schetst regisseur Tatjana Gürbaca al meteen in vijf minuten ouverture de bloedige voorgeschiedenis van de vete die Verona verscheurt. Een tiental doden ligt voor een bebloede muur, een dodenakker die wegdraait om plaats te maken voor een honingzoet tafereel - met suikerspin - waar in drie kinderen dansen: Romeo en Tebaldo proberen beurtelings Julia het hof te maken. Haar broer verstoort de idylle en slaat Romeo in el-

kaar. Wat de gevolgen hiervan zijn, wordt zichtbaar wanneer het decor en de tijd bewegen naar een derde toneel met het ontzielde lichaam van Julia's broer naast een rokende scooter. Hij is bij een ruzie gedood door Romeo.

Het draaiende podium is in zijn eenvoud een doeltreffende vondst, die als een klok de handeling gaande houdt. Het Nederlands Philharmonisch Orkest en de Italiaanse dirigent Antonio Fogliani doen dat in muzikale zin: ze laten het vuur van maffiose eerzucht en Julia's wanhoop smuilen en opklaaien met onder meer indringende solo's voor harp, cello en klarinet. En hoe krachtig klinkt aan het einde het sterven van Romeo: in de geplukte snaren verstilt zijn hartenklop en traag strijkende violisten laten hem gelijktijdig teder de dood in glijden.

Pijn doorgeven

Tot die slotscène hypnotiseert Romeo's gloeiende stem van de mezzo Vasilisa Berzhanskaya het publiek, met een warmbloedige laagte die je omarmt en een hoogte die je doorsteekt. Bellini koos een vrouw als Romeo, en Berzhanskaya laat horen waarom. Hier staat geen verliefde heldentenor met klaraengeluid het goede, ware en schone te bepleiten, maar een zelfzuchtige jongen die vindt dat alles moet wijken voor zijn hartstochten, die verongelikt reageert als Julia niet meteen opspringt om met hem te vluchten. Hij begrijpt niet waarom zij aarzelt zich los te maken van een rouwende vader en de hem omringende maffiacian.

De wendbare mezzo van Berzhanskaya belichaamt treffend de wispelturige Romeo. Haar vocale kleuren contrasteren en versmelten vooral mooi met de gloedvolle sopraan van de Chileense Yaritza Véliz (Julia). De ietwat schelle Franse tenor Julien Dran past wat minder

goed in het muzikale schaduwrijk van Bellini.

Tegenover de lichtende (wan)hoop in de twee vrouwenstemmen staan twee meeslepende donkere bassen van de Pool Jerzy Butryn - Julia's vader - en de Roemeen Bogdan Talos als diens schimmige *consigliere* Lorenzo die zijn baas verraaft en de kant van Romeo en Julia kiest.

De terugkeer van Romeo naar Verona laat de inmiddels smeulende vete tussen de Capuleti's en de Montecchi's weer ontbranden. Julia's vader Capellio kan het niet verkroppen dat de moordenaar van zijn zoon nog leeft. Sterker nog: Romeo keert niet alleen terug met een vredesvoorstel, maar wil hem door een huwelijk ook nog zijn dochter afpakken. Het ontketent een geweldsspiraal waarin de ene confrontatie de andere opvolgt. Het mannenkoor van De Nationale Opera (DNO) zwiept er als orkaan tussendoor richting het noodlottige einde.

Romani en Bellini maakten met *I Capuleti e i Montecchi* een diepzinnige tragedie over hoe oude generaties hun pijn doorgeven en zo uit egoïstische beweegredenen het genezingsproces van hun gemeenschap ontwrichten. Bij DNO komt dit verhaal van alle tijden - en zeker de onze - dramatisch en muzikaal tot bloei. Het stuk is een sterke tegenhanger van Leonard Bernsteins *Romeo & Julia*-musical *West Side Story*, die het komende half jaar door Nederland trekt. Kijk en vergelijk.

Recensie Opera

I Capuleti e i Montecchi van Vincenzo Bellini door De Nationale Opera. Solisten, Nederlands Philharmonisch & Koor van DNO o.l.v. Antonio Fogliani. Regie: Tatjana Gürbaca. Gezien: 8/12. Herhalingen t/m 28/12. Uitzending op NPO Klassiek 3/1. Info: operaballet.nl ●●●●○

Regisseur Tatjana Gürbaca plaatst Bellini's 'I Capuleti e i Montecchi' in een kaal en wentelend decor. FOTO MONIKA RITTERSHAUS

Merlijn Schoonenboom

AMSTERDAM

Waar vinden deze mensen zich zo over op? De groep strandgangers op Porthcurno beach in Cornwall kijkt naar de zee, grijsblauw en stormachtig; in hun kleurige vakantieshirts lijken ze in een soort stille shock te verkeren, een rode vlag staat naast hen. Maar dan is er dat ene jongetje die de verstarring doorbreekt, hij kijkt recht naar de camera alsof hij zich afvraagt: kunnen we niet gewoon doorspelen?

Veel van het enorme oeuvre van documentairefotograaf Martin Parr, die gisteren aan de gevolgen van kanker overleed, komt in deze ene foto uit 2017 samen: een alledaagse setting, vrolijk gekleurd als in een vakantiekiekie. Eerst moet je er vooral een beetje om lachen, tegelijk voel je dat er ook iets groters mee verteld wordt, zeker als je het jaartal ziet, het jaar na het Brexit-referendum. Het alledaagse strandbeeld zou je zelfs zomaar als een soort commentaar hierop kunnen opvatten: de groep staart verstart naar het angstaanjagende onbekende achter de zee, terwijl alleen het jochie zich niet laat meeslepen.

Grappig en serieus tegelijk, dat is het werk van Parr. „Ik maak serieuze foto's vermomd als entertainment”, zo heeft hij het zelf eens omschreven. Je zou het in al zijn beroemde foto's sinds zijn doorbraak in de jaren tachtig kunnen zien. Ze gaan meestal over hele gewone mensen met hele gewone vrijetijdsbestedingen, vooral uit Engeland: series over verveelde paartjes in restaurants, vretende mensen op toeristenlocaties, conservatieve clubs.

Soms wordt zijn werk wel eens als kritiek op consumptisme of moderniteit in het algemeen omschreven; ook is hem verweten de 'gewone man' belachelijk te maken. En nee, mooi is niemand op zijn beelden: strandliefhebbers zijn rood verbrand, eten wordt naar binnen gewerkt. Maar echt lelijk zijn de mensen hier toch ook weer niet. Eerder zijn ze gewoon menselijk, en zijn foto's zijn verhalen uit het alledaagse, waarin alle deelnemers denken individueel bezig te zijn, maar in feite toch onderdeel van een grote massa zijn geworden.

Parr haalde zijn inspiratie vooral uit de Engelse wereld waar hij zelf uit voort kwam, maar zijn beelden overstegen het typisch Britse toch ook. Ze werden zo een soort antropologische observaties van de West-Europese vrijetijdsrituelen aan het eind van de 20ste eeuw - uit eten gaan, strandbezoek, reisesjes maken - die daarmee haast onbedoeld diepe sporen in natuur en stad nalieten.

Misschien is het vanwege die combinatie van scherpe observatie én empathie dat de alledaagse foto's van Martin Parr snel iconisch zijn geworden, mede doordat meerdere ervan ook op ansichtkaarten werden gebruikt. In Engeland groeide hij in de loop van de jaren 1980 en 1990 uit tot een soort chroniqueur van het dagelijks leven. Hij publiceerde ongeveer honderd boeken, werd wereldberoemd, en uiteindelijk tussen 2013 en 2017 ook de voorzitter van het legendarische fotoagentschap Magnum Photos.

Die benoeming laat zien hoe de fo-

Martin Parr in 2019, poserend bij detail van een foto die hij maakte in 2017, een jaar na het Brexit-referendum. FOTO TOLGA AKMEN / AFP

NECROLOGIE **MARTIN PARR (1952-2025)** FOTOGRAAF

Scherp observator die ons leerde kijken naar het alledaagse

Verveelde paartjes in restaurants, vretende mensen op toeristenlocaties, conservatieve clubs; het werk van fotograaf Martin Parr van het alledaagse leven is iconisch geworden. Zijn aanpak: ironisch en serieus tegelijk.

Tentoonstelling van Martin Parr in de Kunsthal in Rotterdam, 2003. FOTO VINCENT MENTZEL

tojournalistieke wereld zich veranderd had, terwijl Parr toch vooral bleef doen wat hij altijd deed. Toen Parr zich in 1994 bij het prestigieuze Magnum aansloot, ging dat nog met controverse gepaard. Zoals Parr het zelf omschreef: bij Magnum ging het om de serieuze fotojournalistiek, foto's die niets minder dan de wereld

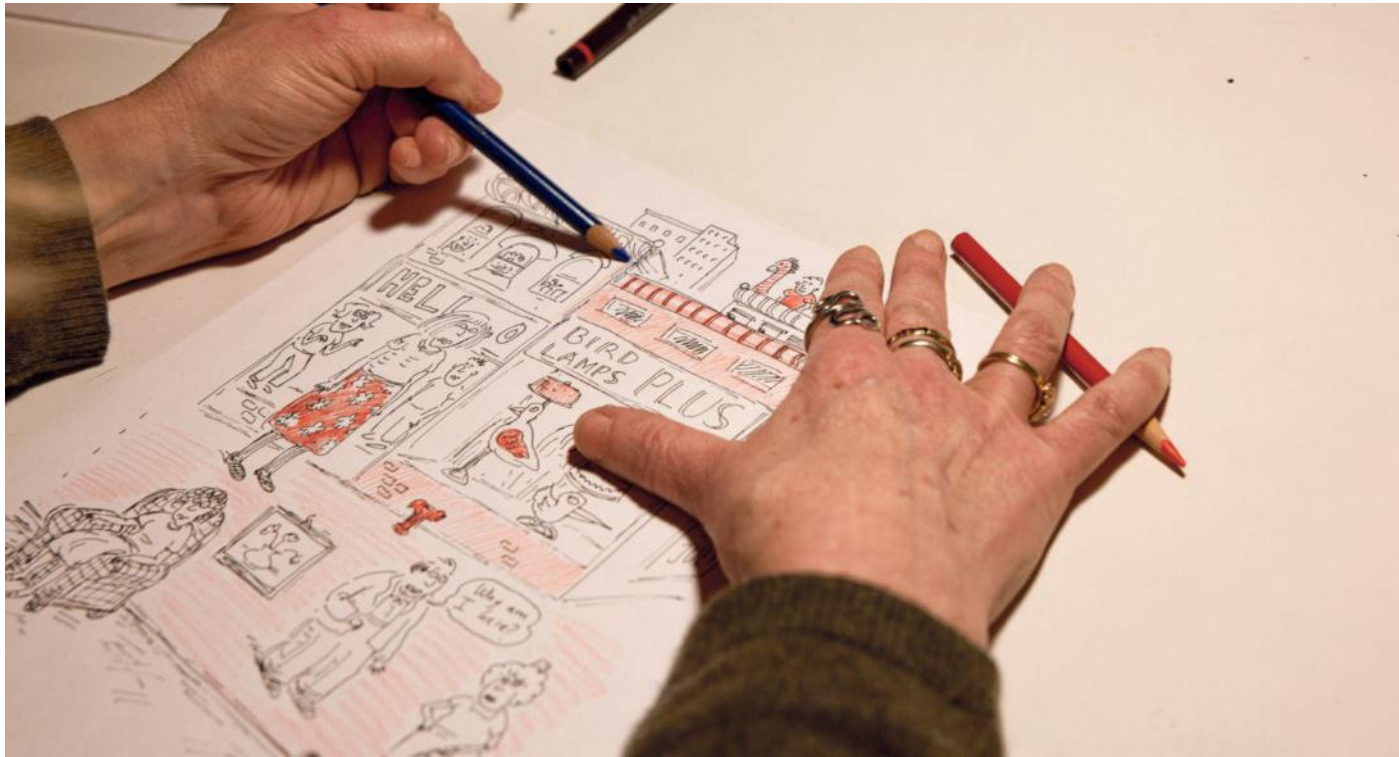
moesten willen veranderen. In vergelijking daarmee was Parr veel meer een observator langs de zijlijn, en de interpretatie van zijn werk had „een open eind”.

Maar wanneer verandert een beeld de wereld? Parr werd met zijn aanpak een fotograaf die zijn kijkers leerde het alledaagse beter te bekij-

ken. Nergens beter lukte dat dan bij de serie die zijn doorbraak zou worden: *The Last Resort*, drie zomers tussen 1985 en 1987 op de stranden van New Brighton, tussen de fish en chips en de krijsende kinderen. Ineens kijkt de ijsverkoopster, een tienermeisje met haar eerste make-up, ons aan, geïrriteerd en koel. Voor de

toonbank heeft een jochie zijn ijsjes in de hand, gehaast tussen de duwende wachtenden; hij werpt nog snel even een steelse blik op het lichaam van de ijsverkoopster.

Parr legde precies die blik vast: niet mooi, niet kritisch, maar wel eentje die duizenden jochies bij zwembaden kennen.

Linksonder: hoofdredacteur David Remnick en artdirector Françoise Mouly van 'The New Yorker'. Stills uit de documentaire 'The New Yorker at 100'. FOTO NETFLIX

Bij The New Yorker gaan verslaggevers nog steeds de wereld in met een blocnote

DOCUMENTAIRE 100 JAAR THE NEW YORKER Voor ‘The New Yorker at 100’ kreeg Netflix ruim toegang tot het dagelijks reilen en zeilen van het beroemde Amerikaanse weekblad. De docu is duidelijk bedoeld als aanbeveling – hoewel lezers wel mogen zeggen dat ze moeite hebben met het grote aantal woorden.

Sandra Heerman van Vos
AMSTERDAM

Een wonder”, noemt hoofdredacteur David Remnick het tijdschrift waar hij sinds 1998 leiding aan geeft, en dat is geen overdrijving. *The New Yorker* is een wonder. Het weekblad wordt al ruim honderd jaar volgens grofweg dezelfde formule gemaakt en telt momenteel 1,23 miljoen betalende abonnees, van wie de helft nog kiest voor de ouderwetse, papieren vorm. De cover is altijd een tekening of schildering, nooit een foto; de inhoud is een substantiële klont van diepgravende journalistieke verhalen die de actualiteit vaak slechts zijdelings raken. Toch staat *The New Yorker* in het hart van de Amerikaanse maatschappij – wie hem leest (van kaff tot kaff) is een behoorlijke opgave, menig abonnee heeft ergens een ‘schaamstapel’

liggen) voelt zich volledig bijgepraat. *The New Yorker* heeft cachet en telt vele beroemde fans; in de Netflix-documentaire die regisseur Marshall Curry maakte ter gelegenheid van het eeuwfeest nemen onder meer acteurs Jesse Eisenberg, Sarah Jessica Parker en Molly Ringwald plaats op een houten stoel, onderdeel van het oorspronkelijke redactiemeubilair, om te vertellen wat het blad voor hen betekent. Soms is dat leuk: Eisenberg en Ringwald schrijven ook en waren buitensporig vereerd toen er voor het eerst een bijdrage door de redactie geaccepteerd werd. Soms is het onnozel: Parker memoreert hoe haar personage in *Sex and the City* ooit door *The New Yorker* werd afgebrand, en komiek Nate Bargatze vertelt moeite te hebben met het grote aantal woorden. Curry’s film is behalve een viering en eerbetoon ook bedoeld als aanbeveling; wie weet kunnen via de streamer weer

Recensie Documentaire

The New Yorker at 100. Regie: Marshall Curry. Met: David Remnick, Françoise Mouly. Lengte: 97 minuten. Te zien bij Netflix. ●●●●○

nieuwe lezers gevonden worden. Dat werkt wat de historie van het blad betreft oppervlakkigheid in de hand: actrice Julianne Moore scheert in een voice-over langs de vier eerdere hoofdredacteurs en hun beste schrijvers. Van filmcriticus Pauline Kael tot Truman Capote en James Baldwin, met zulk geweldig archiefmateriaal dat je er veel meer van zou willen zien.

Factchecken
Capotes erfenis is een dubbele. In *Cold Blood*, zijn legendarisch geworden verslag van een moordzaak in Kansas, verscheen in 1965 als een serie van vier artikelen in *The New Yorker* en sloeg in als een bom, maar er waren van meet af aan critici die het waarheidsgehalte van sommige passages betwijfelden. Capote bleef zich jarenlang verweren (hij bezat naar eigen zeggen de „auditiële versie van een fotografisch geheugen” en kon gesprek-

ken daarom letterlijk citeren), maar hoofdredacteur William Shawn had bij nader inzien spijt van de publicatie. Het factchecken van alle kopij kreeg nog meer gewicht.

Anno 2025 heeft *The New Yorker* 29 factcheckers in dienst, en het inkijkje in hun werk is een hoogtepunt uit de film. De gehele inhoud van het blad wordt ontleend en nagetrokken, zelfs de cartoons: redacteur Fergus McIntosh memoreert hoe hij tot zijn schaamte een keer over het hoofd zag dat een getekend mannetje op het strand twee rechtervoeten had. Lezers melden zich verontwaardigd als er een keer iets doorheen glipt; men verwacht perfectie.

Niemand op de redactie twijfelt aan z’n missie. Netflix kreeg ruime toegang tot het dagelijkse reilen en zeilen, en wat vooral opvalt is hoe ambachtelijk en ouderwets iedereen zijn gang gaat. Als er al zorgen zijn over digitalisering of ontle-

zing, dan komen ze hier nauwelijks ter sprake. Verslaggevers verkennen de wereld met een blocnootje, de filmcriticus zit elke dag als in trance in een donker zaaltje onleesbare aantekeningen te maken, de beste cartoons worden uitgeprint en door de hoofdredacteur gekeurd.

Remnick is een intrigerend soort leider, rustig, vastberaden en melancholiek. Onder zijn bewind is *The New Yorker* politiek uitgesprokener geworden: in de film is te zien hoe de redactie op verkiezingsavond somber toekijkt hoe Trump zijn tweede termijn binnenhaalt. De keuze voor de cover van die week is een dreigende schaduw van Trumps profiel, maar daar houdt het defaitisme op. Politiek verslaggever Andrew Marantz vertelt hoe hij bij Trump-rally’s juist het emotionele, menselijke element probeert te belichten. Tegenstanders realiseren zich niet hoe vrolijk en gezellig het er daaraan toegaat, zegt hij. Ook dat moet je opschrijven.

Anno 2025 heeft *The New Yorker* 29 factcheckers in dienst, en het inkijkje in hun werk is een hoogtepunt uit de film

‘I am Andrew’ van *Girls in Woods*. FOTO BENNING & GLADKOVA

REPORTAGE MANOSPHERE

‘I am Andrew’ toont scherp én subtiel hoe een jongen in de ban raakt van de manosphere

Met slechts twee acteurs laat *I am Andrew* zien hoe verstikkend de stemmen zijn die een jongen vormen, breken en uiteindelijk dwingen zichzelf onder ogen te komen.

Leontine van der Elst

DEN HAAG

De repetitieruimte is groot en kaal. Een paar banken dienen als voorlopig decor; meer is niet nodig om de contouren van theaterstuk *I am Andrew* zichtbaar te maken.

Acteur Tim van Dongen zit op een van de banken, zijn lichaam strak gespannen. Tegenover hem staat Femke Arnouts. Zodra regisseur en maker Marjet Moorman zacht „ja” zegt, stapt ze moeiteloos in een ander personage: een date, een moeder, een advocaat, of Andrew Tate zelf.

De transformatie gebeurt nu, tijdens de repetitie nog, zonder enige kostuums of lichtwissels. Kleine fysieke verschuivingen – een verandering van de ademhaling, een aangescherpte blik – zijn genoeg. Het maakt onmiddellijk duidelijk hoe het stuk werkt: met minimale middelen wordt een hele wereld opgeroepen.

Tijdens de pauzes vertelt bedenker en regisseur Marjet Moorman over de oorsprong van het project dat is ontwikkeld door theatergezelschap *Girls in Woods*. Jaren geleden kwam ze voor het eerst in aanraking met de *manosphere*. De aantrekkingskracht ervan fascineerde haar

onmiddellijk. „Het biedt helderheid”, zegt ze. „Jongens vinden er iets wat ze vaak missen: erkenning, kracht, richting.”

Het stuk dat nu wordt gerepeteerd, richt zich op een 18-jarige jongen die juist naar die houvast grijpt. Van Dongen speelt hem met veel subtiele spanning in zijn lijf: een jongen die balanceert tussen kind en man, die voelt dat hij niet meer zacht mag zijn.

Eén acteur, tientallen rollen

Arnouts beweegt om hem heen als een continu veranderende buitenwereld. Door haar zoveel personages te laten spelen, zie je extra scherp hoe de jongen niet meer loskomt van alle personen die hem gevormd of misvormd hebben. „Je ziet hoe hij vrouwen niet meer als mens kan zien”, zegt Moorman. „Omdat hij alleen nog de stereotypen kent.”

Arnouts schakelt razendsnel tussen haar rollen. Het ene moment staat er een charmante Tate-figuur, het volgend een kwetsbaar meisje dat slachtoffer is geworden. Die scherpte versterkt het conflict in de jongen, die heen en weer wordt geslingerd tussen macht en onmacht.

De repetitie begint relatief licht, bijna onderzoekend. De situatie van de jongen is nog niet volledig duidelijk. Wat zich precies voor ernstig grensoverschrijdend incident tussen hem en het meisje heeft afgespeeld, wordt pas later duidelijk – en kan voor de spanning van de voorstelling beter onbenoemd blijven. Scènes volgen elkaar rap op, sommige bijna speels, alsof iedereen nog voorzichtig tast waar het verhaal wil landen.

Langzaam verandert dat, de ruimte wordt kleiner en zwaarder, wat is

gebeurd, wordt duidelijk: de grens die is overschreden, het meisje dat ermee moet leven, de jongen die probeert te begrijpen hoe hij hier terecht kwam.

Arnouts: „Ik hoop dat mensen geraakt worden door verschillende kanten van de personages. Niet alleen door het slachtoffer, maar ook door de charme van Tate, de worsteling van de advocaat, en de wanhoop van de jongen die totaal verloren is.”

Dat is precies wat deze repetitie laat zien: geen simpel verhaal van dader en slachtoffer, maar een netwerk van druk en misvattingen dat zich steeds strakker sluit.

Voor jongeren en hun omgeving
I am Andrew wordt een 14+-voorstelling. Van Dongen hoopt dat jongeren er iets in herkennen: niet per se in wat de jongen precies heeft gedaan, maar in de druk die eraan voorafgaat. „Het is belangrijk om te laten zien dat worsteling er mag zijn. Dat je niet hoeft te doen alsof je niet kwetsbaar bent”, zegt Van Dongen.

Moorman hoopt vooral op gesprekken. Geen moreel vingertje, maar nieuwsgierigheid. „Niet: ‘dit mag niet’. Eerder: ‘Wat trekt je aan? Wat zoek je hierin?’”

Het stuk wil niet vergoelijken; het laat juist helder zien welke schade er ontstaat. Maar het wil wel begrijpen wat eraan voorafgaat, omdat dat gesprek vaak ontbreekt.

Aan het einde van de repetitie vraagt het verhaal langzaam uit de lichamen van de acteurs. Van Dongen laat zijn schouders zakken, Arnouts rolt haar nek los. Moorman staat op en knikt tevreden. Er is geen groot gebaar nodig, het is duidelijk dat het materiaal staat.

ELLEN DECKWITZ

Waarom 'Zomergasten' moet blijven

Toen ik opgroeide had ik het gevoel dat de regels voor het leven waren uitgedeeld terwijl ik even op de wc zat. Al mijn leeftijdsge-nootjes leken precies te weten wat ze moesten doen, en ik modderde maar wat aan.

Aan mijn lieve ouders had ik niet veel, ook zij waren volwassen gewor-den na de Tweede Wereldoorlog, in een tijd waarin het oude gezag was verdwenen. Er was een overschot aan mogelijkheden maar een gebrek aan mentoren en zo was er ruimte voor verlam-mende vertwijfeling en leegte. Het was puzzelen, zei mijn vader laatst nog, zeker wanneer je iets anders van het leven wilde dan de gene-raties voor je. Vallen en opstaan. Mijn moeder vond het al helemaal inge-wikkeld. Enerzijds was er de emanci-patie, anderzijds de oude maatschap-pelijke krachten die maar op de vrouw bleven inbeuken.

En dan was er ook nog een groot te-kort aan mensen die wél wisten hoe je met al die mogelijkheden om kon gaan, hoe je niet kopje-onder ging in een tijd waarin je schijnbaar alles zelf moest beslissen.

Mijn ouders vonden hun heil in literatuur en biografieën, en keken zo de kunst van het le-ven bij anderen af. Ik dook eveneens de boeken in, maar er was op de Nederlandse te-levisie ook een programma dat in mijn vormende jaren een grote steun vormde, dat een stijlwaai-er aan in-valshoeken bood hoe je naar het leven kon kijken: *Zomergasten*. Het bood al-

tijd stof tot nadenken, niet alleen door de soms openlijk uitgevochten machtsstrijd tussen presentator en gast, maar ook dankzij de fragmenten en de keuzefilm. Het vormde een jaar-lijkse steroïdeninjectie voor de geest, en niet alleen voor mij.

Vorig jaar, enkele weken nadat ad-voocaat en hoogleraar Liesbeth Zeg-veld Zomergast was geweest, gaf ik aan een 4 havo een workshop poëzie. Na afloop bleef een groepje meiden nakletsen. Wat bleek: ze hadden alle-maal de aflevering met Zegveld ge-zien, en het was voor hen een open-baring geweest.

Het bood altijd stof tot nadenken

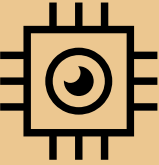
„Ik wist niet dat je ook zó een vrouw kon zijn”, fluisterde de jong-ste.

Dat is misschien wel de allergroot-ste meerwaarde van dit programma. Lang en diep ingaan op hoe je je be-staan invult, hoe je omgaat met de kaarten die je gekregen hebt.

En daarom brak mijn hart een beet-je toen ik las dat het stopt. Gewaar-deerde collega Peter van der Ploeg noemde het programma eerder in de-ze krant iconisch en dat kan ik alleen maar beamen. Wat resteert is een leegte, die akelig bekend voorkomt.

Dichter en schrijver **Ellen Deckwitz** schrijft een keer per week een column.

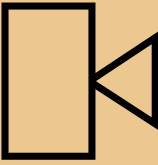
Advertentie

Broncode

Elke vrijdag

Doorzie de wereld van technologie elke week met NRC-redacteuren

Film

Elke woensdag

Een nieuwsbrief voor echte film liefhebbers. Lees iedere week mee over de laatste ontwikkelingen, de beste recensies en interviews.

Kijktips

Elke maandag

Wat moet je deze week kijken? Tips voor boeiende programma's, series en films

Voor abonnees

Schrijf je in via nrc.nl/nieuwsbrieven

OPGEVOED

Elke week legt *Annemiek Leclaire* een lezersvraag voor aan deskundigen. Deze week: moeten we iets met de schaamte van onze 6-jarige?

Wat moeten we met de schaamte van onze zesjarige?

Moeder: „Onze dochter van zes schaamt zich geregeld. Ze heeft veel fantasie en kan lang spelen met Playmobil of Duplo-bouwsels die ze maakt. Maar als er kinderen komen spelen, wil ze dat speelgoed naar zolder hebben, want ze denkt dat het kinderachtig is. Ze stuurt ons ook snel de klas uit als we haar naar school brengen. Zeker als we bijvoorbeeld wat aanwezig zijn en kletsen met andere kinderen. Ook dan voelt het alsof ze zich een beetje geneert.”

„Onze dochter is van nature introvert, geen kind dat honderduit praat tegen de juf bijvoorbeeld. Maar we hebben wel het idee dat ze goed in haar vel zit en dat ze het naar haar zin heeft op school. Moeten we iets met deze schaamte? En zo ja: hoe ga je daar als ouder dan mee om? Of is het niks bijzonders?”

ILLUSTRATIE MARTIN TER VEEN

Naam is bij de redactie bekend. (Deze rubriek is anoniem, omdat moeilijkheden in de opvoeding gevoelig liggen.) Wilt u een dilemma in de opvoeding voorleggen? Stuur uw vraag of reacties naar opgevoed@nrc.nl

Bevragen

Kimberley Roerdink: „Rond deze leeftijd beginnen kinderen zich bewuster te worden van zichzelf en wat anderen van hen vinden. Misschien heeft uw dochter een ouder kind wel horen zeggen: ‘Duplo is echt kinderachtig’. Ze is zich bewust dat er een discrepantie zit tussen wat ze zelf leuk vindt, en de realiteit van anderen.”

„Vraag haar ernaar: ‘Ik merk dat je je speelgoed wegzet als andere kinderen komen, wat denk je dat ze ervan vinden?’ Of: ‘Waarom denk je dat het kinderachtig is?’ Zo krijgt u meer zicht op haar gedachten.”

„U kunt haar ook uitdagen: ‘Weet je dat zeker? Wat maakt dat je dat denkt?’ En: ‘Zijn er kinderen die met duplo spelen nog wel leuk vinden, denk je?’”

„Respecteer haar beslissingen. Ze mag zelf kiezen wat ze voor zichzelf wil houden, en wat ze samen wil doen.”

„Zou schaamte de reden zijn dat ze u de klas uit wil hebben? Misschien wil ze school voor zichzelf houden: ‘Dit is mijn klas, dit is mijn juf, jullie kunnen wel gaan.’ Vraag ook op een geschikt moment: ‘Vind je het niet fijn als we in je klas blijven?’”

„Je schamen is heel gewoon. U kunt haar gevoelens normaliseren door iets te noemen waar u zich zelf vroeger voor schaamde. Zo staat ze minder alleen in de emotie.”

Aansluiten

Marga Akkerman: „Veel opvoeders proberen uit zorg heel precies te definiëren wat ze bij hun kinderen zien, en gebruiken daar etiketten voor die ze aangereikt krijgen, zoals introvert. Het zou opvoeden zoveel persoonlijker maken als die labels worden weggelaten, en van de eigenheid van kinderen wordt genoten.

„Zou uw dochter weten wat het woord ‘kinderachtig’ betekent? Het vraagt een beoordelingsvermogen dat bij een ouder kind hoort. Om te begrijpen wat zij bedoelt, zou ik ernaar vragen. Bijvoorbeeld: ‘Wil je je spulletjes veilig stellen zodat ze niet kapot gemaakt worden?’ ‘Gaat juf pas starten als alle ouders de deur uit zijn, en wil je graag beginnen?’ Je schamen voor je ouders doe je pas in de puberteit.”

„Laat uw dochter in deze situaties haar gang gaan. Zo regelt zij graag haar zaken. Een kind wil gerespecteerd worden voor wat het voelt, ook als je het daar als ouder niet mee eens bent.”

„Zou het kunnen dat u zich zelf soms geneert voor het gedrag van uw dochter? Dan kan het zijn dat zij dat aanvoelt en zich uw schaamte eigen maakt.”

„Als u uw dochter niet begrijpt, vraag haar zelf hoe zij het ziet, dan voedt u op vanuit het contact met haar. Zo gaat u elkaar steeds beter begrijpen, en dat geeft je als opvoeder meer zekerheid.”

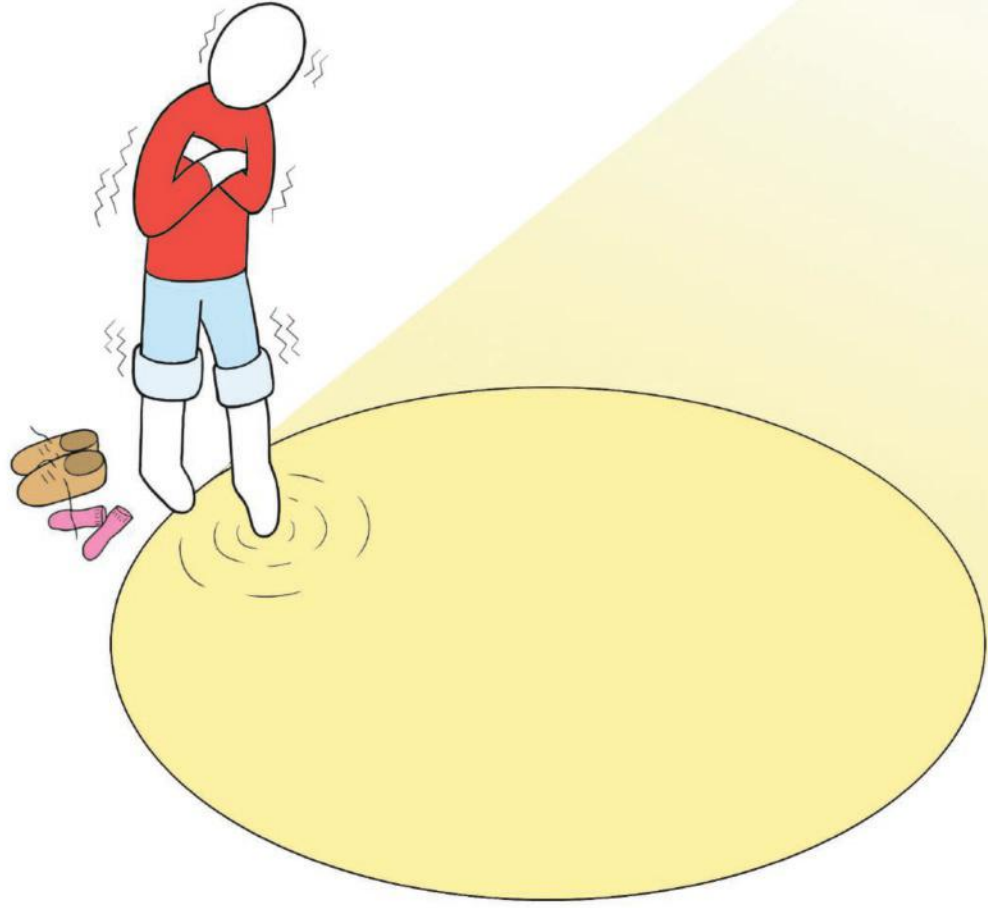
Gezinstherapeut **Kimberley Roerdink** begeleidt ouders in de opvoeding. **Marga Akkerman** is niet-praktiserend klinisch jeugd- en kinderpsycholoog.

Iedereen moet wel eens iets engs doen. Vlak daarvoor krijg je vaak lieve goedbedoelde adviezen die totaál niet helpen. *Japke-d. Bouma* deed afgelopen week zélf het allerengste uit haar hele leven. En zet de slechtste tips op een rij.

Japke-d. denkt mee

ILLUSTRATIE TOMAS SCHATS

13 dingen die je niet moet zeggen tegen iemand die moet speechen, bevallen of solliciteren

Als jullie vinden dat ik te veel over mezelf schrijf, zeg het gerust. Daar heb ik een aparte mailbox voor. Maar sjezus mensen, ik heb afgelopen week zóiets engs gedaan - het engste in mijn hele leven.

Ik stond namelijk voor een uitverkochte Amsterdamse Stadsschouwburg, voor 750 mensen. M'n eigen schuld hoor, ik weet het. Maar ik sliep weken slecht, had continu een rare mist in mijn hoofd. En voelde me dag en nacht of ik 1.000 espresso's op had.

Maar uiteindelijk was het dan 3 december. Moest ik de trein in, de tram, en dat enorme podium op. Ik dacht: die blijven vast lekker thuis. Die komen vast niet opdagen. Maar daar zaten ze. „750 Waldorfs en Statlers uit de *Muppet Show*”, schreef iemand op LinkedIn. Je had het moeten zien. Maar echt, dit was een horrorfilm.

Waarom ik dit schrijf? Omdat iedereen geregeld dingen moet doen die doodeng zijn. En dan krijg je van die enorm goedbedoelde adviezen die totaal niet helpen, toch? Lief. Maar nutteloos.

En dus dacht ik, ik zet ze even op een rijtje. De 13 slechtste tips die je iemand kan geven die iets engs moet doen. Je kent ze wel. Vlak voor een spannende date, een belangrijke presentatie, de tandarts, een functioneringsgesprek, een bevalling, speechen tijdens het kerstdiner, een sollicitatie. Zet je schrap, daar komen ze.

1 ‘Picture everyone naked’. Nou nee. Zeker niet bij de tandarts. Tijdens een begrafenis. En al helemaal niet tijdens een date, als je op het punt staat je ‘move’ te ma-

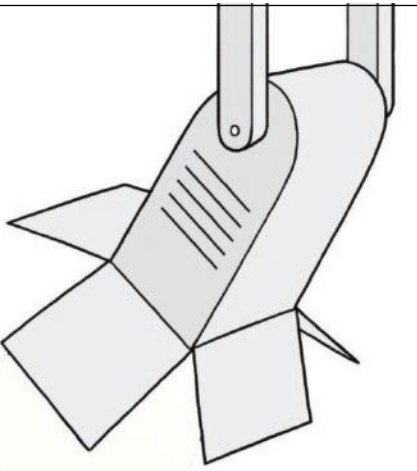
ken. Tuurlijk heb ik het wel eens geprobeerd, voor een volle zaal. Dat werd een heel interessante middag bij ABN Amro. Ik zag sixpacks, bierbuiken, hangtieten, volle erecties, gewei-tattoos en eikelpiercings. Superinteressant. Maar niet als je je moet concentreren, zeg maar.

2 ‘Neem een borrel’. Not. Hartstikke leuk als je ceo bent en wilt dat mensen je tijdens je nieuwjaarsspeech uitlachen. Maar niet vlak voor iets engs wanneer het handig is als je brein werkt.

Wat wél werkt als je iets engs moet doen

13 tips

- 1 Bereid je voor.
- 2 Oefen. Nog een keer. En daarna nog 100 keer. Hardop.
- 3 Probeer uit.
- 4 Faal.
- 5 Huur een expert in.
- 6 Als deze expert begint over je *why*, je een kleurentest laat invullen, of zegt dat het aan je ‘mindset’ ligt, neem dan een andere.
- 7 Luister naar de expert die wél goed is.
- 8 Ga op je bek.
- 9 Probeer opnieuw.
- 10 Neem een emmertje mee om in te kot-sen.
- 11 Een handdoek.
- 12 *Break a leg*.
- 13 Later lach je erom.

3 ‘Manifesteer het’. Nope. Manifesteren is voor lapswanzen. Als bouwvakkers zouden manifesteren, woonden we alle-maal in luchtkastelen.

4 ‘Wat is het ergste dat kan gebeuren?’ Nou, dat het misgaat. En dat alles waar iets belangrijks vanaf hing, je door je vin-gers glipt. Niet wegrelativeren. Gewoon se-rieus nemen.

5 ‘You got this’. Zeker. Maar alleen als je eerst gewerkt hebt om ‘this’ te krijgen.

6 ‘Het komt goed’. Niet altijd. En zeker niet vanzelf.

7 ‘Life begins at the end of your comfort zone’. Wie dat ooit bedacht heeft. Dat je coke snuivend, met een baco in je hand te-gen een agent staat aan te pissen met een vuurpijl in je reet. Ja! Enorm uit je comfort-zone. En dan?

8 ‘Blijf dichtbij jezelf’. Nee, natuurlijk niet. Of nou ja, als je Barack Obama bent. Barbra Streisand, Brigitte Kaandorp of de dalai lama - dan is het prima. Voor al die andere mensen is het beter om boven jezelf uit te stijgen.

9 ‘Je kan beter spijt hebben van iets dat is mislukt, dan van iets dat je niet hebt ge-probeerd’. Tuurlijk joh. Ga dat maar eens uitleggen aan iemand die net haar droom-sollicitatie verpest heeft. Een droomvrouw is misgelopen. Of ten onder gegaan is tij-dens zijn eerste theatershow. Of die hand op die kont van je collega - man, wat was dat eng. Toch maar even geprobeerd!

10 ‘Denk niet te veel na’. Haha. Juist wel. Voor, tijdens én na!

11 ‘Feedback is een cadeautje’. Nee, al-leen feedback van mensen die je ver-trouwt en waardeert is een cadeautje. Niet van Johan de scrum master uit Akersloot die zin had even je mailbox vol te schijten.

12 ‘Ik heb het nog nooit gedaan, dus ik denk dat ik het wel kan’. Zullen we dáár ook eens mee ophouden? Heel graag. Ten eerste omdat Pippi Langkous dit NOOIT heeft gezegd. En ten tweede omdat het LAATSTE dat je moet denken als je het nog nooit gedaan hebt, je het wel even uit je mouw schudt.

13 ‘VERGEET NIET TE GENIETEN’. Ha-haha. Wanneer precies? Tijdens het zweten? Tijdens de stress? Nee hè? Na af-loop. Dan wel. Met volle teugen. De opluch-ting. Dat je duizend doden gestorven bent en dat ze allemaal weer zijn opgestaan.

Want dat vergeet ik bijna te zeggen: als het allerengste wat je ooit gedaan hebt, lukt. Zoals mij overkwam. Ze lachten, ze klaptten, ik leef nog. Daar is niets mee te ver-gelijken. Niets.

Heb je een vraag van de week, taboe, of ‘kwestie’ voor deze rubriek? Mail dan naar japkedentmee@nrc.nl

COLOFON

Mediahuis NRC BV

Hoofdredacteur:
Patricia Veldhuis
Algemeen directeur:
Dominic Stas

Redactie

Vragen, opmerkingen
of suggesties?

Mail naar

redactie@nrc.nl of ga

naar nrc.nl/contact.

Postadres: Postbus 20673,

1001 NR Amsterdam,

t.a.v rubriek, redactie of

persoon.

T: **020 - 755 3000**

(algemene nummer)

Ingezonden brieven

Reageren op artikelen?

Stuur maximaal 250 woor-

den naar opinie@nrc.nl.

Vermeld naam, adres en

tel. nummer.

Advertenties

T: **020 - 755 3049**,

E: sales@nrc.nl,

W: adverteren@nrc.nl

Familieberichten

T: **020 - 755 3052**

E: familieberichten@nrc.nl

NRCWebwinkel

E: [klantenservice@](mailto:klantenservice@nrcwebwinkel.nl)

nrcwebwinkel.nl

Bezorging en abonne-

menten

Wij streven ernaar NRC te

bezorgen voor 7.00 uur, op

zaterdag voor 9.00 uur.

W: nrc.nl/service,

T: **088-572 0572**

(ma-vr 8.00-17.00, za 9.00-

13.00)

Omgang

persoonsgegevens

Mediahuis NRC BV legt

van abonnees en gebrui-

kers van online dienst-

verlening gegevens vast

voor de uitvoering van een

(abonnee)overeenkomst

en/of het verlenen van

diensten. Deze gegevens

kunnen worden gebruikt

om u te informeren over re-

levante producten en

diensten van Mediahuis

NRC BV (zie ook

nrc.nl/privacyverklaring).

Afmelden kan via

privacy@nrc.nl.

Auteursrecht

© NRC, 2025. Alle auteurs-

rechten en databankrechten

ten aanzien van (de in-

houd van) deze uitgave

worden uitdrukkelijk voor-

behouden. Deze rechten

berusten bij Mediahuis

NRC BV c.q. de betreffen-

de auteur.

Zie voor de volledige tekst:

nrc.nl

Zo leest u de NRC waardering

- buitengewoon
- zeer goed
- goed
- matig
- zwak

BROKKING
VLOERKLEDEN

GOED
GEKLEED

door Brokking Vloerkleden

SINDS 1971
DE PLEK WAAR
VAKMANSCHAP
EN STIJL TOT
UITING KOMEN.